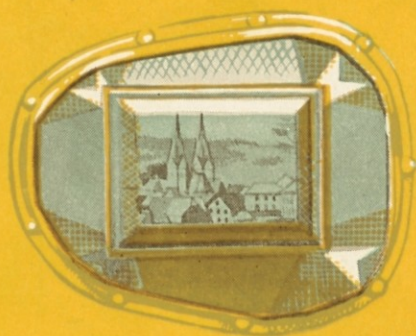

KOROŠKI

1
9
6
5

KOLEDAR

UDK 053 (436.6-1963)

KOROŠKI KOLEDAR 1965

KOROŠKI

KOLEDAR

1965

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu
Tisk: Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava
Celovec - Borovlje

LETO 1965

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in 1 dan.

Letni vladar je Saturn.

Začetki štirih letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 21. uri 05 minut

Poletje se začne 21. junija ob 15. uri 56 minut

Jesen se začne 23. septembra ob 7. uri 06 minut

Zima se začne 22. decembra ob 2. uri 41 minut

Mrki v letu 1965

V letu 1965 bo sonce mrknilo dvakrat in luna enkrat. Od mrkov bomo pri nas videli le lunin mrk, ki bo le delen.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila

Obletnica obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja

Sveti trije kralji 6. januarja

Velika noč 18. in 19. aprila

Praznik dela 1. maja

Vnebohod 27. maja

Binkošti 6. in 7. junija

Sv. Rešnje telo 17. junija

Velika gospojnica 15. avgusta

Vsi sveti 1. novembra

Brezmadežno spočetje 8. decembra

Božič 25. in 26. decembra

N 43.852 / 1965

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1. PETEK	NOVO LETO
2. SOBOTA	MAKARIJ
3. NEDELJA	GENOVEVA
4. PONEDELJEK	TIT
5. TOREK	TELESFOR
6. SREDA	SV. TRIJE KRALJI
7. ČETRTEK	VALENTIN
8. PETEK	SEVERIN
9. SOBOTA	JULIJANA
10. NEDELJA	PAVEL
11. PONEDELJEK	HIGIN
12. TOREK	ALFRED
13. SREDA	VERONIKA
14. ČETRTEK	HILARIJ
15. PETEK	PAVEL
16. SOBOTA	MARCEL
17. NEDELJA	ANTON
18. PONEDELJEK	PRISKA
19. TOREK	MARIJ IN TOV.
20. SREDA	FABIJAN IN SEB.
21. ČETRTEK	NEŽA
22. PETEK	VINCENCIJ
23. SOBOTA	ZAROKA D. M.
24. NEDELJA	TIMOTEJ
25. PONEDELJEK	SPREOBR. PAVLA
26. TOREK	POLIKARP
27. SREDA	JANEZ ZL.
28. ČETRTEK	PETER NOL.
29. PETEK	FRANČIŠEK SAL.
30. SOBOTA	MARTINA
31. NEDELJA	PETER

SPOMINSKI DNEVI

23. 1. 1909 umrl v Glo-basnici Franc Leder Lesičjak. ljudski pe-snik in pevec
6. 1. 1946 začetek slo-venskih oddaj po ce-lovškem radiu
7. 1. 1893 umrl na Du-naju slov. fizik in znanstvenik Josip Šte-fan
15. 1. 1914 umrl v Brez-nici pri Št. Jakobu. ljudski pesnik Janez Kajžnik-Mlinarčev Hajnža
16. 1. 1888 umrl v Ce-lovcu Andrej Einspie-ler
19. 1. 1911 umrl v Ce-lovcu zgodovinar Jo-sip Apih
23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič
25. 1. 1890 rojen v Ma-loščah Ciril Kandut, publicist
25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih.

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro do-zori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

- ☉ 2. 1. ob 22.07 uri
- ☿ 17. 1. ob 14.37 uri

- ☿ 10. 1. ob 21.59 uri
- € 24. 1. ob 17.07 uri

Oton Župančič

fr. Leder-Lišičjak

ZAPISKI

1. TEDEN

2. TEDEN

3. TEDEN

4. TEDEN

FEBRUAR

1. PONEDELJEK ☉	IGNACIJ
2. TOREK	SVEČNICA
3. SREDA	BLAŽ
4. ČETRTEK	ANDREJ K.
5. PETEK	AGATA
6. SOBOTA	DOROTEJA
7. NEDELJA	ROMUALD
8. PONEDELJEK	JANEZ MAT.
9. TOREK ☽	APOLONIJA
10. SREDA	SHOLASTIKA
11. ČETRTEK	LURŠKA M. B.
12. PETEK	EVLAJIJA
13. SOBOTA	GREGORIJ
14. NEDELJA	VALENTIN
15. PONEDELJEK	JORDAN
16. TOREK ☿	JULIJANA
17. SREDA	FRANČIŠEK KEL.
18. ČETRTEK	SIMEON
19. PETEK	KONRAD
20. SOBOTA	SADOT
21. NEDELJA	FELIKS
22. PONEDELJEK	SV. PETER S.
23. TOREK ☿	
24. SREDA	
25. ČETRTEK	VALBURGA
26. PETEK	MATILDA
27. SOBOTA	GABRIEL Ž. M. B.
28. NEDELJA	ROMAN

SPOMINSKI DNEVI

1. 2. 1944 padel pri Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik-Tomaž
7. 2. 1809 rojen v Goricah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski
8. 2. 1849 umrl pesnik France Prešeren
8. 2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig
14. 2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator kor. Slov. Valentin Podgorc
18. 2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Voranc
27. 2. 1929 umrl v Rožku ak. slikar Peter Markovič
28. 2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih združenj v Celovcu

Če na svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi. — Če konec meseca veter razsaja, dobra letina prihaja.

- ☉ 1. 2. ob 17.36 uri
☿ 16. 2. ob 1.27 uri

- ☽ 9. 2. ob 9.53 uri
☿ 23. 2. ob 6.39 uri

ZAPISKI

5. TEDEN

6. TEDEN

7. TEDEN

8. TEDEN

MAREC

1. PONEDELJEK	ALBIN
2. TOREK	PUST
3. SREDA	PEPELNIC
4. ČETRTEK	KAZIMIR
5. PETEK	EVZEBIJ
6. SOBOTA	PERPETUA IN FEL.
7. NEDELJA	TOMAŽ AKVINSKI
8. PONEDELJEK	JANEZ OD BOGA
9. TOREK	FRANČISKA R.
10. SREDA	40 MUČENCEV
11. ČETRTEK	SOFRONIJA
12. PETEK	OREGORIJ VEL.
13. SOBOTA	TEODORA
14. NEDELJA	MATILDA
15. PONEDELJEK	KLEMEN M.
16. TOREK	HILARIJ IN TAC.
17. SREDA	JEDERT
18. ČETRTEK	CIRIL JER.
19. PETEK	JOŽEF
20. SOBOTA	FELIKS
21. NEDELJA	BENEDIKT
22. PONEDELJEK	LEA, KATARINA
23. TOREK	OTON, FELIKS
24. SREDA	GABRIEL
25. ČETRTEK	MARIJINO OZN.
26. PETEK	EMANUEL
27. SOBOTA	RUPERT
28. NEDELJA	JANEZ K.
29. PONEDELJEK	CIRIL
30. TOREK	JANEZ KL.
31. SREDA	MODEST

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen na Mu-
ljavi pisatelj Josip
Jurčič
12. 3. 1912 rojen v Lob-
niku narodni heroj
France Pasternik-Lenart
16. 3. 1853 rojen v Za-
pužah na Gorenj-
skem zgodovinar Jo-
sip Apih
17. 3. 1854 rojen na
Cestah pri Rogatcu
slovničar Josip Len-
dovšek
18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških voj-
vod na Gosposvet-
skem polju v sloven-
skem jeziku
24. 3. 1835 rojen v Št.
Petru pri Celovcu fi-
zik in znanstvenik
Josip Stefan
29. 3. 1918 umrl v Ce-
lovcu kipar Alojzij
Progar
30. 3. 1871 umrl v Ce-
lovcu slikar Marko
Pernhart (Pernat)

Ce na 40 mučnikov dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo suši.

- ☉ 3. 3. ob 10.56 uri
☼ 17. 3. ob 12.24 uri

- ☿ 10. 3. ob 18.52 uri
€ 25. 3. ob 2.37 uri

Josip Stefan

Josip Jurčič

ZAPISKI

9. TEDEN

10. TEDEN

11. TEDEN

12. TEDEN

APRIL

1. ČETRTEK		HUGO
2. PETEK	☉	FRANČIŠEK P.
3. SOBOTA		RIHARD
4. NEDELJA		IZIDOR
5. PONEDELJEK		VINCENCIJ
6. TOREK		SIKST P.
7. SREDA		HERMAN
8. ČETRTEK		ALBERT
9. PETEK	☿	TOMAŽ
10. SOBOTA		METHILDA
11. NEDELJA		CVETNA NEDELJA
12. PONEDELJEK		JULIJ
13. TOREK		HERMENEGILD
14. SREDA		JUSTIN
15. ČETRTEK		VEL. ČETRTEK
16. PETEK	☿	VEL. PETEK
17. SOBOTA		VEL. SOBOTA
18. NEDELJA		VELIKA NOČ
19. PONEDELJEK		VEL. PONEDELJEK
20. TOREK		NEŽA MONTEP.
21. SREDA		ANZELM
22. ČETRTEK		SOTER IN GAJ
23. PETEK	☿	VOJTEH
24. SOBOTA		JURIJ
25. NEDELJA		MARKO
26. PONEDELJEK		KLET IN MARCEL
27. TOREK		CITA
28. SREDA		PAVEL OD KRIŽA
29. ČETRTEK		PETER
30. PETEK		KATARINA SL.

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasternk-Lenart
4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon
5. 4. 1894 rojen v Dolah obč. Brdo narodopisec in politik Vinko Möderndorfer
11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklova Zale, dr. Jakob Sket
14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh
24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel
27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda
29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih kor. Slovencev, žrtev fašističnega terorja

Če je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

- ☉ 2. 4. ob 1.21 uri
☿ 16. 4. ob 0.02 uri

- ☿ 9. 4. ob 1.40 uri
☿ 23. 4. ob 22.07 uri

F. Pasternk-Lenart

I. Županc-Johan

13. TEDEN

14. TEDEN

15. TEDEN

16. TEDEN

17. TEDEN

MAJ

1. SOBOTA	☉	DELAVSKI PRAZNIK	☿
2. NEDELJA		ATANAZIJ	♊
3. PONEDELJEK		NAJD. KRŽA	♈
4. TOREK		FLORIJAN	♉
5. SREDA		IRENEJ	♊
6. ČETRTEK		JANEZ	♋
7. PETEK		STANISLAV	♌
8. SOBOTA	☿	MIHAEL	♍
9. NEDELJA		GREGOR NAG.	♎
10. PONEDELJEK		ANTON	♏
11. TOREK		FRANČIŠEK	♐
12. SREDA		PANKRACIJ	♑
13. ČETRTEK		SERVACIJ	♒
14. PETEK		BONIFACIJ	♓
15. SOBOTA	☿	ZOFIJA	♈
16. NEDELJA		JANEZ NEP.	♊
17. PONEDELJEK		BRUNO	♈
18. TOREK		ERIK	♉
19. SREDA		PETER CEL.	♊
20. ČETRTEK		BERNARDIN	♋
21. PETEK		FELIKS KANT.	♌
22. SOBOTA		EMIL	♍
23. NEDELJA	☿	JANEZ ROS.	♎
24. PONEDELJEK		JOHANA	♏
25. TOREK		URBAN I.	♐
26. SREDA		FILIP NERI	♑
27. ČETRTEK		VNEBOHOD	♒
28. PETEK		AVGUŠTIN	♓
29. SOBOTA		MAKSIM	♈
30. NEDELJA	☉	IVAN ORL.	♊
31. PONEDELJEK		ANGELA DEVICA	♈

SPOMINSKI DNEVI

5. mednarodni praznik dela
5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner
5. 1852 rojen v Metlinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket
5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije
5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar
5. 1784 rojen na Potoci v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah
5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba
5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ce je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

- ☉ 1. 5. ob 12.56 uri
☿ 15. 5. ob 12.52 uri

- ☿ 8. 5. ob 7.20 uri
☿ 23. 5. ob 15.40 uri

Ivan Cankar

dr. Jakob Sket

18. TEDEN

19. TEDEN

20. TEDEN

21. TEDEN

JUNIJ

1. TOREK	FELIKS
2. SREDA	PETER
3. ČETRTEK	KLOTILDA
4. PETEK	FRANČIŠEK CAR.
5. SOBOTA	BONIFACIJ
6. NEDELJA	BINKOŠTI
7. PONEDELJEK	BINK. PONEDELJEK
8. TOREK	MEDARD
9. SREDA	VERONIKA
10. ČETRTEK	MARGARETA KR.
11. PETEK	BARNABA
12. SOBOTA	JANEZ
13. NEDELJA	SVETA TROJICA
14. PONEDELJEK	BAZILIJ
15. TOREK	VID
16. SREDA	FRANČIŠEK R.
17. ČETRTEK	SVETO REŠNJE TELO
18. PETEK	EFREM.
19. SOBOTA	JULIJANA
20. NEDELJA	SILVERIJ
21. PONEDELJEK	ALOJZIJ
22. TOREK	AHACIJ
23. SREDA	AGRIPINA
24. ČETRTEK	KRES
25. PETEK	VILJEM
26. SOBOTA	JANEZ IN PAVEL
27. NEDELJA	HEMA
28. PONEDELJEK	IRENIJ
29. TOREK	PETER IN PAVEL
30. SREDA	EMILIJAN

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen Primož Trubar
11. 6. 1844 umrl v Blatogradu pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
11. 6. 1926 rojena v Lobniku Oraže Amalija-Tatjana
19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pesnik Oton Župančič
21. 6. 1891 rojen v Ljubljani glasbenik in harmonizator kor. nar. pesmi France Marolt
23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na Dolenjskem organizator planinstva na Koroškem Alojzij Knafelc
28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir
30. 6. 1858 umrl v Celovcu šolski pedagoški pisatelj Simon Rudmaš

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje. — Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna. — Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

☾ 6. 6. ob 13.11 uri
☾ 22. 6. ob 6.36 uri

☾ 14. 6. ob 2.59 uri
☾ 29. 6. ob 5.52 uri

Primož Trubar

France Marolt

22. TEDEN

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

23. TEDEN

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

24. TEDEN

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

25. TEDEN

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

JULIJ

1. ČETRTEK	TEOBALD
2. PETEK	OBISK D. M.
3. SOBOTA	HELIODOR
4. NEDELJA	URH
5. PONEDELJEK	CIRIL IN METOD
6. TOREK	IZAIJA
7. SREDA	VILIBALD
8. ČETRTEK	ELIZABETA
9. PETEK	VERONIKA
10. SOBOTA	AMALIJA
11. NEDELJA	OLGA
12. PONEDELJEK	MOHOR IN FORT
13. TOREK	ANAKLET
14. SREDA	BONAVENTURA
15. ČETRTEK	VLADIMIR
16. PETEK	DEV. MAR. K.
17. SOBOTA	ALEŠ
18. NEDELJA	MIROSLAV
19. PONEDELJEK	VINCENCIJ
20. TOREK	MARJETA
21. SREDA	PRAKSEDA
22. ČETRTEK	MARIJA MAGD.
23. PETEK	APOLINARIJ
24. SOBOTA	KRISTINA
25. NEDELJA	JAKOB
26. PONEDELJEK	ANA MATI M. D.
27. TOREK	RUDOLF
28. SREDA	VIKTOR
29. ČETRTEK	MARTA
30. PETEK	ABDON IN SENEN
31. SOBOTA	IGNACIJ

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožku Peter Markovič, akademski slikar
6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)
10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenja kor. Slovencev
22. 7. 1941 nacisti likvidirali slov. zadruga na Koroškem ter razpustili Zvezo slov. zadrug v Celovcu
22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda
25. 7. 1886 umrl Primož Trubar
26. 7. 1914 Začetek prve svetovne vojne
31. 7. 1891 umrl v Prahi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majer-Ziljski

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

☾ 5. 7. ob 20.36 uri
☾ 21. 7. ob 18.53 uri

☾ 13. 7. ob 18.01 uri
☾ 28. 7. ob 12.45 uri

Peter Markovič

Vinko Poljanec

26. TEDEN

27. TEDEN

28. TEDEN

29. TEDEN

30. TEDEN

AVGUST

1. NEDELJA	VEZI SV. PETRA
2. PONEDELJEK	PORCIJUNKULA
3. TOREK	LIDIJA
4. SREDA	DOMINIK
5. ČETRTEK	MARIJA SNEŽNA
6. PETEK	GOSPODOVO S.
7. SOBOTA	KAJETAN
8. NEDELJA	CIRIJAK
9. PONEDELJEK	ROMAN
10. TOREK	LAVRENCIJ
11. SREDA	TIBURCIJ
12. ČETRTEK	KLARA
13. PETEK	HIPOLIT IN KAS.
14. SOBOTA	EVZEBIJ
15. NEDELJA	VNEBOVZ. M. B.
16. PONEDELJEK	JOHIM
17. TOREK	HIACINT
18. SREDA	HELENA
19. ČETRTEK	LUDOVIK
20. PETEK	BERNARD
21. SOBOTA	IVAN
22. NEDELJA	BREZM. SRCE M.
23. PONEDELJEK	FILIP IN BENECIJ
24. TOREK	JERNEJ
25. SREDA	LUDOVIK
26. ČETRTEK	CEFERIN
27. PETEK	JOŽEF KAL.
28. SOBOTA	AVGUŠTIN
29. NEDELJA	OBGL. JAN. KR.
30. PONEDELJEK	ROZA LIM.
31. TOREK	RAJMUND

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig
4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman
9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija-Tatjana
10. 8. 1873 rojen na Zili pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Elie
10. 8. 1893 rojen v Koljlah Lovro Kuhar-Prežihov Voranc
16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na ko-roška tla
25. 8. 1938 umrl v Sko-cijanu na posledicah zastrupitve Vinko Poljanec, narodni buditelj in deželni poslanec

Ce se avgusta po gorah kadi, kupi kozuh za zimske noci.
— Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se na-reja. — Srpana ce veter zvedri, vreme dolgo se trpi.

☉ 4. 8. ob 6.47 uri
☉ 20. 8. ob 4.50 uri

☉ 12. 8. ob 9.22 uri
☉ 26. 8. ob 19.50 uri

Lovro Kuhar

Josef f. Perkonig

SEPTEMBER

31. TEDEN

32. TEDEN

33. TEDEN

34. TEDEN

SEPTEMBER

1. SREDA		EGIDIJ
2. ČETRTEK	☽	ŠTEFAN
3. PETEK		DOROTEJA
4. SOBOTA		ROZALIJA
5. NEDELJA		LAVRENCIJ
6. PONEDELJEK		CAHARIJA
7. TOREK		MARKO
8. SREDA		ROJSTVO M. D.
9. ČETRTEK		PETER KLAVER
10. PETEK		NIKOLAJ TOL.
11. SOBOTA	☿	HIACINT
12. NEDELJA		IME MARIJINO
13. PONEDELJEK		NOTBURGA
14. TOREK		POVIŠ. SV. KRIŽA
15. SREDA		MARIJA 7 ŽALOSTI
16. ČETRTEK		LJUDMILA
17. PETEK		LAMBERT
18. SOBOTA	€	JANUARIJ
19. NEDELJA		JOŽEF
20. PONEDELJEK		EVSTAHIJ
21. TOREK		MATEJ
22. SREDA		TOMAŽ VIL.
23. ČETRTEK		LINUS
24. PETEK		RUPERT
25. SOBOTA	☿	KLEOFA
26. NEDELJA		CIPRIJAN IN J.
27. PONEDELJEK		KOZMA IN DAM.
28. TOREK		VENČESLAV
29. SREDA		MIHAEL
30. ČETRTEK		HIERONIM

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena — „Posojilnica Št. Jakobska v Rožu
11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu
16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik-Tomaž
16. 9. 1936 umorjen kot žrtev napada šovinstov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruta pri Hodišah
18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovničar in književni organizator Anton Janežič
18. 9. 1870 veliki tabor v Žopračah pri Vrbi
28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreas

Ce je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po mali maši kosi, ta za pečjo suši.

☽ 2. 9. ob 20.27 uri
€ 18. 9. ob 12.58 uri

☿ 11. 9. ob 0.32 uri
☿ 25. 9. ob 4.18 uri

M. Oražec-Tatjana

Dolžija Grafenauer

35. TEDEN

OKTOBER

36. TEDEN

37. TEDEN

38. TEDEN

OKTOBER

1. PETEK	REMIGIJ
2. SOBOTA	ANGELI VARUHI
3. NEDELJA	TEREZIJA D. J.
4. PONEDELJEK	FRANČIŠEK ASIŠKI
5. TOREK	PLACID
6. SREDA	BRUNON
7. ČETRTEK	KRALJ R. V.
8. PETEK	BRIGITA
9. SOBOTA	JANEZ
10. NEDELJA	FRANČIŠEK B.
11. PONEDELJEK	MATER M. D.
12. TOREK	MAKSIMILIJAN
13. SREDA	EDVARD
14. ČETRTEK	KALIST
15. PETEK	TEREZIJA
16. SOBOTA	GAL
17. NEDELJA	MARJETA AL.
18. PONEDELJEK	LUKA EV.
19. TOREK	PETER ALK.
20. SREDA	JANEZ K.
21. ČETRTEK	URŠULA
22. PETEK	KORDULA
23. SOBOTA	SEVERIN
24. NEDELJA	RAFAEL
25. PONEDELJEK	KRISPIN
26. TOREK	EVARIST
27. SREDA	FRUMENCIJ
28. ČETRTEK	SIMON IN JUDA
29. PETEK	NARCIS
30. SOBOTA	DOROTEJA
31. NEDELJA	VOLBENK

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju
10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem
12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrčitev koroških partizanov na Komelnu pri Pliberku
17. 10. 1908 otvorjen slov. delavski dom v Podljubelju
20. 10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu
25. 10. 1896 otvoritev Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu
26. 10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo — dan zastave
29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnik

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ova-duh. — Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

☽ 2. 10. ob 13.37 uri
 € 17. 10. ob 20.00 uri

☉ 10. 10. ob 15.14 uri
 ☿ 24. 10. ob 15.11 uri

Simon Gregorčič

Aleš Einspieler

39. TEDEN

40. TEDEN

41. TEDEN

42. TEDEN

43. TEDEN

NOVEMBER

1. PONEDELJEK ☉	VSI VSETI
2. TOREK	VERNE DUŠE
3. SREDA	HUBERT, IDA
4. ČETRTEK	KAREL BOR.
5. PETEK	CAHARIJA IN E.
6. SOBOTA	LENART
7. NEDELJA	ENGELBERT
8. PONEDELJEK	BOGOMIR
9. TOREK ☿	TEODOR
10. SREDA	ANDREJ AVEL.
11. ČETRTEK	MARTIN
12. PETEK	MARTIN
13. SOBOTA	STANISLAV K.
14. NEDELJA	SERAFIN
15. PONEDELJEK	ALBERT VEL.
16. TOREK ☿	OTMAR
17. SREDA	GREGORIJ ČUD.
18. ČETRTEK	ODON
19. PETEK	ELIZABETA
20. SOBOTA	FELIKS VAL.
21. NEDELJA	DAROV. D. M.
22. PONEDELJEK	CECILIJA
23. TOREK ☿	KLEMEN
24. SREDA	JANEŽ OD KR.
25. ČETRTEK	KATARINA
26. PETEK	KONRAD
27. SOBOTA	VIRGILIJ
28. NEDELJA	GREGORIJ
29. PONEDELJEK	SATURNIN
30. TOREK	ANDREJ

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in potopisec Franc Mišič
10. 11. 1955 Koroški Slovenci vložili pri avstr. vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe čl. 7 drž. pogodbe
13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler
20. 11. 1882 rojen v Dobrijah pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kotnik
29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce
29. 11. 1945 proglasitev FLRJ

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

☉ 16. 11. ob 9.26 uri
☿ 16. 11. ob 2.54 uri

☿ 9. 11. ob 5.15 uri
☿ 23. 11. ob 5.10 uri

Andrej Einspieler

dr. France Kotnik

44. TEDEN

45. TEDEN

46. TEDEN

47. TEDEN

DECEMBER

1. SREDA	☿	MARIJAN
2. ČETRTEK		BIBIJAN
3. PETEK		FRANČIŠEK
4. SOBOTA		BARBARA
5. NEDELJA		SABA
6. PONEDELJEK		MIKLAVŽ
7. TOREK		AMBROZIJ
8. SREDA	☿	BREZM. SP. D. M.
9. ČETRTEK		VALERIJA
10. PETEK		JUDITA
11. SOBOTA		DAMAZ
12. NEDELJA		MAKSCENCIJ
13. PONEDELJEK		LUCIJA
14. TOREK		BERTOLD
15. SREDA	☿	MAKSIMIN
16. ČETRTEK		EVZEBIJ
17. PETEK		LAZAR
18. SOBOTA		GRACIJAN
19. NEDELJA		URBAN V.
20. PONEDELJEK		EVGENIJ IN MAK
21. TOREK		TOMAŽ
22. SREDA	☿	DEMETRIJ
23. ČETRTEK		VIKTORIJA
24. PETEK		ADAM IN EVA
25. SOBOTA		BOŽIČ
26. NEDELJA		ŠTEFAN
27. PONEDELJEK		JANEZ EV.
28. TOREK		NED. OTROČIČI
29. SREDA		TOMAŽ
30. ČETRTEK		DAVID
31. PETEK	☿	SILVESTER

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer
2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator kor. nar. pesmi, Oskar Dev
3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren
3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder-Lesičjak
11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani
15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer
19. 12. 1828 rojen v Lešah slovniciar in knjižni organizator Anton Janežič

Grudna mraz in sneg žita dosti prek in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

☿ 1. 12. ob 6.24 uri	☿ 8. 12. ob 18.21 uri
☿ 15. 12. ob 10.52 uri	☿ 22. 12. ob 22.03 uri
☿ 31. 12. ob 2.46 uri	

France Grafenauer

Anton Janežič

48. TEDEN

49. TEDEN

50. TEDEN

51. TEDEN

52. TEDEN

Vprašanja

Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?
S čim si prišel za duše barantàt?
O siromak, da vidiš naš zaklad,
razdrl bi šotor, zbežal še nocoj.

Kdo si, ki vodil rad bi narod moj?
Si naskrivaj si kdaj izprašal vest?
Si našel, da do zadnjega si zvest?
Če nisi, skleni roke nad seboj.

In ti, ki rad bi pel nam: Narod moj! —
si že izmeril njega globokost?
Občutil pevcev davnih dni modrost?
Preplèhek nam, piščalkar, spev je tvoj. —

Veš, kaj je dolgih, težkih tisoč let?
Veš, kaj izsanjal v njih je kralj Matjaž?
Moj narod moder je kot kralj Matjaž,
moj narod star je težkih tisoč let!

Oton Župančič

Spominica korških Slovencev

Borili so se in dali svoja življenja za naše pravice

Člen 7

Državne pogodbe o vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije z dne 15. maja 1955, BGBl. Nr. 152 / 1955

Pravice slovenske in hrvatske manjšine

- § 1. »Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji, kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v svojem lastnem jeziku.«
- § 2. »Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvatske šole.«
- § 3. »V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvatski jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.«
- § 4. »Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani.«
- § 5. »Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati.«

Spomenica koroških Slovencev

Zvezni vladi Republike Avstrije

Žrtve avstrijskih državljanov slovenske narodnosti tekom druge svetovne vojne so bile ogromne. Zato koroški Slovenci upravičeno pozdravljamo dejstvo, da so naše pravice posebno zaščitene v členu 7 Državne pogodbe z dne 15. maja 1955.

Prav zaradi tega nas je izjava g. zveznega kanclerja ob ratifikaciji Državne pogodbe posebno zadovoljila, ki je dejal: »Moram pa poudariti naslednje: Glasovanje za Državno pogodbo vsebuje odgovornost za vse člene Državne pogodbe (kot tudi za vsakega posebej. Ni nobenega sprejema Pogodbe, če bi kdo hotel pri tem ali onem členu staviti svoje pomisleke zato, da bi se potem lahko izgovarjal. Moram še enkrat poudariti, da bo vsak poslanec, ki bo oddal svoj glas za to Pogodbo, hkrati glasoval za vsak posamezni člen ali odstavek te Pogodbe, tako da se ne bo mogel nihče izgovarjati, — ali pa naj glasuje proti Pogodbi.«

Koroški Slovenci se dobro zavedamo, da je duh in ne črka, ki daje pogodbi življenje. Besedilo ostane mrtva črka, ki je podvržena dobrohotnemu ali zlovoljnemu tolmačenju, če ji manjka pravega duha. Zaradi tega posebno opozarjamo na izjave avstrijskega zunanjega ministr g. dr. Krla Gruberja ob priložnosti pogajanj za avstrijsko Državno pogodbo, ko je v imenu države dal zagotovilo, da bo Avstrija v vsakem pogledu zaščitila kulturne in gospodarske življenjske pravice koroških Slovencev, in ki je dne 19. junija 1952 izjavil, »da bi bil izreden in pomemben napredek v mednarodnem življenju, če bi v manjšinah ne gledali več elementa, ki razdvaja, temveč element, ki združuje.« Nadalje opozarjamo na slovesno izjavo koroškega deželnega zbora z dne 28. januarja 1947, v kateri je izrečno poudarjeno, da »deželni zbor v polnem obsegu priznava kulturne in gospodarske pravice koroških Slovencev.«

Pravice, ki jih vsebuje člen 7 Državne pogodbe, smo si koroški Slovenci priborili z neupogljivo voljo do obstoja, zlasti še v trdem odporu in upor proti nacizmu na strani zavezniških sil in z ogromnimi žrtvami, ki jih je doprinesel slovenski narod.

Zato je le naravno, da so Aliirane in Asociirane sile sporazumno z demokratično avstrijsko vlado vnesle člen 7 v Državno pogodbo, ki služi tudi zagotovitvi demokratičnega razvoja v naši deželi.

Koroški Slovenci pričakujemo, da bomo našli demokratično razumevanje in dobro voljo tudi pri zveznem parlamentu, pri koroškem deželnem zboru in predvsem pri zvezni in koroški deželni vladi, zlasti v izvajanju določil in upoštevanju pravic, ki jih v naš prid vsebuje Državna pogodba.

Koroški Slovenci smo in bomo storili vse, da preprečimo nacionalne razprtije. Pripravljeni smo, da tvorimo most, ki naj veže naroda-soseda in sosedni državi, kar bo nov in trden element miru v tem delu Evrope. Uspešno izvrševanje tega našega poslanstva pa zavisi tudi od dobre volje avstrijske države, ki mora priznati osnovno, prirodno pravico in težnjo vsake etnične skupine in vsakega naroda, da hoče živeti in kulturno ter gospodarsko napredovati. Ker smo nadalje prepričani, da je vprašanje vsebine, torej razlaga neke pogodbe, predvsem tudi pravica tistega, na katerega se nanaša in v korist katerega je bila sklenjena, si zato sedaj, ko so z Državno pogodbo postale veljavne tudi pravice, zajamčene manjšinam v členu 7, dovoljujemo iznesti vladi svoje pripombe in predloge za izvedbeno zakonodajo člena 7 in jo ob tej priložnosti opozoriti na nekatere naše zahteve, ki izhajajo iz naravnega prava in so popolnoma v skladu z določili Državne pogodbe.

ČLEN 7.

PRAVICE SLOVENSКИH IN HRVATSKIH MANJŠIN

Enakopravnost

slovenskih državljanov

§ 1. „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji, kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v svojem lastnem jeziku.“

Uživanje take enakopravnosti pomeni zlasti:

1. Uživanje enakosti z ostalimi državljani glede političnih in državljanskih pravic kakor tudi ostalih človečanskih pravic in osnovnih svoboščin, zajamčenih v državnem osnovnem zakonu, v senžermenski pogodbi, ki je del ustave, v drugih ustavnih določilih in v členih 6 in 7 avstrijske Državne pogodbe z dne 15. maja 1955.

2. Uživanje enake pravice v pridobivanju ali opravljanju javnih služb, funkcij in poklicev.

3. Uživanje enakosti glede vstopa v javne in upravne službe po načelu, da bodo koroški Slovenci pravično zastopani na upravnih, sodnih in drugih položajih, zlasti na področjih, ki so označeni v §§ 2 in 4 člena 7 Državne pogodbe.

4. Uživanje enakosti v ravnanju glede poklicne dejavnosti, bodisi v kmetijstvu, trgovini, industriji ali na kakem drugem področju, kakor tudi v organiziranju in izvrševanju poslov gospodarskih združenj ter organizacij, ustanovljenih v te namene. Uživanje takšne enakosti v ravnanju se bo nanašalo tudi na vse davke in dajatve.

5. Uživanje enakosti v ravnanju pri uporabi jezika, kakor je določeno v § 3 člena 7 avstrijske Državne pogodbe.

6. Ta enakost pomeni tudi, da mora biti za avstrijske državljane slovenske narodnosti, in sicer tako za celoto kot za posameznika, zagotovljeno uživanje sorazmernega deleža na finančnih sredstvih države, dežele, samoupravnih korporacij, nji-

hovich podjetij in ustanov kakor tudi sorazmerno upoštevanje pri ukrepih za pospeševanje splošne koristi.

7. Uživanje enakosti z ostalimi državljani na področju socialnega skrbstva, pokojnin ter oskrbe vojnih in političnih žrtev.

Vse to razumemo pod enakopravnostjo in vse tudi dejansko zagotavljajo ustava in zakoni vsem državljanom brez razlike narodnosti, jezika, spola, rase in veroizpovedi.

V avstrijsko Državno pogodbo vnešeni člen 7 že sam dokazuje, da se v ustavi in zakonih zjamčena enakopravnost ni vedno upoštevala.

*

To velja zlasti za ureditev šolstva, ker menimo, da pomeni sporazumna rešitev šolskega vprašanja preizkušnjo za resnično demokracijo.

Šolska ureditev

§ 2. „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvatske šole.“

Sklicujemo se na tozadevne izjave bivšega zunanjega ministra g. dr. Karla Gruberja ob priložnosti pogajanj za Državno pogodbo in na slovesno izjavo koroškega deželnega zbora ter na govor namestnika koroškega deželnega glavarja z dne 28. januarja 1947 in smatramo, da je na šolskem področju potrebna naslednja ureditev:

Za pouk na ljudskih in glavnih šolah na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom se mora izvajati odredba koroške deželne vlade o dvojezičnih šolah z dne 3. 10. 1945, v besedilu z dne 31. 10. 1945.

Ta zahteva se naslanja v svojem bistvu na dejstvo, da je v odredbi označeno ozemlje dvojezično in torej odgovarja načelom enakosti, da oba naroda spoznata oba deželna jezika. Po sklenitvi Državne pogodbe je znanje obeh jezikov potrebno, ker določa § 3 člena 7 za to ozemlje dodatno k nemškemu tudi slovenski jezik kot uradni jezik.

Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom so tudi vse gospodinjske in kmetijske nadaljevalne šole ter deželne (državne) kmetijske in gospodinjske šole dvojezične.

Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom so tudi javni otroški vrtci dvojezični.

V smislu § 2 člena 7 je treba ustanoviti v Celovcu za avstrijske državljane slovenske narodnosti lastno gimnazijo in lastno učiteljske s posebnimi učnimi načrti.

V smislu gornje odredbe o dvojezičnih šolah je na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom slovenščina učni predmet tudi na ostalih šolah. Isto velja za učence z ozemlja s slovenskim ali mešanim prebivalstvom tudi za šole v Celovcu, Beljaku in Šmohoru.

Pridržujemo si pravico, da v smislu § 2 člena 7 predlagamo vladi ob potrebi ustanovitev nadaljnjih slovenskih oziroma dvojezičnih šol.

V tej zvezi je treba pregledati učne načrte, ki morajo temeljiti na spoštovanju narodnostnega značaja učencev. To velja tudi za vse šolske knjige, ki jih je treba izdati za zgoraj imenovane šole. Učni načrti teh šol naj bodo prilagojeni učnim načrtom odgovarjajočih šol. Te učne načrte naj pripravi posebna komisija ob sodelovanju kulturnih organizacij koroških Slovencev.

Na imenovanih šolah smejo poučevati le učitelji in profesorji, ki so strokovno in jezikovno za to usposobljeni.

Srednješolski učitelji, ki bodo končali svoje študije po letu 1956 in bodo hoteli poučevati na manjšinskih srednjih šolah, bodo morali dokazati jezikovno usposobljenost z izpitom pred posebno izpitno komisijo.

Tudi usposobljenostni izpit za pouk na dvojezičnih šolah polagajo učitelji v obeh učnih jezikih pred posebno izpitno komisijo, ki jo imenuje za slovensko oziroma dvojezično šolstvo pristojna deželna šolska nadzorna oblast.

Za avstrijske državljane slovenske narodnosti se določijo posebne olajšave pri nostrifikaciji spričeval in diplom, ki so jih dosegli na slovenskih šolah v drugih državah.

V smislu § 2 člena 7 se ustanovi pri koroški deželni vladi poseben oddelek šolske nadzorne oblasti za vse slovenske oziroma dvojezične šole. Ta oddelek je ločen od nadzorne oblasti za nemške šole ter v vodenju pedagoških, ekonomsko-administrativnih in personalnih zadev samostojen.

Odgovarjajoči posebni oddelki šolske nadzorne oblasti se uredijo tudi na okrajnih glavarstvih ozemlja s slovenskim ali mešanim prebivalstvom.

Vodje in nameščenci teh oddelkov morajo biti strokovno kvalificirani avstrijski državljani z dokazano jezikovno usposobljenostjo v obeh jezikih.

Deželni šolski nadzornik za slovenske oziroma dvojezične šole mora biti strokovno in jezikovno usposobljen avstrijski državljan slovenske narodnosti.

Poseben referat za manjšinsko šolstvo se uredi pri zveznem ministrstvu za pouk.

Enakopravnost slovenskega jezika

§ 3. „V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvaški jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.“

Iz Objasnjevalnih pripomb k posameznim členom v Posebnem delu II (ad 517 prilog k stenografskim zapisnikom državnega zbora [VII. GP.]) posnemamo, da je določilo o slovenskem jeziku kot uradnem jeziku dodatno k nemškemu jeziku brez posebne izvedbene zakonodaje neposredno izvršno, dočim so potrebni glede označb krajevnih imen in krajevnih napisov še odgovarjajoči izvršni zakoni Zveze odnosno Dežele.

Iz določil § 3 člena 7 torej sledi:

Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom je slovenščina uradni jezik, poleg nemščine, pri vseh upravnih in drugih državnih, deželnih in samoupravnih uradih, javnopravnih korporacijah in ustanovah, in s tem sodni jezik v smislu sodnijskega postopnika (Geo.) tako v prvi kakor v višjih instancah v deželi.

Pod ozemljem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom razumemo teritorij, ki je označen v odredbi o dvojezičnih šolah iz leta 1945, z vključenimi upravnimi, sodnimi, samoupravnimi in drugimi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohoru, ki so pristojni za imenovano ozemlje.

Razpravljati se mora v jeziku stranke, in sicer tako na prvi stopnji kakor tudi na višjih stopnjah v deželi.

Pismene rešitve morajo biti v jeziku stranke oziroma vloge.

Uradniki in nameščenci na tem ozemlju morajo obvladati oba uradna jezika.

Zato sta država in dežela obvezani, da skrbita za primerno jezikovno izobrazbo uradnikov in nameščencev.

Matične in zemljiške knjige morajo biti dvojezične, prav tako morajo biti dvojezični vsi zakoni, vse uradne objave in razglasi, vse listine in formularji ter uradna glasila v deželi.

Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom so kraji v vsem uradnem poslovanju in na vseh uradnih napisih onačeni v obeh uradnih jezikih. Isto velja za napise in nazive javnih uradnikov. Zasebniki lahko uporabljajo za kraje in nazive uradov tega teritorija slovenske ali nemške označbe.

V smislu člena 6 § 2 Državne pogodbe je treba spremeniti koroški deželni zakon z dne 22. decembra 1950 o zbornici za kmetijstvo in gozdarstvo (zakon o Kmetijski zbornici), ki vsebuje v § 15, odstavek (2), in v § 37 kljub tozadevni pritožbi diskriminacijsko določilo, da je samo nemščina uradni jezik. (LGBI. štev. 24/1951.)

Označbe in napisi topografskega značaja so v smislu zadnjega stavka § 3 člena 7 v obeh jezikih in sicer v velikosti in obliki enaki ter ortografsko pisani v pismenem jeziku z latinskimi črkami.

Isto velja tud za označbe na topografskih kartah teritorija s slovenskim ali mešanim prebivalstvom.

*

Formalna jezikovna enakopravnost še ne pomeni dejanske enakopravnosti obeh narodov. Zaradi tega je važno določilo § 4 člena 7 Državne pogodbe, ki presega

dosedanje predpise, kar je izrecno poudarjeno v Objasnjevalnih pripombah v Posebnem delu II vladnega predloga:

Udeležba na kulturnem, upravnem in sodnem ustroju

§ 4. „Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiškanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani.“

Že § 1 člena 7 Državne pogodbe določa vzporedno s členom 3 Državnega osnovnega zakona in členom 66 senžermenske pogodbe enakost državljanov slovenske narodnosti z ostalimi državljani glede dostopa v javne službe. Gornje določilo pa ne zahteva le enakosti glede dostopa, temveč enakost tudi v dejanski zasedbi služb in enakost glede udeležbe na kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah samih.

Iz § 4 člena 7 zaradi tega izvajamo:

V kulturnih, upravnih, sodnih in vseh ostalih javnih uradih in ustanovah je treba namestiti potrebno število avstrijskih državljanov slovenske narodnosti.

Za področja, ki posegajo neposredno v kulturno in gospodarsko življenje avstrijskih državljanov slovenske narodnosti, se ustanovijo posebni oddelki pri odgovarjajočih uradih, ustanovah in komisijah.

Nadalje je v samoupravnih korporacijah, zbornicah, poklicnih združenjih in od njih kontroliranih uradih in institucijah personalni sestav uradništva tak, da je zagotovljena in upoštevana na vseh področjih enakopravnost avstrijskih državljanov slovenske narodnosti.

Pri koroški deželni vladi se ustanovi za avstrijske državljane slovenske narodnosti poseben referat za ljudsko prosveto.

V smislu § 4 člena 7 Državne pogodbe in v smislu pravilnika UNESCO-komisije za Avstrijo so državljani slovenske narodnosti zastopani v UNESCO-komisiji za Avstrijo. To zastopstvo se imenuje sporazumno s slovenskimi kulturnimi organizacijami.

Za državljane slovenske narodnosti je pri Radiu Celovec poseben oddelek ter jim je zagamčena primerna udeležba v radio-sosvetu. Za slovenske oddaje je treba dodeliti zadosten oddajni čas in potrebna finančna sredstva.

Slovenske kulturne, prosvetne, športne in druge organizacije in ustanove imajo formalno in dejansko enako pravico do uporabe raznih javnih ustanov, dvoran itd. in do pomoči oziroma subvencij iz javnih finančnih sredstev, kakor ostale ustrezne organizacije in ustanove.

Enakopravnosti odgovarja, da je tudi Zveza slovenskih zadrug v Celovcu po virilnem glasu zastopana v Kmetijski zbornici za Koroško enako kakor Landes-

verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften in Kärnten. Zato je potrebna sprememba § 9 koroškega deželnega zakona o Kmetijski zbornici (LGBI. št. 24/1951).

Gospodarski razvoj avstrijskega prebivalstva slovenske narodnosti mora biti zagotovljen brez diskriminacije in v pravični razdelitvi razpoložljivih javnih denarnih sredstev.

*

Vsa določila o manjšinski zaščiti pa bi bila neučinkovita, če ne bi bila prepovedana hkrati dejavnost proti pravicam manjšine.

Zaradi tega določa § 5 člena 7:

Zaščita etničnega značaja

§ 5. „Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati.“

Brez dvoma tu ne gre zgolj formalno za organizacije v smislu društvenega zakona, ki bi imele kot društveni namen raznarodovalno dejavnost, temveč je tukaj mišljena, analogno določilom členov 4 in 9 Državne pogodbe, vsaka organizirana dejavnost proti pravicam državljanov slovenske narodnosti. Torej trditve v Objašnjenjanih pripombah v Posebnem delu II vladnega predloga, češ da je določilo tega paragrafa zajamčeno že po dosedanjem pravu, ne odgovarjajo. Nasprotno so potrebni posebni zakoni s kazensko sankcijo.

Po teh mora biti netenje nacionalne, jezikovne ali rasne mržnje prepovedano in kaznivo.

Analogno odloku deželnega šolskega sveta z dne 10. aprila 1946 št. 3829 naj je tudi v vsem uradnem poslovanju prepovedana uporaba izrazov »Windische« oziroma »windische Sprache« za poimenovanje avstrijskih državljanov slovenske narodnosti oziroma slovenskega jezika.

Ljudska štetja se bodo na Koroškem vršila tudi po kriteriju jezika, ki se govori v družini. V števnih komisijah mora biti zajamčeno sodelovanje zastopnikov manjšine.

Pospeševanje in neovirano gojitev kulturnih stikov avstrijskih državljanov slovenske narodnosti s sonarodnjaki v drugih državah na temelju naravnega prava in principov demokracije je treba zajamčiti. To velja zlasti za medsebojna gostovanja, uvoz in izvoz knjig, publikacij, filmov itd.

Etnični značaj in sestav teritorija s slovenskim ali mešanim prebivalstvom se v smislu člena 7 Državne pogodbe in soglasnega sklepa koroške deželne vlade iz jeseni leta 1945 ne sme spreminjati.

Slovenska družinska imena in njihova pravilna pravopisna oblika brez zahteve prizadetega nosilca ne smejo biti spremenjena.

Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom niso dopustne spremembe osnovnih upravnih, sodnih, šolskih in drugih enot, ako obstoja nevarnost, da bi ogrožale etnični sestav in značaj enot tega teritorija ali manjšinske pravice prebivalstva. V tej zvezi opozarjamo v smislu svoječasnih tozadevnih vlog na potrebo spremembe § 1 odredbe koroške deželne vlade z dne 16. maja 1951 (LGBL. šte. 25/1951), ki v izvajanju § 30 zakona o Kmetijski zbornici (LGBL. šte. 24/1951) spreminja nekdanje okrajne volilne enote na škodo koroških Slovencev.

Na pravice, ki so zajamčene po ustavnih, zveznih in deželnih zakonih, zlasti na pravice enakosti državljanov, enakopravnosti narodnostnih skupin, rasnih, etničnih in jezikovnih skupin in na pravice, ki jih tem skupinam daje Državna pogodba, se sklicuje lahko vsak prizadeti ali udeleženi državljan, ne da bi bil za to potreben dokaz pripadnosti k odgovarjajoči narodni ali jezikovni skupini.

Dejstvo, da živita na Koroškem dva naroda in da člen 7 priznava in ščiti etnični značaj teritorija s slovenskim ali mešanim prebivalstvom, mora primerno upoštevati tudi uradna deželna publicistika.

Soodločanje manjšine

Ureditev manjšinskega vprašanja se pa predvsem v demokraciji ne sme omejiti zgolj na mednarodno obveznost, temveč mora vsebovati tudi soodločanje manjšine. Brez obveznosti, da je treba pred vladnimi sklepi vprašati prizadeto manjšino, bi ostal pravni položaj manjšine skrajno negotov. Zato je naravno in potrebno, da se zagotovi koroškim Slovencem pri ukrepanjih o njihovih zadevah soodločanje.

Nemudoma pa bi bilo treba v smislu pisanja deželnega glavarja g. Ferdinanda Wedeniga z dne 27. 11. 1950 ustanoviti pri Uradu zveznega kanclerja in pri Uradu koroške deželne vlade vsaj poseben narodnostni referat z višjim uradnikom na čelu. Vodja tega urada v deželi in vsi nameščenci v tem uradu morajo biti avstrijski državljani slovenske narodnosti, pri zveznem uradu pa avstrijski državljani slovenske ali hrvatske narodnosti.

Namen tega urada oziroma referata je:

Da zastopa koristi državljanov slovenske narodnosti in njihovih organizacij pri vseh državnih, deželnih in samoupravnih oblasteh in opozarja na pomanjkljivosti v izvajanju zaščite po določenih Državne pogodbe ter predlaga mere za odpravo teh pomanjkljivosti.

Da vlaga zahteve, pritožbe, predloge in ugovore za uvedbo upravnega postopka po lastni pobudi ali na prošnjo stranke ali poseže v tekoči upravni postopek kot zakoniti intervenient na vseh stopnjah ter vlaga pritožbe ali tožbe zaradi nepravilne odločbe o stvari tako v upravnem kakor v upravnosodnem postopku vselej, kadar so prizadete pravice, zajamčene po določenih člena 7 Državne pogodbe.

Vsa ta določila v zaščito narodnostnega značaja in narodnostnih pravic naj bi končno postala vsebina posebnega manjšinskega zakona, ki naj preko ustavno zajamčene individualne enakopravnosti državljanov slovenske narodnosti uresniči enakopravnost slovenske narodne manjšine kot celote in upošteva našo zahtevo, da hočemo koroški Slovenci živeti kot enakopravni med enakopravnimi.

Posebne določbe

Pristojne državne oziroma deželne oblasti naj nemudoma razglasijo, da je s pravno veljavnostjo državne pogodbe postalo takoj izvršno določilo § 3 člena 7, da je v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom slovenski oziroma hrvatski jezik dopuščen kot uradni jezik.

Z odredbo je treba uradnike in nameščence na teritoriju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom obvezati, da vsaj v roku treh let po pravni veljavnosti Državne pogodbe dokažejo, da so sposobni na svojem službenem mestu izvajati določila člena 7 Državne pogodbe.

Takoj je treba uradnim potom kot protiustavna izločiti vsa določila zakonov in odredb, ki nasprotujejo določbam člena 7 Državne pogodbe.

Takoj je treba poskrbeti z izvršno odredbo uveljavljanje določb § 1 in 4 člena 7 Državne pogodbe.

Ker že obstojajo na Koroškem na teritoriju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom s posebnim zakonom dekretirane dvojezične osnovne šole, se mora takoj vzpostaviti v § 2 člena 7 določeni oddelek šolske nadzorne oblasti v smislu gornjih predlogov.

Zvezno ministrstvo mora takoj izdati dekret o ustanovitvi posebne gimnazije in posebnega učiteljišča v smislu gornjih zahtev, da bodo vse potrebne priprave izvedene lahko tako pravočasno, da bo mogoč pričetek pouka jeseni 1956.

Z zakonitimi ukrepi je treba poskrbeti, da bodo v teku enega leta po veljavnosti Državne pogodbe v smislu gornjih zahtev izvedeni dvojezični napisi na vseh javnih poslopih, na zveznih, deželnih, okrajnih in občinskih uradih, institucijah, šolskih, poštnih in železniških ustanovah, službenih in uradnih mestih samoupravnih ustanov, na krajevnih in hišnih ter cestnih in potnih označbah.

V smislu § 4 člena 7 Državne pogodbe se naj za avstrijske državljane slovenske narodnosti čimprej ustanovi pri koroški deželni vladi predlagani posebni referat za ljudsko prosveto.

Da se zagotovi izvajanje določil člena 7, naj se čimprej ustanovita pri Uradu zveznega kanclerja in pri Uradu koroške deželne vlade narodnostna referata.

Nedvoumno je treba določiti, da za prepoved organizacij v smislu § 5 člena 7 niso merodajna pravila, marveč dejavnost organizacij, njihovih funkcionarjev in članov.

Za uresničenje zgoraj navedenih zahtev se morajo zagotoviti potrebna finančna sredstva v državnem in deželnem proračunu.

Iz izvajanja člena 7 Državne pogodbe avstrijskim državljanom slovenske narodnosti ne smejo nastati nobena dodatna finančna ali druga bremena.

*

Mi smo občutili na lastnem telesu, da vsaka izključitev soodločanja narodne manjšine izzove napetosti, ki se jim je treba v splošnem interesu države, v interesu mirnega sožitja vseh narodov brezpogojno izogniti. Zato pričakujemo, da bo vlada v smislu naših predlogov reševala nakazana vprašanja in izdala zakone za izvajanje določil člena 7 Državne pogodbe v duhu širokogrudnosti in tolerance v sporazumu z organizacijami koroških Slovencev.

Celovec, dne 11. oktobra 1955.

Za:

Narodni svet koroških Slovencev

Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem

Janko Janežič, l. r. Dr. Joško Tischler, l. r.
podpredsednik predsednik

Janko Ogris, l. r. Dr. Franci Zwitter l. r.
podpredsednik predsednik

Ob tridesetletnici

Slovenske kmečke zveze

Drugje sta se dolga stoletja razvijali obrt in umetnost v mirnem zatišju, drugje so bahavo zapisovali svoje zgodovinske dogodke in slavili velike zmage, pri nas pa so s silo uničevali vsako umetnost in zatirali vsako rast in vsak napredek. Stoletja so nam prisodili le trdo tlačansko delo in suženjstvo, žetev našega dela pa so pospravili zemljiški gospod in Turek ter režimi, ki so jim sledili. Nam so stoletja prisodili le kamenje za močne utrdbe, gradove in tabore, od nas so vedno spet zahtevali kri za tuje koristi, listine o naših pravicah pa so zasmehovali, jih skrivali in celo zažigali, da ne bi bilo treba izpolniti v strahu danih obljub.

Tako bi lahko z bežnim orisom ocenili zgodovino našega ljudstva, ljudstva kmetov in delavcev. Če bi k temu še dodali, da smo morali to skromno, kar je bilo naše, vedno spet braniti, da smo se morali za vsako stvar trdo boriti in da smo morali vsak napredek doseči z največjimi napor, potem bi bil naš pogled nazaj v našo zgodovino od zadnjega vstoličenja koroškega vojvode na Gosposvet-skem polju 18. marca 1414 zaokrožen. Ker pa je zgodovina najboljša učiteljica, je prav, da ob 30-letnici Slovenske kmečke zveze sežemo nekoliko dalje v preteklost našega ljudstva in našega narodnega življenja na Koroškem.

KMEČKA ZVEZA PRVIČ ŽE PRED 500 LETI

Ko je bila v 15. stoletju sila najhujša in je postajalo trpljenje pod gospodskim jarmom že neznosno, so se okoli leta

1740 pojavili po naših vaseh kmečki odposlanci ter vabili v Kmečko zvezo, v »punt«. Od vasi do vasi je šel klic »Le vkup, le vkup, uboga gmajna«. Leta 1474 je Kmečka zveza stopila prvič v samoobrambo kmečkega ljudstva. Začeli so se kmečki punti. Žal je bila Kmečka zveza tiste čase prešibka, da bi vzdržala rastoči naval plemstva in druge zemljiške gospode. Le-ta jo je s pomočjo cesarske vojske, ki sta ji poveljevala Welzer in Dietrichstein, z ropi, požigi in uboji prisilila na kolena in leta 1515 k predaji. Toda pod pepelom je tlela iskra naprej in boj »za staro pravdo« ni nikoli docela prenehal. Vedno spet je vzplamtel, vse do najnovejših dni.

Med tem se je po naših vaseh in bregovitih kmečkih naseljih pričela pojavljati pisana slovenska beseda. Primož Trubar in njegovi nasledniki so jo prinesli v naše vasi in ljudstvo je spoznalo črke in knjige. Ljudski pesniki, vižarji in bukovniki iz vrst kmečkih ljudi so v tem času med našimi predniki opravili veliko delo. Največji med njimi, Andrej Schuster Drabosnjak se je povzpел tako daleč, da je pričel pisati knjige in jih tiskati v svoji ilegalni tiskarni.

Naše vasi so se pričele prebujati, samozavest med našimi predniki je rasla in kar je moralo priti, je prišlo leta 1848. Ljudstvo je zrušilo fevdalno oblast. Spet je šlo »za staro pravdo«. Kmečka zveza je stopila na plan v Ženeku, Dobrli vasi in Pliberku, Rožani so se v njej združeni dvignili v Področčici, Rožeku in okoli Humperka, Gorjanci po okoli

Hodiš in Vetrinja. Združeno v Kmečki zvezi je naše kmečko ljudstvo to pot na svoji zemlji zmagalo. Tlaka in desetina sta bili odpravljeni, ljudstvo je postalo na svoji zemlji svoj gospod.

Toda svoje samostojnosti naš kmet še ni znal varovati in tudi ne utrditi. Vse premalo poznan z »okroglostjo« denarja, je kmalu podleгал gosposkim nakam, ki so namesto s tlako in desetino pritiskale z vedno večjimi davki, ga zavaljale v oderuške kupčije in v izposojanje denarja za še bolj oderuške obresti.. Številne kmetije, ja cele vasi so šle zaradi tega v drugi polovici devetnajstega stoletja na boben, kmečke družine pa s trebuchom za kruhom v tuj nepoznan svet. Na stotine takih primerov bi našteali po grapah Železne Kaple, po Slovenjah nad Globasnico, po šmarješkem hribovju nad Pliberkom, po Selah, plajberških Brodeh, po Rutah pri Bistrici v Rožu, okoli Radiš in še marsikje drugje.

Toda tudi to pot je — kakor prej in pozneje v naši zgodovini — prišla pomoč v stiski iz ljudstva samega. Z ustanovitvijo Posojilnice Šentjakobske v Rožu leta 1872, prve kmečke kreditne zadruge na ozemlju današnje Avstrije, so se pričele vasi in naselja Roža, Podjune in Zilje dramiti in oprijemati zadrुžne samopomoči. Po šentjakobskem vzgledu so v zadnjih desetletjih devetnajstega in začetkom dvajsetega stoletja pričele nastajati širom naše zemlje kmečke kreditne, za njimi pa še kmečke gospodarske zadruge kot nove oblike samopomoči našega podeželskega ljudstva v času industrije, ki se je pričela porajati in vedno bolj zajemati naše podeželje. V razvoju industrije je postajalo čedalje bolj jasno, da je zadrुžništvo gospodarska

hrbtenica kmečkega ljudstva in malih ljudi sploh. Kdor tega ni spoznal, kdor je obrnil hrbet sosesčini in zadrुžni samopomoči, tega je v pogojih naglo se razvijajoče kapitalistične družbe in v pogojih svetovne gospodarske krize med prvo in drugo svetovno vojno kot kmeta odneslo z zemlje in ga bo odneslo tudi v prihodnje.

Toda zadrुžna samopomoč je bila po zakonu omejena le na gospodarsko samopomoč, strokovno-politično pa je naš kmečki človek v tem času ostal brez primerne hrbtenice. Nihče se za njega prav ni brigal, ne »Kmetijska družba«, še manj pa »Deželni kulturni svet«, ki ji je sledil.

POLOŽAJ NAŠEGA KMETA PRED 30 LETI, NASTANEK IN DELO KMEČKE ZVEZE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Ko je bila 27. aprila 1933 po društvenem zakonu ustanovljena Kmečka zveza, kakor se je Slovenska kmečka zveza pred 30 leti imenovala, ni bila ustanovljena slučajno niti ne kot novo telo v našem narodnem življenju. Njen nastanek, najprej kot volilne skupine za prve volitve dne 23. februarja 1932 zakonito ustanovljeno Kmetijsko zbornico za Koroško, pozneje pa kot organizacije po društvenem zakonu ni bil nič drugega, kot pa v zgodovini ponavljajoč se izraz večine našega kmečkega ljudstva, da hoče združeno in ne oziraje se na vabe in obljube od drugod vzeti svojo usodo v svoje roke, nastopiti v obrambo svojih koristi in v borbo za svoje pravice.

Do leta 1932 koroški kmetje za svoje zastopstvo in za pospeševanje koristi

kmetijstva niso imeli ustanove, v katero bi svoje predstavnike lahko neposredno volili. Nalogo skrbi za kmetijstvo in pospeševanje kmetijstva je do tedaj vršil »Deželni kulturni svet«, kjer je po svoje politično gospodaril Slovencem in kmetijstvu južne Koroške vse prej kot naklonjeni nemško liberalni »Landbund«, ki sta ga vodila Schumy in Ferlitsch. Zakon o ustanovitvi Kmetijske zbornice je po eni strani razpustil Deželni kulturni svet, ki je bil z zakonom ustanovljen 3. septembra 1910, po drugi pa je določil, da kmetje in najemniki neposredno sami volijo svoje predstavnike v Kmetijsko zbornico, v Kmečke okrajne odbore (sedaj Okrajne zbornice) in v Krajevne kmečke odbore.

Prve volitve v Kmetijsko zbornico so bile 20. novembra 1932. Pri teh volitvah je nastopilo skupno šest volilnih skupin in sicer Kmečka zveza, Landbund, Christ-

licher Bauernbund, Socialdemokrati, Nationalsocialisti in Komunisti. Pri teh volitvah je zgubil Landbund svoj absolutni vpliv. Kot neomajen gospodar v Deželnem kulturnem svetu je pri prostih volitvah v kmetijsko zbornico dosegel le še 8864 ali 46,5 % glasov, volilna geometrija pa mu je pripomogla, da je s tem dosegel v kmetijski zbornici 12 mandator, toliko, kot so jih dosegle vse ostale volilne skupine skupno. Kmečka zveza je izšla iz teh volitev z 2572 glasovi in s 3 mandati, Christlicher Bauernbund s 6, Nationalsocialisti z 2 in Socialdemokrati z 1 mandatom. Poleg zastopnikov Kmečke zveze so dobile tudi še slovenske zadružne organizacije zastopnika v kmetijski zbornici. Tedaj je namreč po § 9 zakona o ustanovitvi Kmetijske zbornice imela še vsaka od obeh zadružnih zvez v deželi pravico do enega zastopnika v Kmetijski zbornici. Zakon od 22. decem-

bra 1950 je to pravico dal le še nemški deželni zadružni zvezi, slovensko zadružno zvezo pa je pustil zunaj kmetijske zbornice. Isti odnos do Zveze slovenskih zadrug je kljub prejšnjim protestom pokazal tudi zakon o Kmetijski zbornici z dne 10. februarja 1959.

Po občinah dvojezičnega ozemlja Koroške, se pravi po občinah Južne Koroške, ki je zelo pozno, šele leta 1956 dobila tudi uradno potrdilo, da je bila skozi desetletja gospodarsko zapostavljena in da je zaradi tega še danes gospodarsko zaostalo in nerazvito ozemlje, je bil izid prvih kmečkoborskih volitev seveda drugačen, kot ga je pokazal deželni izid. V kmečkih okrajnih odborih, katerih meje so takrat potekale skladno z mejami sodnih okrajev (od leta 1951 so bile meje okrajnih kmečkih zbornic na Južnem Koroškem določene z mejami političnih okrajev) je dosegla Kmečka zveza skupno 27 mandatov, v 27 občinah pa večino glasov. V sodnih okrajih Pliberk, Dobrla vas, Borovlje in Rožek je bila najmočnejša volilna skupina, v krajevnih kmečkih odborih pa je imela skupno 135 ali 37,1 % vseh zastopnikov.

Kmečka zveza je že takrat zapisala na svoj prapor, da se bo borila proti nadaljnjemu gospodarskemu zapostavljanju Južne Koroške in za koristi južnokoroškega prebivalstva. To pa v času, ko je ta zapostavljenost kazala že grozne posledice, ko po številnih kmečkih domovih ni bilo več denarja niti za sol, ko so šle kmetije ena za drugo na boben in ko so bile sodnijske eksekucije po naših vaseh vsakodnevni pojav, ni bila lahka stvar. Ta težka naloga je od Kmečke zveze zahtevala predvsem odgovarjajočo organizacijsko osnovno in koordinacijo de-

la izvoljenih zastopnikov. Zato je bilo nujno potrebno, da se je Kmečka zveza — prvotno organizirana le kot volilna skupina — čimprej spremenila v organizacijo na društveni podlagi, kar se je zgodilo pomladi 1933.

Iz delovnega programa Kmečke zveze v tistem času lahko povzamemo, da se je že tedaj zavzemala za skupnost južnokoroških kmetov in za skupnost kmetov z južnokoroškimi delavci, obrtniki in trgovci. Povedala je tudi, da bo ta skupnost tvorna le, če bo nastopila kot enotna sila v koroškem gospodarstvu. Na tej podlagi se je med drugim zlasti zavzemala za napredek južnokoroškega kmetijstva in si prizadevala za doseg javnih sredstev za pospeševanje kmetijstva, za melioracije, za gradnjo vodovodov, cest in potov, za izboljšanje živinoreje in poljedelstva, za ustrezno strokovno izobrazbo prebivalstva in za smotrno organizacijo vnovčenja kmetijskih pridelkov.

KMEČKA ZVEZA POD AVSTROFAŠISTIČNO DIKTATURO

Po svoji organizacijski ustanovitvi je Kmečka zveza leta 1933 stala pred odgovornimi nalogami in težkim delom. Politično vzdušje je bilo za plodno delo slovenske kmečke poklicne in strokovno politične organizacije v ustanovah kmetijske zbornice vse prej kot ugodno. V kmečkem poklicnem zastopstvu, v kmetijski zbornici in v kmečkih okrajnih odborih pravila demokracije skoraj niso imela več veljave. Landbundovska večina drugega mišljenja in mnenja ostalih skupin v kmetijski zbornici ni trpela. Tu je bilo za zastopnike Kmečke zveze le malo možnosti za uspešno delo v prid naše

vasi in v prid južnokoroškega kmetijstva. Za samostojno delo in nastop na vasi pa je bilo treba organizacijo šele izgraditi. Preden je vendar ta prišla iz otroških povojev, je pomladi leta 1934 Dollfusova klerofašistična diktatura zadušila demokracijo v Avstriji. Politika je postala edino še stvar »Vaterländische Front«, kmečko poklicno zastopništvo pa stvar njenega »Bauernbunda«. Nad ljudstvom je pričel vladati teror »Heimatschutz«.

Ta razvoj tudi ni šel mimo Kmečke zveze. V svojem vodstvu se je leta 1934 pričela deliti na dve frakciji. Ena frakcija se je zavzemala za združitev z avtoritarnim Bauernbundom pod »Landesbauernführerjem« in pri tem želela, da bi mu za zaščito interesov slovenskih kmetov stal ob strani »vodja slovenskih kmetov«. Druga frakcija je temu nasprotovala in ni hotela »žrtvovati« organizacije Kmečke zveze za ceno »vodje slovenskih kmetov« v »Führerratu« ob strani »Landesbauernführerja«. Odločitev je padla na seji 24. maja 1934, kjer je 5 odbornikov glasovalo za, 5 pa proti taki združitvi Kmečke zveze.

V takih okoliščinah je bila Kmečka zveza kmalu zadušena. Njen odbor se je izživiljal le še v željah in upih na pravičnost dozdevnih krščanskih načel avstrofašističnih »Führerjev«. Ker pa je le-te v odnosu do koroških Slovencev vodil Heimatbund, niso izpolnili niti ene želje koroških Slovencev. Leta 1938 so se morali tudi sami umakniti še krutejši diktaturi nacizma.

Neglede na to pa je treba ugotoviti, da se je Kmečka zveza prvi čas svojega obstoja prizadevala, da bi po svojih močeh lajšala težki položaj kmečkih lju-

di po naših vaseh. Posebno pozornost je posvetila šolanju kmečke mladine v slovenskih kmetijskih šolah, leta 1936 pa je postavila tudi zahtevo po javni slovenski kmetijski šoli na Koroškem. Za kmetovalce in gospodinje je prirejala redne tečaje in predavanja, poskušala je posredovati pri odkupu kmetijskih pridelkov in nakupu kmetijskih potrebščin ter se zavzemala za ustanovitev kmečkih blagovnih zadrug in za modernizacijo združnega poslovanja sploh. Pričela se je baviti tudi z vprašanji turizma in strokovnim pospeševanjem najvažnejših panog našega kmetijstva. Toda vse to delo in poizkusi so zaradi prej omenjenih političnih okoliščin postopoma zamrli in jih od leta 1936 naprej ni bilo mogoče več zaslediti.

Kakor vse druge slovenske narodne organizacije na Koroškem je bila tudi Kmečka zveza leta 1941 od Hitlerjeve Gestapo razpuščena, njeno premoženje pa zaplenjeno. Leta 1942 je večina njenih članov nastopila trnjevo pot izgnanstva z domače grude in nasilnega množičnega izseljevanja v mrzlo tujino, od koder se je vrnila šele po zlomu nacizma poleti leta 1945. Nacizem in po njem sprožena druga svetovna vojna pa tudi ostalim članom Kmečke zveze in južnokoroškemu kmetijstvu nista prizanesla. Na stotine kmetij je bilo v teh letih opustošenih, izropanih in požganih. Slovensko kmečko ljudstvo je bilo docela obubožano. Veliko kmetov je bilo vrženih v gestapovske zapore in koncentracijska taborišča, veliko se jih od tod ni vrnilo več, še več pa jih je padlo za tuje interese na raznih frontah. Najbolj odločni pa so šli kot partizani v borbo proti nacizmu na domačih tleh.

LETO 1945, OBNOVA ORGANIZACIJE IN DELA SLOVENSKE KMEČKE ZVEZE

Ko je bil leta 1945 nacizem vojaško zlomljen in je vihra druge svetovne vojne minula, je naše ljudstvo — vračajoč se spet na svoje domove — večinoma stalo v pravem pomenu besede pred ruševinami svojih požganih, izropanih ali opustošenih domov. Hlevi, skednji in kašče so bile prazne, glad in beda povsod, nikjer dobrega semena in gnojil, povsod pomanjkanje gradbenega materiala ter potrebnega orodja in strojev. Medtem ko je nacizem našemu ljudstvu prisodil usodo preganjenega in na smrt obsojenega, so bili severni predeli dežele deležni raznovrstne pomoči, da je njihovo kmetijstvo lahko produciralo čim več za prehrano »tretjega rajha« in njegove vojske. Poceni so dobivali ti predeli med vojno na razpolago semena in gnojila, orodje in stroje ter ročno delovno silo iz vrst vojnih

ujetnikov. Že prej dolga desetletja, gospodarsko zapostavljena Južna Koroška je leta 1945 kazala še večjo zaostalost in uboštvo kot jo je kazala leta 1938.

Jeseni 1945 in sicer 23. novembra je nekdanjo nacistično »Landesbauernschaft« oficielno zamenjala spet kmetijska zbornica, ki se je konstituirala s tremi frakcijami: Kärntner Bauernbund, socialistični Arbeitsbauernbund in Kmečka zveza. Za predsednika je bili izvoljen Hermann Gruber, za podpredsednika ing. Matschnig-Rainer, socialist Josef Steiner in kot zastopnik delavcev Josef Gastinger. Kmečki zvezi, ki je bila na podlagi prvih in zadnjih demokratičnih volitev leta 1932 druga najmočnejša frakcija, v prezidiju zbornice niso dali prostora. Brez njene vednosti in brez vednosti takratnega slovenskega vodstva so bili od zgoraj imenovani tri kmetje kot zastopniki slovenskih kmetov v zbornici, v okrajnih zbornicah pa ni bil imenovan nobeden.

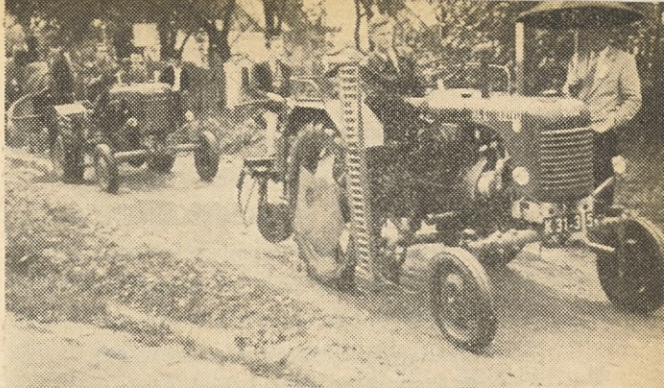

Tak položaj, ob njem pa še naraščajoči pritisk na naše kmečko ljudstvo pri obveznih oddajah kmetijskih pridelkov ter zapostavljanje pri izstavljanju nakaznic za najrazličnejše gospodarske in družinske potrebščine so v tem času nujno zahtevali obnovo organizacije in dela Kmečke zveze. Do tega je prišlo 11. marca 1946, ko je Slovenska kmečka zveza predložila varnostni oblasti svoja pravila, ki jih je ta potrdila z odlokom Zl. 5562/SD/46/K dne 17. aprila 1946. Na jesen je Slovenska kmečka zveza končno dobila tudi svoje uradne prostore v Cellovcu in sicer v tedanjem hotelu »Zum schwarzen Adler«.

Organizacijska obnova Slovenske kmečke zveze na podežlju je tedaj lepo začela, njen vrh vendar ni dojel dejanskih potreb našega kmečkega ljudstva, marveč je zašel v slepo ulico vnešenih ideoloških debat okoli mesta SKZ v tedanjem našem narodnopolitičnem konceptu.

V letu 1947 je SKZ iz brezplodnih ideoloških debat po malem našla pot k stvarnemu delu in k izpolnjevanju načel, ki si jih je postavila ob svoji obnovi, ko je dejala,

- da je organizacija kmetov, malih posestnikov, kmečkih najemnikov ter kmetijskih in gozdnih delavcev s stalnim bivališčem na Koroškem;
- da je njen namen, da jim nudi vsestransko pomoč in podporo v borbi za izboljšanje njihovega gospodarskega položaja in življenjskih pogojev;
- da stremi v celoti za splošnim dvigom življenjskih pogojev in za vsestranskim napredkom vasi in podeželja in
- da nastopa pri volitvah v kmetijsko zastopstvo in postavlja svoje kandida-

te v občinska, okrajna in deželna zastopstva.

Konec brezplodnim ideološkim diskusijam v odboru Slovenske kmečke zveze je napravil občni zbor 7. maja 1947, ki je njeno predsedstvo okrepil s strokovnimi referenti za živinorejo, poljedelstvo, sadjarstvo in gozdarstvo ter z zastopniki okolišev, kjer je SKZ že delovala. V prvih mesecih leta 1947 je SKZ pričela prirejati kmetijske tečaje in predavanja ter krajevna kmečka posvetovanja, kmetijski zbornici in deželni vladi pa je predložila vrsto zahtev v prid in pomoč težko preizkušenega prebivalstva Južne Koroške. Na gospodarski konferenci 26. julija 1947 je ugotovila, da se položaj južnokoroškega kmeta slabša iz dneva v dan. Zato je od kmetijske zbornice zahtevala,

- da dobi SKZ izidu volitev leta 1932 odgovarjajoče zastopstvo v kmetijski

zbornici, v okrajnih kmečkih zbornicah in krajevnih kmečkih odborih;

- da je treba slovenske izseljence in druge žrtve nacizma oprostiti obvezne od-daje živine, lesa in drugih pridelkov tako dolgo, da bodo v obnovi dosegli stanje pred nastopom nacizma;
- da je treba za najnujnejša popravila na poslopih gospodarsko oškodovanih južnokoroških kmetov dati na razpo-lago Slovenski kmečki zvezi takoj 100 tisoč kilogramov cementa in 5.000 kg žeblicev ter ustrezno količino gnojil in semenja.

BORBA ZA SLOVENSKO KMETIJSKO ŠOLO

Istočasno je SKZ poudarila, da vztra-ja na svoji zahtevi, ki je jo stavila leta 1936 in jo ponovila leta 1946 in 1947, da je treba pri Hoprišanu (Godlbrunn-hof) pri Velikovcu ustanoviti javno slo-vensko kmetijsko šolo.

Take in podobne zahteve, prošnje in protesti so v tistem času predstavljali glavno delo SKZ. Prošnja, zahteve, posre-dovanje in protesti so se vrstili pri okraj-nih kmečkih zbornicah, pri kmetijski zbornici, okrajnih glavarstvih in uradih deželne vlade. Ker niso naleteli na po-trebno razumevanje, se je SKZ obrnila večkrat tudi na zvezno ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, kjer je vedno spet poudarjala potrebo po posebni po-moči južnokoroškemu kmetijstvu in dru-gim panogam južnokoroškega gospodar-stva ter vedno ponavljala zahtevo po ustanovitvi slovenske kmetijske šole. Naj-močnejši argument za potrebo ustanovit-ve slovenske kmetijske šole na Koroškem pa je SKZ predložila kmetijskemu mi-nistrstvu 20. januarja 1951 z več kot

2.300 podpisi koroških slovenskih kmetov na spomenici za njeno ustanovitev. Tej spomenici so se takrat pridružile tudi ostale slovenske narodne organizacije ra-zen Narodnega sveta koroških Sloven-cev.

Toda tudi tako močna akcija ni za-legla. Na kmetijskem ministrstvu so na vsako intervencijo odgovarjali, da brez soglasja koroške deželne vlade slovenske kmetijske šole ne morejo ustanoviti, pri deželni vladi pa smo morali vedno spet slišati, da je sicer pristojna za ustanav-ljanje in vzdrževanje kmetijskih šol, da pa je pri tem odvisna od kmetijskega mi-nistrstva, ki namešča, plačuje in nadzira učitelje in pouk na šoli. Na obeh mestih so se tudi izgovarjali, da ne vedo za slovensko kmetijsko šolo primernega po-sestva, čeprav je SKZ v ta namen poleg šole pri Hoprišanu predlagala še bivše Vošpernikovo posestvo v Podravljah, Svetčevo posestvo na Bistrici pri Pliberku in posestvo prošnje v Tinjah. Toda vse je bilo zaman. Koroška slovenska kmečka mladina ni smela dobiti javne kmetijske šole, kjer bi se učila osnovnih kmetijskih ved v svoji materinščini in tako, kakor to najbolj odgovarja pogojem južnokoroške-ga kmetijstva.

Ker pa je postajalo vedno bolj jasno, da je slovenska kmetijska šola za na-daljnji razvoj kmetijstva Južne Koroške odločilnega pomena, sta se SKZ in Zveza slovenskih zadrug v Celovcu odločili za samopomoč. Na seji 13. februarja 1953 je SKZ pooblastila štiri svoje odbornike, da se z Zvezo slovenskih zadrug sporazu-mejo, da bi bivše Vošpernikovo posestvo v Podravljah, ki je bilo po petletnem povračilnem procesu končno vrnjeno Hranilnici in posojilnici v Podravljah kot

pravnemu lastniku, preuredili v kmetijsko šolo. Do tozadavnega skupnega sklepa SKZ in ZSZ je prišlo 6. marca 1953. SKZ je vzela 1. aprila 1953 posestvo proti najemini 24.000 šilingov v zakup in na razširjeni seji 14. maja 1953 sklenila ustanovitev privatne kmetijske šole Podravlje. Ta sklep je sporočila tudi koroški deželni vladi in kmetijskemu ministrstvu, jima predložila učni načrt in zaprosila za ustrezne podpore in za priznanje pravice javnosti šoli.

V Podravljah pa so se med tem s pomočjo prispevkov našega kmečkega prebivalstva in prispevkov slovenskih združenih organizacij pričele temeljite priprave za obnovo posestva in za pričetek pouka v ustanovljeni kmetijski šoli. Šola je bila svečano odprta 8. novembra 1953. Tekom leta 1954 je bilo potem tudi poslopje šole temeljito obnovljeno. Leta 1958 je kmetijsko šolo Podravlje od SKZ prevzelo Slovensko šolsko društvo, ki je medtem postalo tudi lastnik posestva šole. Istočasno s 30-letnico SKZ je 25. avgusta 1963 praznovala tudi kmetijska šola Podravlje desetletnico svojega obstoja. V teh desetih letih je šolo absolviralo skupno 106 fantov in je bilo poleg rednega pouka na njej že cela vrsta drugih kmetijskih tečajev, predavanj in poučnih ekskurzij. Njeni prvi absolventi so postali medtem samostojni kmetovalci, ki s svojim kmetovanjem najbolj potrjujejo, da jim šola ni dala le potrebne osnovne kmetijske nauke — temveč jih izoblikovala tudi v vsestransko razgledane kmetovalce in gospodarje. Prav to pa bi moralo biti deželni vladi in kmetijskemu ministrstvu dokaz dovolj, da šola zasluži pravico javnosti in s tem povezane javne podpore.

VLOGA SLOVENSKE KMEČKE ZVEZE V ČASU TEHNIČNE REVOLUCIJE NA VASI

Že v prvih povojnih letih je postajalo vsebolj očitno, da bosta proces industrializacije in tehnizacije postavila kmetijstvo in kmetovanje pred popolnoma nove pogoje in nova, vedno bolj pereča vprašanja. Traktor, ki je bil pred vojno še redek slučaj po naših vaseh, je postal prva povojna leta moda, pozneje pa resnična potreba za obvladanje dela, ki ga je kmetovanje spričo stalno padajočega števila članov kmečkih družin zahtevalo. Traktor je sprožil potrebo po nadaljnjih kmetijskih strojih in investicijah, s tem pa po vedno večjih potrebah denarja na kmetijah. Sprožil je potrebo po temeljiti reformi kmetovanja, ki še danes ni zaključena. Z njim je prišel v kmetijstvo nov faktor, spričo katerega se stari način kmetovanja ni mogel več držati. Traktor je zahteval preusmeritev kmetovanja na večjo produktivnost in na vedno večjo prodajo pridelkov. S tem pa je kmeta postavljajl v vedno večjo odvisnost od razvoja na trgu in pred potrebo po stalnem večanju rentabilnosti kmetovanja in stalnem opazovanju razvoja na trgu ter po prilagajanju njegovim pogojem.

Spričo tega je SKZ že kmalu po svoji obnovi pričela polagati vse večjo pozornost na izobraževanje kmečkih ljudi in njihovo prilagajanje na nove pogoje kmetovanja. Kmetovanje, ki je bilo v prvih povojnih letih vezano na obvezno oddajo kmetijskih pridelkov in na nakaznice za kmetijske potrebščine, je postajalo vse bolj sproščeno. Ponudba in povpraševanje sta pričela vsebolj odločati o smeri kmetovanja.

V tem času je prišel na obnovo avstrijskega gospodarstva in s tem tudi kmetijstva močno vplivati Marschallov plan (ERP). Pri razdeljevanju njegovih sredstev se je kmalu spet pokazalo, da ima na Koroškem še vedno veljavo stara politika, po kateri se je severni del dežele razvijal s pomočjo ameriških dolarjev, južnokoroško gospodarstvo, zlasti naše kmetijstvo pa je bilo — kakor že desetletja prej — postavljeno ob stran kot pastorek, ki ne sme sedeti pri isti mizi in jesti iz iste skleda.

Gledano nazaj na leta obnove kmetij in vasi južne Koroške in na leta pričetka tehnične revolucije na vasi lahko ugotovimo, da so navzočnost, budnost in odločnost SKZ po eni strani le zmanjšale v začetku zelo številne primere gospodarskega šikaniranja in zapostavljanja našega kmečkega ljudstva, po drugi strani pa so v veliki meri pripomogle, da so tudi kmetijstvu namenjena sredstva in razne subvencije priče vsaj nekoliko pritakati tudi na Južno Koroško.

Veliko vlogo je v teh letih SKZ odigrala s svojim kmetijskim izobraževalnim in strokovno obveščevalnim in pospeševalnim delom. Od preprostih kmečkih sestankov, posvetovanj, zborovanj in tečajev je prešla na potujočo kmetijsko šolo in kmetijske visokošolske tedne ter na preiskave zemlje, gnojilne poizkuse in poizkuse novih sort poljščin ter na prirejanje poljskih ogledov. Ob svoji tridesetletnici lahko pokaže, da je od leta 1947 priredila sama in pozneje skupno s kmetijsko šolo Podravlje

- več kot 500 najrazličnejših tečajev in predavanj ter sestankov;
- organizirala blizu 400 raznih poljskih poizkusov in sestavila

- veliko število gnojilnih načrtov ter načrtov za ureditev hlevov, za kolobarjenje na polju, zaboljšanje živinoreje, gozdarstva in sadjarstva ter za preusmeritev kmetovanja sploh.

V ta sklop tudi lahko štejemo od leta 1949 »Obvestila naprednih gospodarjev« in slovenske kmetijske oddaje in objave v Radiu Celovec.

Šele ko je SKZ na Južnem Koroškem pričela s tovrstnim delom, je prišla tudi kmetijska zbornica do spoznanja, da je tudi na Južnem Koroškem to delo pravza njena naloga. Šele za SKZ se je kmetijska zbornica odločila za podobne oblike dela na Južnem Koroškem.

ZASTOPSTVO JUŽNOKOROŠKIH KMETOV V KMETIJSKI ZBORNICI

Ob pregledu zgodovine SKZ v povojnih letih je zlasti potrebna ugotovitev, da kmetijska zbornica ni imela nobenega razumevanja za zahteve Slovenske kmečke zveze od 26. julija 1947, po katerih naj bi v zbornici, v okrajnih kmečkih zbornicah in v krajevnih kmečkih odborih dala Slovenski kmečki zvezi tako število mandatov, kakor ga je zaslužila na podlagi zadnjih demokratičnih volitev leta 1932. Ker krogi ÖVP in njenega Bauernbunda tega zastopstva SKZ niso hoteli priznati in so odbili tudi vse druge predloge in zahteve SKZ, pri tem pa z drobtiničarskimi subvencijami na veliko mešetarili za svoje pripadnike, se ni treba čuditi, da naslednje kmečkozbojske volitve za SKZ niso več izpadle tako, kakor so izpadle prve volitve leta 1932.

Kljub temu pa so slovenski kmetje pri volitvah 25. 11. 1951 kot »Kmečko go-

spodarska zveza« dosegli 1931 glasov ter 2 zastopnika v Kmetijski zbornici in 6 zastopnikov v okrajnih kmečkih zbornicah Velikovec, Velovec in Beljak. Zaradi organizacijske površnosti je taista skupnost pri naslednjih volitvah 11. novembra 1956 dosegla le 1581 glasov, vendar je pri zadnjih volitvah 19. novembra 1961 kot »Skupnost južnokoroških kmetov« dosegla 1821 glasov. Da je pri vseh teh volitvah odigrala SKZ vedno spet aktivno vlogo in da je bila s svojo preizkušeno organizacijsko mrežo vedno spet mobilizator za volitve in za delo izvoljenih zastopnikov teh skupnosti v kmetijski zbornici in v okrajnih kmečkih zbornicah, je razvidno iz njenega že opisanega dela in bodi tukaj samo resnici na ljubo napisano.

Treba je tudi povedati, da so bili ob aktivni Slovenski kmečki zvezi izvoljeni zastopniki imenovanih skupnosti v ustanovah kmetijske zbornice vsa leta edini, ki so se dosledno zavzemali za koristi in za enakopravnost južnokoroškega kmetijstva in za posebno pomoč pri odpravi gospodarske zaostalosti Južne Koroške sploh. Brez SKZ in izvoljenih zastopnikov imenovanih skupnosti bi se južnokoroškim kmetom godilo v zadnjih letih še veliko slabše, kot se jim je godilo. To spoznanje je pričelo po malem prodirati tudi po vaseh. Najboljši dokaz zato je uspeh »Skupnosti južnokoroških kmetov« ob delu Slovenske kmečke zveze leta 1961. Delo Slovenske kmečke zveze je potrebno slej ko prej, če hočemo ohraniti zemljo našemu kmetu in našega kmeta zaščititi tudi v novem času nujne kmečko-gospodarske preusmeritve ob vključitvi naše države v Evropsko gospodarsko skupnost.

V zadnjih 15 letih se je po naših vaseh marsikaj obrnilo na boljše. Kmetije so razen redkih izjem elektrificirane in dostopne za motorna vozila, poslopja so obnovljena in produktivnost kmetijstva se je vidno povečala. Tako smo v povprečju let 1950—1953 videli, da so v velikovškem okraju po hektarju pridelali komaj 23 q travniškega sena in 34 q sena lucerne, detelje in deteljnotravne mešanice, 11,4 q pšenice in 11,1 q ječmena ter 147 q krompirja. V povprečju leta 1961 in 1962 so ti pridelki že znašali pri travniškem senu 48 q, pri senu lucerne, detelje in deteljnotravne mešanice 76 q, pri pšenici in ječmenu 21,5 q, pri krompirju pa 172 q. Podobno so se ti pridelki po podatkih statističnega centralnega urada na Dunaju povečali tudi v celovškem in beljaškem okraju. Spričo takega porasta donosov v rastlinski proizvodnji se je razumljivoboljšala tudi živinoreja, kar lahko presodimo na primeru Lobnika, kjer smo leta 1964 pri šestih od štirinajstih gospodarsko anketiranih kmetov, ki so vključeni v molzno kontrolo, ugotovili hlevsko povprečje molznosti krav, ki znaša nad 3000 kg mleka na kravo.

Vsi ti sadovi napredka južnokoroškega kmetijstva so vedno spet nekje povezani z delom Slovenske kmečke zveze in od nje pred 10 leti ustanovljene kmetijske šole Podravlje ter Zveze slovenskih zadrug, ki so izraz naše kmečke samopomoči. Slovenska kmečka zveza pa si je tudi v agrarni politiki, zlasti pa Južne Koroške priborila določeno mesto in ima svoje določene naloge. Le-ta je postala v resnici tolmač koristi južnokoroških kmetov, le-ta pa je tudi edini dosledni borec za njihovo enakopravnost in za njihov gospodarski razvoj in napredek. To je

bila v letih gospodarske obnove in v letih izkopanja iz najhujše gospodarske zaostalosti, to pa je tudi danes v času industrializacije, avtomatizacije in integracije. SKZ vabi v svoje vrste vse in vsakogar. Na spoznanjih Slovenske kmečke zveze moramo strnjeno hoditi naprej vsi južnokoroški kmetje, vsak zase in vsi skupaj pa moramo stremeti, da si bomo tudi v bodoče organizirano pomagali, kjer si sami pomagati moremo. Kakor so se pričele naše vrste spet večati, naj se večajo tudi v bodoče. Južnokoroški kmetje

moramo v kmetijski zbornici doseči tisto mesto, ki nam po številu kmetij pripada, to je eno tretjino odbornikov.

Zato si ob vstopu v četrto desetletje SKZ neglede na nazor in prepričanje vzemimo vsi za svoje načelo v zgodovini vedno spet preizkušeno resnico, da je eden sam vedno slabič, da pa smo enotni in združeni močni dovolj, da bomo kos tudi težkim nalogam danes in še bolj težkim nalogam neizogibne evropske gospodarske integracije.

(bl)

Š u l e r K r i s t i n a

Sestri izgnanki

Škrjanček žgolet je v nebesni sinjini,
na njivah bogato je klasje zorelo,
dišale so trave, šumeli gozdovi,
v sto barvah je polje cvetelo.

Hodili sva skupaj po pisanih tratah,
prepevali pesem naših deklet,
kako je bil radosten, poln zanosa
vseh najinih misli mladosten polet!

Zdaj mraz se zajeda v tvoje stopinje
in kruh ti tujina skopo deli —
na licih upadlih mladost ti umira,
otožno zastrte so tvoje oči.

Ne kloni zdaj glave, o sestra izgnanka,
glej, v zarjah že naša obzorja žare,
spet pel bo škrjanček nad poljem veselo,
spet s cvetjem obrobljene bodo steze.

V svobodi zadihala zemlja bo naša
in narod junaški slavil bo svoj dan,
iz temnih dni suženjstva v novo življenje
bo šel vriskajoč preko naših poljan.

Spomini iz naših temnih dni

Že nad dve desetletji nas ločita od onih, za koroške Slovence tako temnih dni, ko nas je napuhneni režim nemškega narodnega socializma pognal z rodne zemlje ter nas izselil v taborišča v Nemčiji. Leto za letom se nam odmika ta doba, ko si je tedanji oblasti željni vodja nemškega naroda Adolf Hitler hotel podjarmiti vso Evropo in tudi še ozemlje drugih delov sveta. Doraščajoča mladina o teh grozot in trpljenja polnih letih kmalu ne bo imela nobenega pojma. Zato je nujno potrebno, da mi, ki smo vse to gorje doživeli in občutili na lastni koži, od časa do časa o tem zapišemo svoje spomine in jih tako posredujemo sedanjemu rodu in tudi potomcem. Naj bo tukaj podanih nekaj mojih spominov na številna izseljeniška taborišča tako imenovanega tisočletnega nemškega rajha.

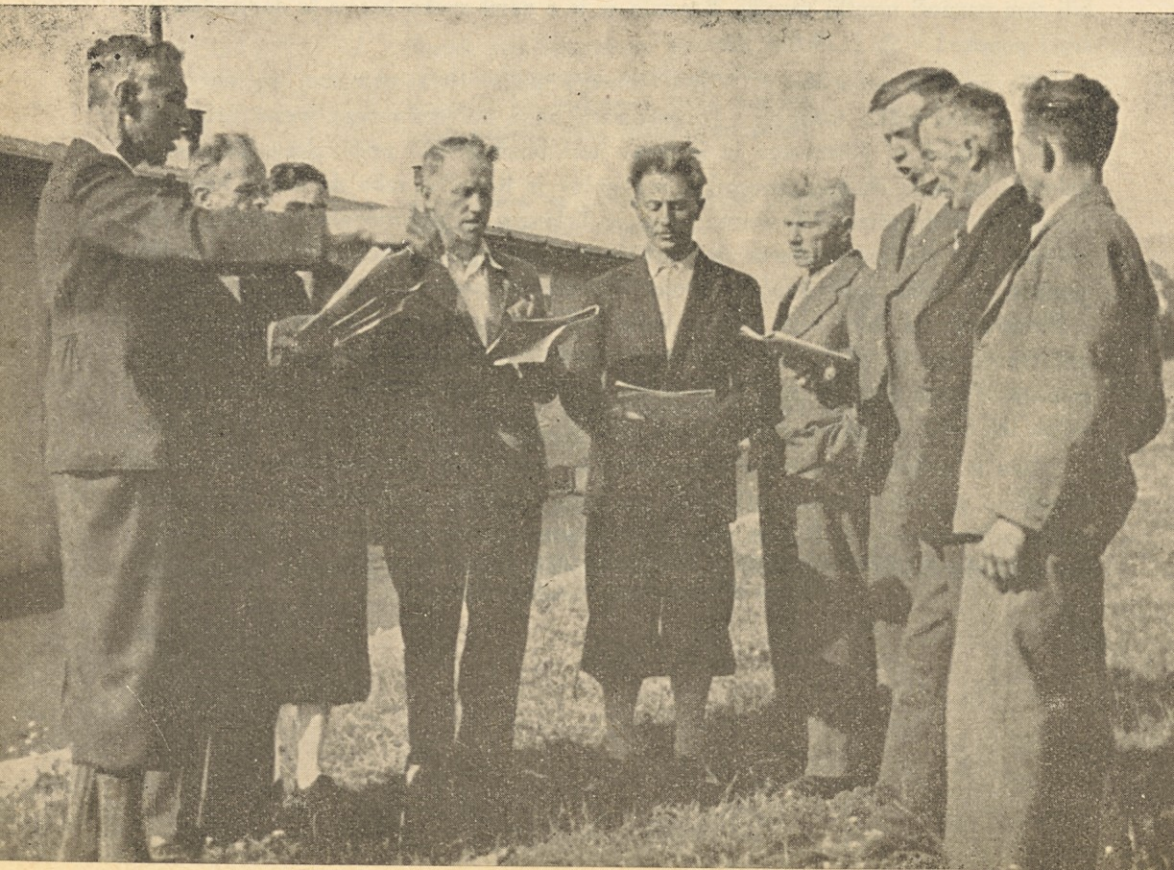
Ko so nas dne 14. in 15. aprila 1942 odgnali nad 300 slovenskih koroških družin v Nemčijo, so nas porazdelili na mnoga taborišča. Naša skupina 120 oseb je bila poslana v Schwarzenberg pri Scheinfeldu na Frankovskem, kjer je bilo v tamošnjem minoritskem samostanu taborišče. Razposlali so nas tam k raznim delodajalcem bližnje okolice, moške v najboljših letih pa na delo v Stuttgart v veliko tovarno vojne industrije. Dobili smo osebne izkaznice modre barve, katerih prednjo stran je prečkala debela črna črta, kar naj bi vsakemu že na prvi pogled pojasnjevalo da smo podrejena, manj vredna vrsta ljudi, brez kulture in brez izobrazbe, vporabna samo za težaška dela in ki mora biti pod stalnim nadzortsvom. Bili smo takorekoč izvržek človeštva, naši otroci niso imeli niti dostopa v par korakov od taborišča oddaljeno ljudsko šolo in naši mladini je bilo prepovedano, da bi se kjerkoli priučila kakega rokodelskega ali kakega drugega poklica. Celo v cerkev nam je bil vstop zabranjen, če so bili tam navzoči nemški verniki. Ravvalo se je z nami enako kot se še danes dela z črnci ponekod v Z. D. A.

Ko je bilo taborišče v Schwarzenbergu julija 1943 ukinjeno, so nas premestili v izseljeniško taborišče Frauenaaurach blizu univerzitetnega mesta Erlangen, ki leži nedaleč od Nürnberga in je tedaj štelo blizu 27.000 prebivalcev. Tam se je nahajala že večja skupina slovenskih izseljencev iz Koroške, tako da nas je bilo tam okrog 360 oseb. Mesta Nürnberg, Fürth in Erlangen so zaposlovala za nizko plačo vse naše dela zmožne ženske in moške. Cela vrsta starejših izseljencev pa je tam vsled neprilik in srčne boli končala svoje življenje. Vsi ti počivajo na pokopališču v Frauenaaurachu. Med temi je tam našla tudi svoj grob žena našega dolgoletnega, poštvovalnega in za koroške Slovence nadvse zaslužnega državnega in deželnega poslanca Franca Grafenauerja iz Brda pri Šmohoru. Naša dolžnost je, da se ob gomilah teh naših sotrpinov večkrat vsaj v duhu pomudimo ter jim želimo večni mir.

Bilo je začetkom meseca avgusta 1943, ko nas je bilo pet izseljencev klicanih v taboriščno pisarno. Tam nam je bilo po vodju taborišča z imenom Fik sporočeno, naj se pripravimo za odhod na novo delovno mesto k lesnemu trgovcu Hansu Gögel-ein v Markt Erlbach. Bili smo to: Franc Prosenc doma blizu Pliberka, Picej iz Št.

Primoža, oče Dragašnik iz Kostanj, Jozi Miklavčič iz Št. Jakoba v Rožu in jaz. Ker pa je Markt Erlbach oddaljen več deset kilometrov od Frauenauracha, smo bili premeščeni v taborišče Hagenbüchach, ki leži ob progi Nürnberg — Würzburg, da bi imeli od tam bliže na delo. Popoldne smo odšli pod vodstvom nekega stražnika iz Frauenauracha, kjer smo pustili svoje družine, proti Nürnbergu in od tam proti Hagenbüchachu. Tam nas je naš vodnik oddal »Lagerführerju,« ki nas je seznanil z redom in navadami tamošnjega taborišča in tudi napovedal za prihodnji dan odhod ob 5 uri z vlakom na delovno mesto. Tam moramo ostati cel dan, zvečer pa se moramo vrniti spet z vlakom v taborišče, kamor bomo dospeli ob 9 uri, če vlak ne bo imel zamude. To se bo dnevno ponavljalo. Dodeljena nam je bila soba, kjer je bilo pet zasilnih ležišč, tako, da smo bili koroški Slovenci skupaj. Sicer so bili v tem taborišču prvotno, to je ob naši preselitvi iz domovine 15. 4. 1942 nastanjeni koroški izseljenci, a je bilo po par mesecih to taborišče za Korošče ukinjeno in naše sotrpine so porazdelili na druga večja taborišča. V Hagenbüchachu pa so nastanili preseljence iz raznih krajev Slovenije, kolikor so je imeli Nemci pod svojo oblastjo. Vodstvo taborišča pa je zelo pazilo, da mi Slovenci iz Koroške ne bi mnogo prišli v stik z izseljenci, ki so bili po državljanstvu Jugoslovani. A kljub temu smo se kmalu seznanili in spoznali ter si postali prijatelji, saj smo morali prenašati eni kot drugi isto gorje preziranja kot manj vredna raja, s katero so po mili volji ravnali razni Lager— in Einsatzführerji.

Drugo jutro ob petih je že drdral z nami vlak nazaj v smeri proti Nürnbergu do postaje Siegelsdorf, kjer se odklopi stranska proga na Markt Erlbach. Ko smo dospeli tja, nas je že na postaji pričakoval naš novi gospodar. Videlo se mu je, da je zadovoljen, ko nas je zagledal, kajti veselilo ga je dejstvo, da je zopet dobil za svoj

obrat ceneno delovno silo, s katero bo lahko po svoje nasilno ravnal. Kakor smo pozneje zvedeli in tudi na lastnem telesu občutili, je bil človek, pri katerem nihče ni dolgo vzdržal. Imel je precejšen obrat z veliko žago z dvema jarmenikoma na parni pogon. Že pred nami so delali pri njemu razni delavci podjarmljenih narodov kot Ukrajinci, Poljaki, Romuni, Francozi, celo Italijani, a nihče ni vzdržal, ker gospodarja ni bilo mogoče s še tako pridnim delom zadovoljiti. Čim več si napravil, tem več je zahteval in se naslajal, ko je videl kako vbogi ljudje garajo čez svoje moči. Kakor je delal z drugimi, tako je ravnal tudi z nami.

Po dveh mesecih dela pri Gögleinu so nam začele vidno pešati moči. Starejšim in bolj bolehnim seveda mnogo bolj kot mlajšim. Vse to zaradi težkega dela in premalo počitka, zlasti pa vsled slabe in nezadostne hrane. Zjutraj za zajtrk smo dobili dva mala kosa kruha komaj vidno namazana s surovim maslom ali marmelado in prav slabo kavo, skozi katero si lahko videl na dno lonca, iz katerega smo jo pili. Za kosilo smo dobili s seboj na delo prav tako dva majhna kosa kruha. Toplo hrano pa smo dobili šele zvečer, ko smo se dnevno vračali v taborišče Hagenbüchach in tako večkrat šele ob desetih, če so imeli vlaki zamude. Le-ta pa je obstojala iz ostankov, kar se je opoldne kuhalo za vse taboriščnike in to smo dobili zvečer pogreto.

Naš sotrpin tovariš Franc Prosenc je bil že ves čas bolehen in ta bolehnost je postajala iz dneva v dan hujša. Tudi mi drugi smo se počutili zelo slabo. Ko pride nekega dne naš Einsatzführer Esesovec Schüssler za nami pogledat, kako je Gögelein z nami zadovoljen, smo mu javili, da pri tem delu in s to hrano ne bomo vzdržali. Tovariš Prosenc Franc pa ga je še posebej prosil, naj mu dovoli iti k zdravniku. Tedaj nas je ta Esesovec hudo nahrulil, da smo leni delavci in da se delodajalec čez nas pritožuje, da ne opravimo toliko dela kot bi ga lahko. Ko smo mu pojasnili, da vsled oslabitve in bolezni tega ne zmoremo, nas je glasno kričече pognal na delo s pripombo: Pri meni je bolan samo tisti, ki mi svojo glavo pod pazduho prinese! Ni nam preostalo drugega kot potrpeti in dalje delati. Čez par dni je postal tovariš Prosenc tako slab, da je nekega dne moral na lastno pest pustiti delo, ter je odšel v trg k zdravniku. Ob odhodu nam je še rekel, ne vzdržim več, tako mi je hudo, pa če me zaradi tega ustrelijo! Ko je prišel k zdravniku, se je le-ta začudil, kako more še delati. Takoj mu je dal priporočilo za bolnico v Nürnberg. S prvim vlakom se je odpeljal brez vednosti Gögleina v bolnico, a že čez osem dni smo izvedeli, da je tam umrl. Zapustil je v taborišču ženo in hčerko.

Ker od nas noben ni bil strojnik (mašinst), da bi znal streči parnemu stroju, da bi tako mogla obratovati žaga, je iskal Gögelein po raznih taboriščih veččega strojnika. Že prej imenovani Esesovec Schüssler mu ga je le preskrbel. Tako je prišel k nam na žago tovariš Mareš, vlakovodja iz Jesenic, ki je bil tudi od tam izseljen in je prišel v taborišče mesta Gunzenhausen. To je bila zadnja postaja pred Wassertrüdingen, od koder se je prišlo do največjega taborišča koroških izseljencev na Heselberg. Ko je tov. Mareš spravil parni stroj v tok, je bilo garanje še hujše. Kmalu so se začeli vsled oslabelosti onesveščati naši delavci. Prvi je padel tov. Picej, kmalu za njim Miklavčič, v daljšem presledku za njim Dragašnik in tako sem

ostal pri Gögleinu od Korošcev le še jaz sam. Ker je zmanjkalo delavcev, so iz Gunzenhausna poslali še dva fanta in še dva druga Gorenjca iz mi neznanega taborišča. Postali smo kar najboljši prijatelji, ter se v skupni medsebojni pomoči kolikor smo mogli lajšali gorje. Ko smo tako v bratskem tovarštvu sprejemali razna poročila iz daljnjih front in iz domovine, smo iz dneva v dan trdneje verovali v zmago pravice. Toda končno je tudi mene strl prehudi vsakdanji napor in kot po naključju sem bil po posredovanju neke višje osebnosti iz Nürnberga (dr. Martina) poslan k zdravniški preiskavi. Poslovil sem se od dragih prijateljev in ko smo si s tovariši iz Gunzenhausna podajali roke v slovo, mi niti malo ni prišlo na misel, da bom še kedaj premeščen k njihovim v taborišče Gunzenhausen. K preiskavi sem bil poslan k nekemu vojaškemu zdravniku v Erlangen in posledica te preiskave je bila, da se mi ni bilo več treba vrniti na delo k nasilnemu Gögleinu v Markt Erlbach. Vrnil sem se iz Hagenbüchbach zopet k svoji družini v Frauenaurach.

V GUNZENHAUSEN

Ostal sem nato par dni v taborišču, kjer so mi dodelili razna taboriščna dela. Nekega dne začetkom meseca oktobra, ko smo bili v taborišču ravno pri preganjanju oz. zaplinjevanju stenic v barakah, sem bil nepričakovano klican v pisarno. Ko se tam zglasim mi Lagerführer Pfaffenberger pravi sledeče: Sporočiti vam imam

za vas razveseljivo novico, da ste premeščeni iz našega taborišča v taborišče Gunzenhausen pribl. 100 km od tukaj. Tam se nahajajo izseljenci iz bivše Jugoslavije in otroke teh izseljencev boste poučevali nemščine. Vaša družina, žena in otroci ostanejo tukaj in poskrbelo se bo, da boste, če ne pride kaj vmes, svojo družino po dveh mesecih lahko obiskali. Jutri zjutraj vas bo spremljevalec peljal na kraj Vaše nove zaposlitve. Jako sem bil ob tem sporočilu presenečen. Nov kraj, kakšni so tam ljudje, oddaljenost od svoje družine, katero je treba prepustiti samo usodi in oditi na povelje proč. Vendar sem končno mirno rekel: Hvala, stegnil roko v pozdrav, kakor se je od nas vseh zahtevalo, če smo imeli opraviti pri Lagerführerju. Ko se je moja žena zvečer vrnila iz dela iz Erlangna, kamor je hodila dnevno tudi ob nedeljah na delo kot pomivalka, sem ji to sporočil, pa mi je rekla: »Pomagati si itak ne moremo nič, a mislim, da hujše kot pri Gögleinu tam gotovo ne bo!« Mirno sva pripravila vse potrebno za odhod prihodnjega dne.

Že zgodaj zjutraj prihodnjega dne me pride esesovski spremljevalec za Gunzenhasen buditi, kajti vlak je vozil že ob pol šestih proti Erlangenu, kjer je bilo treba prelesti na vlak proti Nürnbergu. Iz Nürnberga sva se potem vozila preko Pleinfelda v Gunzenhausen. Ko sem prišel tja, je moj spremljevalec oddal moje listine tamošnjemu Lagerführerju, katerega sem seve moral zopet po hitlerejsko pozdraviti. Premotril me je od nog do glave ter rekel: Sedaj ste pristojni v naše taborišče! Napovedal mi je taboriščni red, katerega se je treba strogo držati. Samovoljna odstranitev iz taborišča je strogo prepovedana, le z Lagerführerjevim dovoljenjem se sme po opravkih ali na delo! Povedal mi je tudi, da je moja naloga, vsaj za silo naučiti tamošnje slovenske izseljeniške otroke nemščine, da jih bodo potem lažje uporabili za razna dela v velikem nemškem rajhu. Ko je bil ta uradni uvod končan, me je Lagerführer peljal v prvo nadstropje precej velike stavbe, v kateri je bila nekoč tovarna mesnih izdelkov, a je sedaj služila za taborišče izseljencev iz Dolenjske. Odprl je vrata neke sobe ter mi velel vstopiti za njim. Čim so stanovalci sobe zagledali Lagerführerja, so takoj skočili na noge. Bile so to večinoma ženske, dva starejša možaka in nekaj otrok. Eden od mož je še dosti strumno stopil pred Lagerführerja ter mu javil v razmeroma dobri nemščini, koliko oseb stanuje v sobi in koliko je ležišč. Ker je bilo eno ležišče več, kot je bilo stanovalcev, mi je Lagerführer velel, naj bo ta soba tudi moje stanovanje in prazno ležišče je sedaj do nadaljnjega moje. Obrnil se je ter odšel iz sobe. Za njim pa se je še slišal odmev s težavo izgovorjenega obveznega hitlerjanskega pozdrava.

Nezaupljivo so me sedaj sostanovalci ogledovali, češ kdo neki je prišel sedaj med nje. Začeli smo se rokovati in po vrsti so mi zaupali svoja imena, od kod so doma ter pod kakšnimi okoliščinami so prišli v taborišče. Kot prva sva se pozdravila z očetom Črnologarjem — vpokojenim železničarjem iz Jesenic. Bila je z njim tudi njegova žena ter snaha Rezika z dvema otrokoma, katere moža so Hitlerjanci ustrelili na Hrušici s 50 drugimi kot represalijo za enega ubitega nemškega policista. Bila sta tam še mož in žena z imenom Jakopič. Mož je bil vrl narodnjak, a zelo bolehen in je tudi kmalu umrl v bolnici Ansbach, kjer je tudi pokopan. Nadalje

številna družina Dežnam pd. Mačkova iz Gorij pri Bledu. Začel se je pogovor, kateri je postajal polagoma odkritejši dokler se ni spremenil v pravo zaupno pomenkovanje, kajti kmalu smo spoznali drug drugega, da smo ljudje, ki spadajo po mišljenju in trpljenju skupaj. Spoznali smo se tudi še z drugimi v tem taborišču živečimi izselenjci. Družine Zimova, Palčičeva, Brentičeva, Mareševa in še mnogo drugih iz Jesenic, Hrušice, iz okolice Bleda in Radovljice so bile tam. Kmalu smo si z vsemi postali kar najboljši prijatelji. Potožili smo si vse svoje težave, pa se tudi skupno veselili redkih sončnih žarkov, ki so le včasih prisijali na naše taboriščno življenje.

Drugi dan je bil ob sedmih zajtrk v obednici. Ko smo bili vsi zbrani, je prišel Lagerführer ter naročil vsem družinam, naj pošljejo ob osmih vse otroke v starosti od šestega do trinajstega leta v obednico, kjer se bo dnevno vršil pouk. Predstavil me je kot učitelja, ki bo skrbel, da se bodo naučili nemščine. Vsak dan od osmih do dvanajstih ter od dveh do štirih popoldne bo trajal pouk. Ob osmih so bili točno vsi otroci zbrani in z njimi tudi matere. Lagerführer je materam naročil, da morajo biti otroci dnevno ob določenem času pri pouku in sicer čisti in snažni, ter da se morajo ravnati po mojih navodilih za pouk. Meni pa je še posebej naročil, naj si ne delam velikih skrbi glede pouka, treba je samo, da se nauče toliko, da bodo znali podpisati svoje ime. Glavna moja naloga je, da se naučijo otroci nemškega jezika in sicer le toliko, da bodo mogli potem delati med nemško govorečimi delavci; zlasti pa se morajo otroci naučiti dveh pesmi in sicer: Deutschland über alles in Die Fahne hoch. Meni to naročilo nikakor ni bilo všeč, vendar sem se zahvalil Lagerführerju za dana navodila, ter mu obljubil, da bom skušal, kolikor pač zmorem, to naročilo uresničiti. Sam pri sebi sem pa mislil svoje. Da naj jaz tukaj vzgajam slovenske otroke v Janičarje, ki naj bi zatajili svoj slovenski materni jezik ter postali klečeplazci onim, ki so jim pomorili očete, tega nikakor in nikdar! Da pa bom skušal kar najbolj mogoče pomagati otrokom, da si poleg maternega jezika priuče še enega tujega, v tem primeru nemškega, za to se pa hočem potruditi, kajti znanje jezikov nikomur ne škoduje.

Ko je Lagerführer odšel in so z njim tudi matere zapustile obednico oziroma od sedaj naprej tudi šolo, smo se začeli z otroki pogovarjati. Povedali so mi svoja imena, od kod so doma in kje so hodili v domovini v šolo. Napisal sem seznam navzočih otrok, ter jim govoril najprej o potrebi učenja itd.

Večina je imela že s seboj zvezek in kar je bilo takih, da so že znali pisati, sem jim ukazal, naj napišejo nekaj o svojih starših, seveda v slovenskem jeziku. Z malimi začetniki pa smo začeli s črtami, kroglicami itd. Začetek je bil bolj težaven, a sčasoma pa smo le napredovali in tudi z nemščino ni bilo tako hudo. Videlo se je, da ima Slovenec le brihtno glavo. Pesmi, katere je nam naročil Lagerführer, so otroci kmalu znali. Ker pa slovenskih pesmi nismo smeli peti, sem nekatere slovenske pesmi prevedel v nemški tekst, ker sem hotel, da bi znali otroci vsaj naše melodije. Oj hišica očetova, Po jezeru bliz Triglava, Regiment po cesti gre, Kdor ima srce in še druge smo se naučili in jih zapeli tudi Lagerführerju, ko nas je prišel inšpicirat. Zelo se mu je to dopadlo in še pohvalil nas je.

Ko smo z učenjem bili že tako daleč, da so večji otroci že obvladali nemščino, mi je naročil Lagerführer, da naj z otroki pripravim za božič 1943 »Sonnwend-feier« (po naše božičnico). Napravil sem načrt, ga predložil Lagerführerju, ki ga je tudi odobril. Izgledal pa je tako: Najprej sta se seveda morali zapeti po Lagerführerju zaukazane pesmi, nato je sledil nagovor Lagerführerja. Po govoru pesem: Oj hišica očetova v nemškem besedilu, nato nastop treh deklet z deklamacijami. Igra seveda v nemščini: »Krojač postane zdravnik«; to sem prevedel iz slovenskega v nemški tekst in po igri še petje.

Res smo se za to prireditev kar dobro pripravili. Otroci so se zelo dobro naučili svoje vloge in tudi petje je šlo precej dobro.

Nastop je bil 24. 12. 1943 zvečer. V obednici smo napravili zasilni oder na ta način, da smo porinili mize skupaj. Zaveso smo napravili iz odej. Lagerführer je povabil še nekatere SS-ovske veljake iz Gunzenhausna na prireditev in seveda so bili navzoči tudi taboriščniki. Odprla se je zavesa in dve pesmi, himni, tedanjih mogotcev, sta zadoneli brezhibno. Nato je govoril Lagerführer ter poveličeval veliki nemški praznik in hvalil otroke, kako so srečni, ker že tako lepo znajo nemško peti.

Ko se je drugič odprl zastor, so stale na odru slovenske barve. Bile so to tri deklice: prva čisto belo oblečena, druga modro in tretja živo rdeče. Prebivalci ta-

Šuler Kristina

Izseljenci

Ob naši hiši breskve cvete,
in trate vse že zelene,
na vrtu skrite pod grmičjem
vijolice sladko dehte.

In ptice, kakor vsako leto,
si v vejah gnezdeca pleto,
z oblaki belimi posuto
pomladno modro je nebo.

Pred hišo na klopici dremlje
naš dedek v svojo, velo dlan,
k zatonu mu življenje klone
skrbi in truda pozni dan.

Mi smo odšli in zapustili
svoj dom in zemljo, rodni kraj,
izgnal nas tujec je iz kraja,
njegovi smo tlačani zdaj.

Kdo bo pognojil naše njive,
kdo bo oral in kdo sejal,
kdo travnike nam bo pokosil,
v jeseni jablane obral?

Objemajo vse naše misli
te, bela hiša, sred vasi,
ko vstala zora bo svobode,
na naše polje bomo šli.

Spet bo zavriskal fant na vasi,
na oknu nagelj bo žarel,
in narod bo na svoji zemlji
slovensko pesem spet zapel.

borišča so z navdušenim ploskanjem pozdravili svoje narodne barve, česar navzoči Esesovci seveda niso razumeli. Ko so deklice oddeklamirale, je zadonela po obednici pesem sicer z nemškimi besedami vendar v slovenski melodiji. Kot val je zabučalo ploskanje, ko so otroci odpeli in navzoči hitlerjanci so jim seveda pomagali. Sledila je igra, katera je bila tudi povzeta iz domačega življenja in čeprav nemško govorena, je bilo za naše izseljence nekaj domačega, kar pa navzoči Nemci niso vedeli... Po igri smo z otroki zapeli še nekaj pesmi prestavljajnih v nemščino. Vsi navzoči esesovski veljaki so bili nad našo prireditvijo navdušeni in Lagerführer je še ponovno nastopil kot govornik in izrazil svojo zadovoljstvo nad uspehom našega logarskega šolskega pouka, zlasti da otroci že tako dobro govorijo nemški. Ker smo pa videli, da so vsi naši stražarji tako dobro razpoloženi, smo stopili do njih ter prosili, naj nam dovolijo, da zapojemo slovensko božično pesem. Lagerführer nam je odgovoril, da tega sicer ne sme dovoliti, a ker je bila nocojšnja prireditev tako posrečena pa zapojte eno vašo pesem. Nato je v dvorani zadonela slovenska božična pesem. Tako smo v Gunzenhausnu doživeli ob božiču 1943 majhen odsev domačnosti, ki nam je vsem ostal v živem spominu. Hkrati pa smo se ob takih prilikah vedno spet zavedli, da mora priti dan naše svobode.

Janko Ogris

Pri Šejnu v Beli

Šejnova hiša se nahaja v Spodnji Beli (nad Železno Kaplo) in nosi številko 54. Vsa družina je živela v prvih spomladanskih dneh leta 1944 pollegalno življenje. To pomeni, da so Šejnovi stanovali kakor mnogo drugih kmečkih hiš v Beli: Podpesnikovi, Krištanovi, Kordeževi, v skritih partizanskih zemljankah, kadar jim je grozila nevarnost od takratnih nacističnih oblasti. Ko so se počutili varne, so odšli na dom, da nakrmijo živino in se nato spet zatečejo v zaščito gozdnih partizanskih zemljank. Pisali so se Urbančič. Mati Angela Urbančič je umrla v taborišču Fürstenberg januarja 1945, oče Matija pa v celovški bolnišnici kamor so ga ranjenega prepeljali od Neže, partizanske zemljanke, katera je bila od Nemcev odkrita in zavzeta. V tej borbi je bil oče Matija Urbančič težko ranjen. Stric Franci je bil znan kot zaveden socialist in načitan človek. Veliko je hodil po svetu in se veliko naučil. Izvrstno je znal brenkati na citre. Ko se je vrnil po vojni iz taborišča, je umrl na posledicah hudih taboriščnih naporov v celovški bolnišnici. Matijin sin Franči je bil ubit v Dachauu. Hčerko Klaro je policija 21. januarja 1944 na domu težko ranila, ko je prišla pokladati živini. Odpeljali so jo v celovško bolnico. Dne 13. februarja (1944) je pobegnila iz bolnice v partizane. Njen mož Jaka (Lipuš) je prišel iz nemške vojske na dopust in takoj odšel v partizane. Od Šejnove družine so štirje preživeli vojno, pet pa jih je padlo ali umrlo v taborišču.

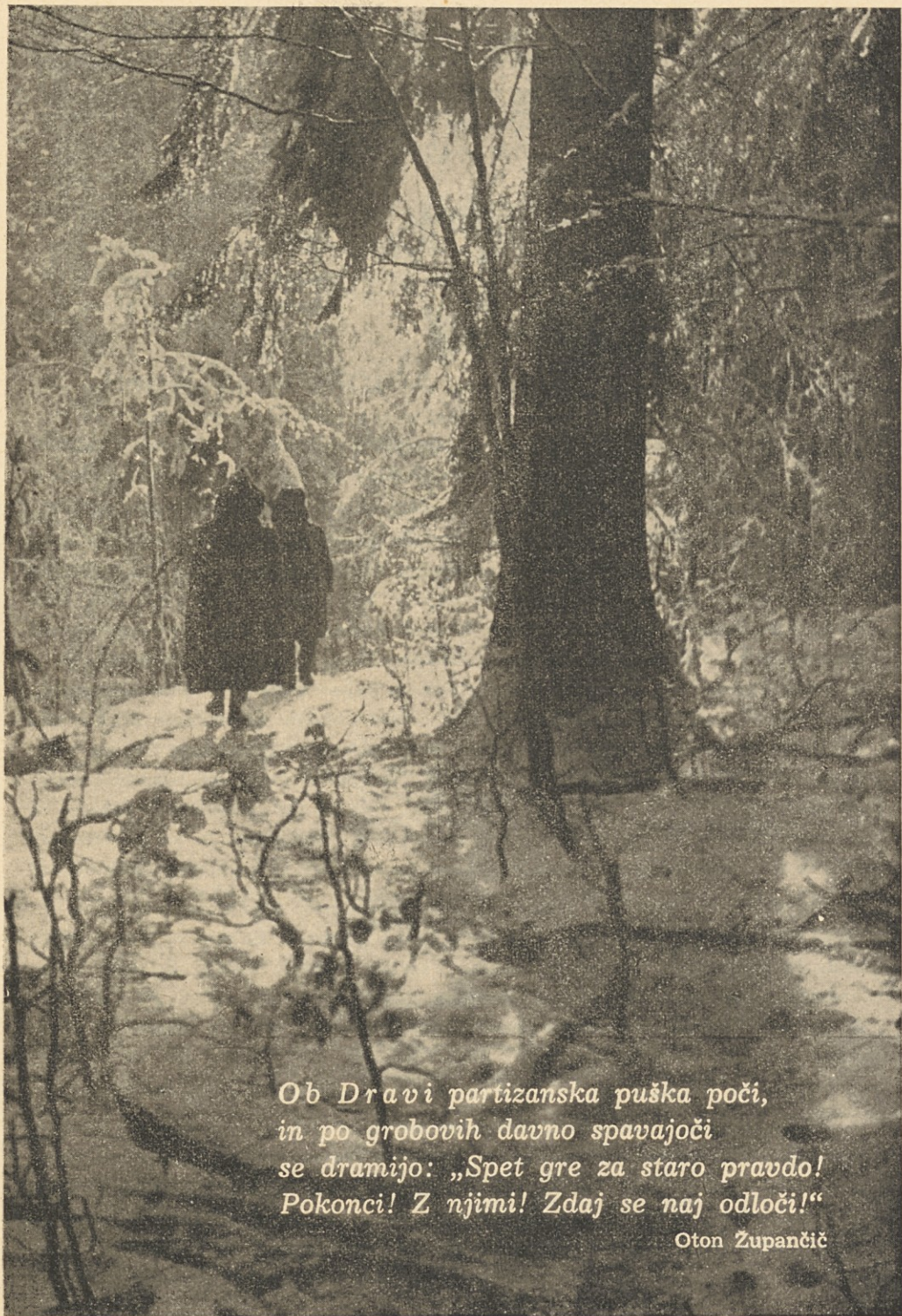
Tudi v starih časih so se dogajale v družinah tragedije. Nihče jih takrat ni zapisoval. Kolikor so se ohranile podobne stvari v spominu, se je to godilo samo po ustnem izročilu.

Tako krvavih tragedij pa, kakoršne je v zadnji vojni povzročal zločinski naci-fašizem, ne pomni naš narod niti katerikoli drugi, če upoštevamo, da so se te stvari godile v visoko razviti kulturni dobi dvajsetega stoletja, po dvatisoč le trajajoči vzgoji katoliške cerkve.

Pri Šejnu sem se prvič oglasil 11. januarja 1944, ko smo tja zanesli težko ranjenega partizana, namestnika vzhodnokoroškega odreda, Bogdana-Kneza Karla, doma iz Remšenika. Geštapovec mu je prestrelil glavo, ko je partizanska edinica napadla geštapovsko postopanko v Žabji vasi, pri takoimenovanih »Zollhausih«. Od tistega časa pa do neke nedelje v septembru 1960 Šejnove hiše nisem videl od znotraj, čeprav sem jo gledal od daleč iz Podpece večkrat in bil s sedanjim posestnikom Matevžem od septembra 1943 pa do konca vojne skupaj v partizanih.

Šejnova družina je dala veliko žrtev v borbi za svobodo. Ni pa spala tudi v predvojni dobi, ko je bil v Avstriji na oblasti črni klerofašizem, v času, ko je na našo ozemlje prodiral nacifašizem.

Številni ilegalni sestanki so bili v tej hiši od leta 1930 pa do začetka druge svetovne vojne. Napredni ljudje, delavci in kmečki fantje iz Železne Kaple in njene ožje in daljnje okolice so hodili na tajne protifašistične sestanke h Šejnu. Šejnova

*Ob Dravi partizanska puška počí,
in po grobovih davno spavajoči
se dramijo: „Spet gre za staro pravdo!
Pokonci! Z njimi! Zdaj se naj odloči!“*

Oton Župančič

pristova pa, katero smo imenovali »Šejnova pštota«, je bila zborna mesto in središče za važne seje in sestanke politično razgledanih delavnih ljudi.

Tudi drugod po velikovškem okraju in po vsej Koroški so bili tiste čase podobni ilegalni protifašistični sestanki, ker so bile prepovedane vse napredne delavske organizacije. Če so takratne oblasti le sumile, da se delavci sestajajo, so bili le-ti vrženi v ječe in kaznovani z večletnimi zapori. Noben teror pa ni zavrl dela proti nacističnim netilcem vojne, ki je tudi že močno grozila človeštvu. Opozarjali smo delavno ljudstvo Koroške na nevarnosti fašizma. Zlasti na sestankih pri Šejnu smo se seznanili z resničnim obrazom fašizma kot najhujše teroristične diktature najbolj reakcionarnih, najbolj šovinističnih, najbolj imperialističnih sil takratne družbe. Na teh sestankih smo se učili, da je najbolj reakcionarna vrsta fašizma fašizem nemškega kova, ki se je sam predrzno imenoval Nacionalni socializem, čeprav s socializmom prav ničesar ni imel skupnega. Učili smo se, da Hitlerjanski fašizem ni le malomeščanski nacionalizem marveč najbolj divji šovinizem. Iz takih sestankov smo šli med ljudstvo in odkrivali pravo lice nacizma. In to že pred tridesetimi leti!

Že leta prej, preden je zasedel nemški fašizem našo ožjo domovino, so se tovariši žrtvovali noč in dan, da so ljudstvu vlivali pogum in ga pripravljali na odpor proti Hitlerju. Med nami je bil takrat Valentin Kordež, kmečki delavec, drvar, samouk, visoko inteligenten. Kot dosleden proletarec je bil trn v peti oblastem že pod Dollfussom in posebno pozneje pod nacizmom. Prvi ga je mučil več let v zaporu, drugi ga je usmrtil.

Kakor on je kmalu vse naše ljudstvo spoznalo nacifašizem na lastnem telesu.

Hišne preiskave SA-jevskih oddelkov pri naših delavcih in kmetih; aretacije zavednih koroških Slovencev so bile od vsega početka nacistične vladavine na dnevnem redu. Vendar s tem fašizem ni dosegel tistega, kar je želim. V našem ljudstvu se je po zaslugi naprednih ljudi še globlje utrjevala protifašistična zavest. Čeprav so posegli nacisti po naši imovini in premnoge družine pregnali iz lastnih domov in če-

prav so pošiljali mnoge v taborišča smrti ter jih obglavljali, je bil odpor vedno močnejši in je leta 1942 dozorel v oborožen partizanski boj proti nečloveškemu režimu, ki je moril, požigal, streljal otroke in starčke ter sežigal njihova trupla z domačijo vred... Še tri tedne pred poginom fašistične zveri so esesovci zverinsko pomorili pod Peco pri Peršmanu sedem nedolžnih otrok s staro materjo, materjo, očetom in teto vred...

Idejno prapravljeni smo sprejeli neenaki boj. Nanj so nas in vse naše ljudstvo pripravljali sestanki kot oni pri Šejnu in v Šejnovi pštoti. Tako je neposredna okolica te hiše dala največ partizanov. Iz ene same hiše po sedem in več! Mnogo jih je padlo. Dvanajst iz ene same družine...

In danes...

Pri Šejnu v Beli živi nov rod. Oče Matevž z ženo Terezijo. Oba prekaljena partizana. Tudi Terezija je imela v partizanih tri brate. In razumeta vzgajati svoj naraščaj! Ta novi rod pri Šejnu kakor tudi drugod po naši koroški zemlji stoji danes prekaljen v ognju partizanske borbe in v trpljenju izseljeniških taborišč in kacetov na straži miru, na straži proti fašistični nevarnosti, ki še vedno obstoja in ponovno poskuša onemogočiti mirno sožitje obeh narodov na tem koščku koroške zemlje.

Gašper

Talcem

Š u l e r K r i s t i n a

Tri salve — tri salve — tri salve —
heroji padli ste, na mrzlem tlaku obležali,
kri vaša, topla še, je cesto poškopila
na vaše se obraze smrtna senca je zgrnila. —

Tri salve — tri salve — tri salve —
čul narod jih je — stisnil je pesti...
velika misel v dušah je vzklopela,
in v zaprisego je osvete izzvenela. —

Heroji, padli ste, na mrzlem tlaku obležali,
za zemljo ste slovensko sebe darovali —
kri vaša našo prst je napojila,
da sadeže nam žlahtne bo rodila.

Spomin vaš večno časten in svetel ostane,
k podvigom novim nas bo vodil,
da kleno zrnje vaše krvne setve,
bo v zlato klasje šlo do naše žetve.

Nekaj iz zgodovine selskega petja

*Sloven'c je rad vesel,
zakaj da bi ne pel,
njemu pesmi iz srca tekó...*

Tako resnično trdi stara pesem. To velja posebno tudi za Selane. Selani radi pojo. Imajo dobre glasove. Tudi nekaj narodnih pesmi se je rodilo med selskimi gorami.

Znano je, da je že pred prvo svetovno vojno obstojal v Selah pevski zbor, ki je prepeval v cerkvi, pri pogrebih in na svatbah. Pesmi so pa tudi zadonele pri koscih, v Florjanovi noči, ob priliki godovanja — in seveda tudi med vasovalci pod oknom dekleta.

Gotovo to ni bil kakšen šolan zbor, kajti takih tudi drugod takrat ni bilo na Koroškem. Vendar nam pa priča že sam obstoj takega samoraslega zbora, da so imeli Selani že zdavnaj smisel, veselje, posluh in ljubezen do petja — ljubezen do lepe slovenske pesmi.

Petje so pred prvo svetovno vojno vadili občinski tajniki, ki so bili obenem organisti: Bovc, Rot, Šmigovc, Lokan. Poleg cerkvenega petja je dobila narodna pesem sedaj močan vzgib. Tudi župnik Linazi se je v tem času močno prizadeval za podvig cerkvenega kakor tudi narodnega petja.

Vseeno pa smemo govoriti o izrazitem načrtnem gojenju zborovskega petja v Selah s prihodom Šimna Kocijana (po svojih šaljivih podlistkih v »Koroškem Slovencu« znan pod imenom »Rutarjev Jur«). Leta 1921 je prevzel službo selskega občinskega tajnika in organista. Ta je obstoječi mešani zbor pomladil in kmalu ustanovil (10. decembra 1922) tudi moški zbor in oba dvignil do precejšnje višine. Z moškim zborom ni nastopil le doma, marveč tudi drugod ob raznih prireditvah. Petje Selanov je zadonelo v Borovljah, v Svečah, v Glinjah, na Obirskem in v Kortah.

29. januarja leta 1933 je prenovljeni moški zbor pod vodstvom Šimeja Olipa začel gojiti posebno petje narodnih pesmi, Kocijan pa je skrbel v naprej samo za cerkveno petje z mešanim zborom. Kmalu se je pokazalo, da je to tista pot, po kateri pridejo samonikli pevci do uspeha. Zakaj narodna pesem je in naj bo pesem naroda, pesem, ki je privrela iz preprostega človeka, pesem, ki bo šla vselej vsakomur do srca, če je zapeta iz srca človeka, ki z vsemi čutili živi v osrčju narodove duše.

To se je uresničilo, ko so Šimijevi pevci doživeli uspeh za uspehom in dosegli svoj višek z nastopom v radiu Ljubljana leta 1936. V tistem obdobju so zasloveli Selani še daleč naokrog širom slovenske zemlje. Zasloveli, da nam je to še danes v čast in ponos!

Če je Kocijan položil temelje temu zborovskemu petju, je Šimi dovršil to zgradbo in pevci so to stavbo napolnili s svojimi glasovi, s svojim znanjem, s svojimi srci, tako, da je postala ta zgradba bivališče prekrasnih melodij, kakor da bi bila kletka pojočih slavčkov.

Šimijev zbor je na svojem prvem nastopu, dne 12. februarja 1933, na domačem odru pred začetkom igre zapel štiri koroške narodne. Sledijo nato še drugi nastopi. 8. novembra 1936 so peli Selani v Svečah. Teden dni pozneje pa v Glinjah, kjer je bil koncert Slovenske pesmi izvajan po zborih iz Sveč, Št. Janža, Tinj, Kotmare vesi, Borovelj, Radiš in Glinj. Občinstvo je nagradilo posebno selske pevce z burnim pritrdjevanjem. Pesem »O ti preburna ženska stvar« so morali ponavljati. Zvečer ob desetih istega dne so bile potem skupne vaje selskega in radiškega zbora pri »Cingelcu«. Tu so se pripravljali pevci iz Radiš in Sel za pevsko turnejo v Ljubljano. Kot izvoljena najboljša zbora sta ponesla koroško pesem preko Karavank med brate v Sloveniji. Tam so želi veliko priznanje. O tedanjem uspelem nastopu naših pevcev je poročal obširno in pohvalno »Koroški Slovenec« dne 23. dec. 1936.

Člani tega zbora, ki je prvi nesel selske narodne pesmi v širši svet, zaslužijo, da se selski zgodovini ohranijo, namreč basisti: Urban Olip, Nuža Kelih (umrl 1960), Janko in Peter Olip in tenoristi: Jožef Olip, Florijan Kelih, Marko in Franci Pirstovnik in Maks Kelih (padel 10. oktobra 1942 kot partizan). Starejši se še vsi spominjajo krasnega mehkega tenorja Husovega Francelja, ki je bil 29. aprila 1943 obglavljen na Dunaju.

Še v prvih časih hitlerizma je donela naša pesem. Tako poroča »Koroški Slovenec« od 16. marca 1938 v članku »Izpod Košute« o pustni prireditvi v Selah, da je med odmori zapel pomnoženi moški zbor. V tem pomnoženem zboru je tedaj prvič nastopil kot mladenič naš današnji sloveči tenorist Tomi Ogris.

Kakšno čudno znamenje temne usode! Tukaj pomnoženi, pomlajeni pevski zbor, nadebudni krog slovensko zavedenih domačinov, tam že ob istem času »Heimatkreis« tistih, ki so kmalu nato hoteli uničiti vse, kar je slovenskega, kajti napočil je kruti čas nasilnežev, ki je pahnil v molk slovensko pesem na kulturnih prireditvah in prostih zabavah, utihniti je morala celo gola preprosta materina beseda.

Kruta vojna je kot požrešna, krvoločna zver treščila v selsko zatišje, raztrgala je zbor, pognala posamezne pevce v osovraženo vojsko nasilneža, v zapore, v izseljenska taborišča, na morišča KZ-tov in — v svobodne gozdove. Tudi med Selani so se našli izdajalci, ki so izdajali svoje bližnje.

Konec za zmeraj? Konec slovenske pesmi v Selah in po Koroški? Ne!! Sramoten konec so doživeli oni, ki so hoteli udomačiti tukaj tujo pesem, tujo govorico. Kljub tolikim žrtvam, tolikim izgubam je domača slovenska pesem zadonela znova spomladi 1945, pomlajena in zmagoslavna. Ko smo spet prosto zadihali, se je veselje hotelo izraziti posebno v petju. Rodili so se novi zbori. 19. avgusta 1945 je imel Šimej Olip spet svojo prvo vajo z novoustanovljenim moškim zborom, v katerem so sodelovali Kočani in Čevhovi. V Šajdi se je zasnova samostojen moški zbor, ki ga je vodil Peter Olip. Tam se je tudi oglasilo petje štiriglasnega dekliskega zbora pod vodstvom Marte Velik roj. Pristovnik, o katerem pišemo več pod posebnim naslovom. Nekaj časa je pod vodstvom Šimeja obstojal tudi mešani zbor, v katerem so pele Francove, Čevhove in Malijeve dečle. Po zgledu šajdarskih deklet so se organizirala dekleta iz sredine fare pod vodstvom Zofke Vavri. Zborček mladih fantičev je uril Bančej Olip, šolarje pa učitelj Košutnik.

Selski pevci so peli seveda tudi skupno na raznih takratnih manifestacijah. Tako so nastopili v Celovcu v radiu, v mestnem gledališču, v gostilni Rot, v Borovljah, v Št. Rupertu pri Velikovcu, v Železni Kapli in še drugod.

V teh zborih so gojili samo narodno pesem, dočim je za cerkveno petje skrbela Katra Čebul p. d. Vorancova. Po smrti Šimna Kocijana leta 1936 je le-ta naslednje leto prevzela mesto organistke in pevovodje in na tem mestu še danes požrtvovalno deluje.

Sčasoma se je navdušenje za petje, ki je vladalo prva povojna leta, pleglo. Starejši pevci so nehali peti, mlajši pa so začeli odhajati iz Sel. Najzvestejše preostale pevce je združil naš neumorni Šimej v en zbor, ki je pridno nastopal na vsaki odrski prireditvi na domačem gdu in z lepo pesmijo dvigal vzvišeno razpoloženje gledalcev.

V zgodovini selskega petja zavzame leto 1951 pomembno mesto. Prvi in do danes tudi še zadnji pevovodja domačin Šimej Olip, ki si je zaslužil s svojim dolgoletnim delom vse naše priznanje, je zaradi prenapornega dela predal mesto pevovodje takratnemu kaplanu g. Rudolfu Ropasu. Ta je v istem letu prišel iz Žihpolj v Sele in bil izvrsten pevec ter strog pevovodja. Začel je s temeljitim poukom petja. Selski pevci se ga niso ustrašili, temveč so ga bili veseli, ker je zavladalo mnenje, da bo zbor v bodoče žel še lepše uspehe. A to se na žalost ni uresničilo. G.

Ropas je služboval v Selah samo leto dni in že je bil premeščen v Tinje. Za nadaljnji razvoj pevske kulture je bil to jako hud udarec.

V tedanji stiski je skočil na pomoč takratni selski učitelj Herman Velik in vodil petje, dokler se ni leta 1953 ustanovilo pevsko društvo. Društvo si je pridobilo za pevovodja prof. Silva Miheliča. Pod njegovim vodstvom so bili poleg nastopov doma in drugod najpomembnejši dogodki: turneja v Trst in Gorico, manjšinski kongres ob Baškem jezeru, dan narodov v Marijinem Celju. Selski pevci pa so zapeli tudi v celoškem radiu. Po vseh naših krajih zelo radi poslušajo in občudujejo nežni tenor Tomija Ogrisa v pesmi: »Puabič sem star šele 18 let«.

Le škoda, da razveseljivi začetek in razvoj nista ostala. Med pevovodjem in pevci je prišlo do nesporazuma zlasti ker tisti, ki bi moral v prvi vrsti razumeti pevce in njihove težnje, iz nepevskih nagibov ni hotel peti tiste pesmi, ki je našim gorskim kmetom in delavcem domača in jim je bila od nekdaj spremljevalka ob vseh veselih in težkih dogodkih življenja. Tako so ostali selski pevci leta 1961 spet brez pevovodja. Kljub temu pa Selani niso klonili. Slovenska pesem v Selah ne bo izumrla. Za petje pri Cerkvi se trudi Franci Čertou, talentiran domačin, na Kotu pa se zbirajo mladi fantje v pevskem krogu, v katerem naprej gojijo prelepo našo narodno pesem.

„Selska dekleta“

Vigredi leta 1946 so se zbrale Užnikova Mici, Neži in Nani, Kacmunova Nani, Milka in Mici, Marta in Pavla Pristovnik, Pegrin Mici in Vrhšajdarska Justa. Deset deklet, ki jih je povezovala goreča ljubezen do naše pesmi, deset deklet, ki so bile ena misel, eno čustvo, ena radost, eno srce!

4. maja 1946 se je sestalo teh deset deklet na prvi vaji. »Svetlo sonce se je skrilo« je priklopelo iz dekliških prsi kar štiriglasno. »Tam na vrtni gredi raste rožmarin« ji je sledilo. »Tam gori za našo vasjo« je zadonelo opojno sladko. »Vrtec, kdo bo tebe ljubil?« se je oglasilo, kakor tožba nekoga, ki najdražje je izgubil. 4 pesmi na prvi vaji! Vse štiri štiriglasno!

In najmanjšo — Marto — so si dekleta zbrala, da je začela voditi vaje. Pevke so se tako navadile na Martino dirigiranje, da so zdaj zapela z vso naslado zanosa. Za intonacijo jim je služil akordeon, pri učenju posameznih glasov pa so uporabljale harmoniko rajnega šimana Kocijana. Kar od vsega spočetka so dekleta pokazala, da bodo častno nadaljevala stremenje pevskega udejstvovanja in s tem slavno tradicijo, katero je imela tista harmonika.

10. marca 1947 so dekleta nastopila prvič na domačem odru in tako so se pozneje spet in spet oglašala na raznih prireditvah v Domu.

1948 pa so se že pojavila naša dekleta pred mikrofonom celovškega radia. Vsega skupaj so imela do danes pet radijskih oddaj, od teh sta bili dve direktni, enkrat pa so zapela tudi na plošče.

Zbor, ki je medtem narastel na 12 pevk, sta kmalu zapustili Kuhl nova Nani in Gražerjeva Urši. A pozneje so se pridružile Kacmunova Hildi in Tilka in Trklj nova Edi.

Kljub temu, da je imel zbor velike izgleda za nadaljnji uspeh in da so pevke skupaj držale kot cvetka cvetko, ki tvorijo venec, se je kmalu pojavila sila, ki je le rušila to čarobno stavbico pevk. In ta sila je bila premila, presladka, ki privede dekliško srce v družinski pristan. »Zakaj si prišel fantič in zmešal mi glavo!« so včasih zapele, ko še niso vedele, kdo in kje njih možej bo. Zdaj pa je to postala sladka resnica.

Najprva je v zakonski stan preskočila Užnikova Nani. Potem pa se je kar usulo: Kacmunova Nani, Pegrin Mici, Kacmunova Milka, Vrhšajdarska Justa, Pavla — no in potem pa še dirigent sam: Marta.

Dočim samski fant in zakonski mož tako ali še vselej lahko sodeluje pri pevskih društvih na izvendružinskih področjih, je vendar med prostostjo samskega dekleta in zakonske žene velika razlika.

Kljub temu pa so naše pevke, dasi jih je bilo že toliko poročenih, še januarja 1957 spet šle v celovški radio. »Ko z vrh planin gledal v ravno sem polje!« Oj planine, oj planine!«, »Glej kak sončece sije od Obirja dovsej!«, »Pod rožnato planino«, »Vsi so prihajali, njega ni blo«, »Kadar Zila noj Drava« — in cela vrsta drugih prekrasnih naših pesmi so zadonele. Pri voščilih in raznih drugih radijskih oddajah pri našajo spet in spet kako pesem »Selskih deklet«. In kadar nas objame ta otožno-veseli spev, se srce poslušalca znajde v nekem lepšem, vedno svetlem, vedno mladem svetu, kajti to petje je pristno življenje tega gorskega zatišja slovenske grude, ta pesem je neposredni glas celotne narodne duše.

H. V.

O petje

Kjer se petje goji,
kjer petje živi,
tam je zavetje
blagih ljudi;
tam je radost
in krepost;
tam so bolest, hrepenenje,
vseh zemskih spon odrešenje;
tam so uteha, tolažba in nada;
tam so sreča, sloga in mir,
neusahljivega življenja vir.

Pesem že od pamtiveka
spremljevalka je človeka:
pri materini uspravanki detetu,
pri nedolžnih detinskih sanjah,
pri čistem deviškem koprnenju,
pri visokoletečih idealih,
pri turobnem molku pogreba,
pri živahnem izživljanju običajev,
pri tihem trpljenju trpečih,
pri vzkipevajočem spevu ljubečih!
O petje! Sel bitnosti večne,
ki nas zemljane v nični minljivosti
dela božansko srečne!

V. P.

Gregor Somer

slovenski šolnik in narodnoprosvetni delavec

V 19. stoletju je imela Slovenska Koroška znamenite može, ki niso delovali le za koroške Slovence, ampak za Slovence sploh. Bili so to Matija Ahacelj, Andrej Einspieler, Anton Janežič, Urban Jarnik, Matija Majar-Ziljski. Simon Rudmaš, Anton Martin Slomšek, Gregor Somer in mnogi drugi. Večkrat sva že razpravljala s starostjo slovenskih učiteljev na Koroškem tov. šolskim ravnateljem Francetom Aichholzerjem o nujni potrebi, izdaje zbirke življenjepisov slovenskih koroških politikov, prosvetnih in kulturnih delavcev ter znanstvenikov pod naslovom »Galerija slovenskih mož« narodnih delavcev — vzornikov današnji slovenski generaciji na Koroškem.

Zato sem se odločil, da v naslednjem podam kratek življenjepis znamenitega slovenskega šolnika na Koroškem — Gregorja Sumerja (Sumerja — Žumerja), ki je bil znamenit pedagog, pa je danes že skoro pozabljen.

Gregor Somer — po rojstnem listu Sumer, je bil rojen 27. marca 1814. na Golšovem, obč. Žihpolje, kot sin kmečkih starišev. Na Golšovem tedaj še ni bilo šole. Zato je obiskoval pouk za učiteljske pripravnike v Celovcu, kjer si je 1834. leta pridobil učno sposobnost za trivijalne (ljudske šole na kmetih), leta 1835. pa za glavne (mestne ljudske) šole, oboje z izvrstnim uspehom. Celih 13 let (1834—1847) je poučeval kot zasebni učitelj v odličnih celovških rodbinah. Obenem si je spopolnil svojo izobrazbo. Obiskoval je predavanja Mat. Ahaclja na celovškem liceju o kmetijstvu, sadjarstvu in prirodopisu. Pri Antonu Slomšku, takratnemu špiritualu v celovškem bogoslovju, je položil izpit iz slovenščine z odličnim uspehom. Izvežbal se je v vzgojeslovju, orgljanju in červenem petju. Leta 1847. ga je knezoškofijski ordinariat nastavil na šoli v Borovljah za stalnega učitelja, cerkovnika in organista. V dekretu mu je bilo naročeno, naj uredi borovško šolo, ki je v zadnjih letih močno propadla. V tem nastavitvenem dekretu je njegov priimek prvič zapisan »Somer« in tako se je podpisoval do svoje smrti. Začel je poučevati vse predmete v slovenskem jeziku, kakor je tako naročilo naučno ministrstvo z odlokom z dne 11. 9. 1848. in odlokom št. 5184/550 z dne 25. 10. 1815., da se mora v vseh ljudskih šolah poučevati v materinem jeziku. Nemški kot drugi deželni jezik je poučeval od 4. šolskega leta po več ur na teden kot obvezni predmet.

Poučeval je v šoli celo cirilico. Pod njim je zaslovela borovška šola za najboljšo slovensko šolo na Koroškem. Njegovi učenci, ki so prihajali v srednje šole v Celovcu, so se odlikovali s temeljitim znanjem slovenščine. Vse šolske oblasti so ga hvalile in tudi od naučnega ministrstva je dobil pohvalnico. Koncem vsakega šolskega leta je izdal tiskano letno poročilo. Napredovanje farno-šolske mladine v Borovljah ob koncu šolskega leta, ki jo je razdelil šolarjem in ob skušnji navzočim staršem. To je bilo prvo šolsko izvestje ne le na Koroškem temveč sploh na Sloven-

skem. Na Rudmašev predlog je bil leta 1852. imenovan za vzornega učitelja za ves Spodnji Rož. Decembra 1854. je bil imenovan za učitelja na normalki v Celovcu, kjer je poučeval tudi slovenščino kot predmet. S tem je postal državni uradnik. Daljšo dobo je nadomestoval Ant. Janežiča na realki, ko je bil ta bolan. Leta 1867. je bil imenovan za učitelja na novo ustanovljenem učiteljišču v Celovcu in leta 1869. za okrajnega šolskega nadzornika za nemški okraj Milštata. Ko pa je zavladala nestrpna nemška struja na Koroškem, je bil, dasi najvzornejši učitelj in nadzornik, leta 1872. nepričakovano upokojen s pičlo pokojnino. Pozneje so mu prizadejano kruto krivico nekoliko popravili s tem, da so mu leta 1873. dali službo začasnega učitelja v Treblichah (Treffling) na Zgornjem Koroškem, da se mu je zvišala skromna pokojnina, s katero je težko preživel ženo in 2 sinova ter 2 hčerki. Leta 1874. je spisal in izdal knjigo: »Mali računar za I. razred ali oddelek ljudskih šol. Navod, kako naj učitelj prvošolce po pripovedih računati uči«.

Leta 1883. se je iz Milštata preselil v Celovec, kjer je 19. 10. 1893. umrl. Poleg žene — Celovčanke je zapustil 2 sinova in 2 hčerki. Starejši sin je bil slaven pevec, mlajši pa aktivni oficir-stotnik, hčerki pa sta bili poročeni z uradniki v Celovcu. Ostal je do svoje smrti značajan, zvest svojemu narodu in se ni udal kljub hudemu pritisku.

Pa tudi izven šole se je marljivo udeleževal na narodnem polju. Pridno je dopisoval v strokovne letopise in leposlovne časopise — »Slovensko Bčelo«, »Šolskega prijatelja«, »Novice« in druge. V člankih ki jih je objavljajl v »Slovenski Bčeli« je vneto zagovarjal slovensko uradovanje, narodno enakopravnost; slovenski pouk v šolah na podlagi materinega jezika in splošne težnje koroških Slovencev. Širil je idejo slovenske prosvete. Bil je soustanovitelj Mohorjeve družbe, ki so jo takrat imenovali: »Društvo, ktero bode dobre bukve za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjalo« in je podpisal poleg Slomška, Einspielerja in Janežiča ter drugih rodoljubov oklic z dne 27. julija 1851. naslovljen na slovenske rodoljube, naj pristopijo k družbi in jo podprejo. Bil je več let tudi njen odbornik. Ko je Einspieler s češkim rojakom Chocholovskim leta 1863. ustanovil slovensko čitalnico v Celovcu, se je takoj včlanil, imel v njenem okviru predavanja v slovanskih predmetih, bil nekaj časa njen podpredsednik ter stalni podpornik, ostal je njen član do konca njenega obstoja. S svojo narodno zavedno hčerko poročeno Plachki, ki je bila odlična pevka, je stalno sodeloval pri prireditvah čitalnice. Obvladal je skoro vse slovanske jezike: srbohrvaški, poljski in ruski, poleg tega pa še italijanski in je prevajal iz italijanskega jezika. Na stara leta je poučeval privatno italijanski jezik. Bil je od začetka izhajanja »Mira« pa do svoje smrti njegov zvesti naročnik.

Spisal je več šolskih knjig: »Abecednica za slovenske učence na deželi za 1. šolsko leto, »Mali računar za 1. razred ali oddelek šol. Navod, kako naj učitelj prvošolce po pripovedih računati uči. Abecednica je izšla pri J. Leonu leta 1849., Računica pa v založbi Mohorjeve družbe leta 1874.

Tekom svojega 6-letnega službovanja na šoli v Borovljah pa je izdajal vsako

leto letno poročilo ljudske šole: »Napredovanje farno-šolske mladine v Borovljah« v letih 1848—1853.

Poleg teh šolskih knjig je spisal še kratko zgodovino Koroške v nemškem jeziku. Bil pa je tudi vnet sotrudnik »Šolskega prijatelja« ter je sodeloval z Einspielerjem, kateri ga je posebno cenil, z Majarjem Ziljskim in drugimi koroškimi prvaki tedanjega narodnega gibanja.

V »Slovenski koledi« za leto 1858. je pod poglavjem »gospodarske drobtinice« objavil podučni članek »Mesečna opravila«, v katerem je podal navodila, katera dela v gospodarstvu, sadjarstvu, pri živini in v hiši je v poedinih mesecih v letu treba opraviti. Njegov članek in vse druge podučne in kratkočasne članke, k jih je »Koleda« za leto 1858. prinesla, je Mohorjeva družba še isto leto izdala v posebni knjigi: »Cvetice za mlade in odraščene ljudi«, ki jo je namenila za šolska darila slovenski mladini. Za Slomškov slovenski »Abecednik« je prispeval »slovniške vadbe« — jezikovne vaje. Šolski prijatelj iz leta 1852. str. 16 poroča: Neutrudni pisatelj Somer je ravnokar dokončal za Slovence in Nemce važno knjigo. Iz te se zamorejo Slovenci nemško in Nemci slovensko brez vse slovnice — stopnjema in kratkoročno — po nazornem ali ogledavnem uku naučiti. Tudi je prevedel svobodno iz italijanščine povest »Kosilice slepe babice«, ki jo je »Šolski prijatelj« prinašal v nadaljevanjih od 23. 3. do 28. 12. 1852. Številni so krajši članki, ki jih je objavljajl v »Šolskem prijatelju«, posebno v letu 1852., ko je poslal Einspielerju 9 člankov: »Kaj učence k branju najbolj spodbada«, »Kako naj bi se otroci v ljudskih šolah peti

učili«, »Strupene cvetlice«, »Odkod črv ali molj v hruškah in jabolkah«, »Ali je dro tako prav«, »Čudna žival«.

Iz življenjskih podatkov Gregorja Somerja je razvidno, da je na ljudskih šolah slovenskega dela Koroške v tedanji dobi bilo odločilnega pomena jezikovno znanje učiteljev. Ker je bila na deželi učiteljska služba združena s cerkovniško, so se za učiteljevanje odločali domačini, če so upali, da jim bo župnik prepustil cerkovniško službo in njene dohodke. Zato je bilo vprašanje učnega jezika na podeželskih ljudskih šolah pogostoma rešeno v prid slovenščine in je bila šola v teh krajih ne glede na kakršne koli odloke, slovenska. Učitelji, ki niso izvirali iz slovenskega ozemlja, so popolnoma prezirali slovenski pouk.

Kakor vidimo je že tedaj bilo vprašanje slovenske šole odnosno slovenskega pouka v prvi vrsti vprašanje učiteljstva in ne toliko vprašanje ureditve. To velja v polni meri tudi danes.

Z ljudstvom povezani, svoje odgovornosti se zavedajoči in slovenski jezik obvladajoči učitelj bo tudi pri današnji, nikakor ne dejanskim potrebam prirojeni šolski ureditvi mladini nudil pouk v materinščini in skrbel, da si mladina priuči v zadovoljivi meri tudi materinskega jezika. Na žalost pa takih učiteljev danes ni veliko, ostali pa se ob nezadovoljivem stanju odnosno pomanjkanju nadzorstva sploh ne brigajo za predpise v zakonu.

Le tako je razumljivo, da prijave k dvojezičnemu pouku na Koroškem iz leta v leto padajo, kajti starši vedo, da učitelji brez nadzorstva delajo po svoje in je vsaka pritožba odveč, ker učitelje nihče ne kliče na odgovornost.

V I R I

Slovenska Koleda za leto 1858., Celovec, str. 257—261

Cvetice za mlade in odrasčene ljudi, Celovec, 1858. str. 257—261

Simonič: Slovenska bibliografija

Zitoslav Zadavski: (Šajnik) Okrajni šolski nadzornik Gregor Somer, Koledar Mohorjeve družbe 1897. str. 5 s sliko

„Mir“ XII. 1893. str. 30, str. 121

Učiteljski tovariš, XXIII. 1893. štef. 23 str. 279

Glaser: Zgodovina slov. slov. III. del, str. 159

A B (Ante Beg) Stoletnica dveh zaslužnih mož za Slov. Koroško

Koledar za leto 1916, str. 67—68

Ivo Andoljšek: Naš začetni bralni pouk I 1551—1869, Ljubljana 1960, str. 257—258

Ivan Podgorc (Ciril Petrovec): „Ob stoletnici prvega slovenskega učiteljskega časopisa „Šolski prijatelj“ (v rokopisu)

Ciril Petrovec: „Šolnik Andrej Praprotnik in njegova doba“ v poglavju „Šolski prijatelj“ str. 15, 20, 27, (rokopis)

Janko Moder: Mohorska bibliografija, I. in II. del Slovenski prijatelj 1852, 1853, 1854

Vlado Schmidt: „Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem“

Lučka na grobu

Lučka na grobu, drobna kresnica,
svetiš v noč gozdno, v temi blešči,
padel junak je za narod, svobodo,
njemu v spomin, ti, lučka goriš.

Smreke zelene, gozdne ciprese
v molku globokem ob grobu stoje,
breze junaku pozdrav šepetajo...
z listjem jesenskim grob mu zlate. —

Vžigaj se, lučka, v ogenj mogočni,
srca prešine plamen naj tvoj —
s silo udarno po poti junaka
stopajmo proti sovražniku v boj!

Lučka na grobu, drobna kresnica,
bodi znanilka srečnih nam dni,
ko bo vstal narod, prerojen, prekaljen
iz bolečine, trpljenja, krvi. —

Ob 60. obletnici mature na gimnaziji v Celovcu

Pred prvo svetovno vojno je delovala v Celovcu samo ena državna gimnazija, ki je bila v skladu s tedanjo prosvetno politiko stare Avstrije kajpada nemška. Vendar so imeli dijaki, ki so jih starši pri sprejemu v prvi razred priznali za Slovence, na teden po dve uri obveznega pouka v slovenskem jeziku skozi vso gimnazijo. Iz slovenščine kot predmeta so delali taki učenci tudi maturo. V nižjih razredih je tedaj učil slovenščino prof. J. Šajnik, doma iz Borovelj, znani zbiralec in izdajatelj narodnih pesmi koroških Slovencev, v višjih razredih pa prof. dr. Jakob Sket, po rodu štajerski Slovenec, avtor Miklove Zale. Pouk v slovenščini je bil v dobrih rokah in dober uspeh se je pokazal vsako leto. Slovenski maturantje celovške gimnazije so bili enako podkovani v slovenščini kot na primer: dijaki kranjskih in štajerskih dvojezičnih gimnazij. Število vseh slovenskih dijakov na celovski gimnaziji je tedaj nihalo med 70 do 80 učencev. Za Slovence je bila matura iz slovenščine obilgatna. Učenci so mo-

rali pisati maturitetno nalogo iz slovenščine enako kakor nemščine, latinščine, grščine in matematike. Tudi ustmeni izpit so morali polagati iz slovenščine. Vprašanja so se nanašala redno na staroslovensko slovstvo, na čitanje in prevajanje staroslovenskega teksta v novoslovenskega oz. na staroslovensko slovenico, v kateri je bil prof. Sket strokovnjak, potem pa na slovensko slovstvo in na slovensko slovnico. Gimnazija v Celovcu je imela poleg nemščine dijaške knjižnice tudi skromno slovensko knjižnico, knjig iz nje pa ni izposojeval slov. dijakom slovenski temveč nemški profesor.

Osmi razred celovške gimnazije, ki je opravljal maturo začetkom julija 1903, je štel 31 dijakov, med njimi 11 Slovencev. To je relativno vzeto lepo število, štirje iz Podjune in velikovškega okraja, štirje iz Spodnjega Roža in dva iz celovške okolice. Razen enega, ki je bil iz Kranjskega, so bili vsi koroški Slovenci. K maturi dva nista prišla, tako, da jih je zrelostni izpit delalo 9 Slovencev. Uspeh

je bil zelo dober in štirje so napravili maturo z odliko (dr. Ivan Likar iz Medvoda, Urh Hafner iz Grebinja, umrl kot župnik v Tinjah na Pohorju, dr. Rudolf Silan iz Pliberka, padel v prvi svetovni vojni kot sodnik v Škofji Loki in dr. Fr. Mišič iz Borovelj, ki živi kot upokojeni prof. v Mariboru).

Ostali koroški Slovenci tega letnika so bili: Valentin Bergman iz Dobrle vasi, umrl kot profesor matematike na Dunaju, Karner Edme iz Vrbe ob Vrbskem jezeru, umrl kot direktor meščanske šole v Št. Lenartu v Slovenskih goricah, Tomaž Mišič iz Borovelj, umrl kot privatni uradnik, dr. Tomaž Sušnik iz Šmarjete, prof. v Mariboru, padel na tirolski fronti v prvi svetovni vojni, Tonjko Rok iz Rude, umrl kot župnik na Obirskem, Ve-

denik Matija iz Šmarjete v Sp. Rožu, umrl kot carinski nadrevident v Beljaku in Vidovič Ivan iz Žrelca pri Celovcu, železniški uradnik v Mariboru, izginil med okupacijo.

60. obletnica maturantov celovške gimnazije iz leta 1903 je zanimiva tudi zato, ker so v tem letu prvi maturantje iz Državni gimnazije za Slovence v Celovcu zapustili to šolo, da se na visoki šoli usposobijo za odgovorno delo med ljudstvom in v družbi sploh. Izmed slov. celovških maturantov iz leta 1903. so morali službovati skoraj vsi izven mej svoje koroške domovine, če se niso hoteli ukloniti. Upamo, da bo novi čas maturantom Državne gimnazije za Slovence v Celovcu bolj naklonjen.

Dr. Fr. Mišič

I V A N G R A F E N A U E R

Urban Jarnik

Lani je preteklo 11. maja stoosemdeset let od rojstva in 11. junija stodvajset let od smrti Urbana Jarnika, ki je bil v prvi polovici prejšnjega stoletja gotovo po svojem pomenu v kulturnem življenju najimennitnejši med Slovenci na Koroškem. V dvajsetih letih 19. stoletja je spadal med tri ali štiri Slovence svoje dobe, s katerimi je bilo treba računati pri vsakem tedanjem pomembnejšem kulturnem načrtu.

Rojen je bil 11. maja 1784 v premožni kmečki hiši pri Nadižarju na Potoce pri Št. Šteanu — sam je včasih napisal kar „v-Štefanê“ — ob spodnji Zilji. Oče je doma zaslužil tudi s točenjem vina in s priprego, ki jo je dajal vozarjem za speljavanje voz po klancih proti Šmohorju ob Zilji navzgor ali proti Šempavlu ob Zilji navzdol in naprej v Trbiž ali Beljak. Pa tudi sam je vozaril in dovolj zaslužil, da je mogel dati bistrega sina v šole.

Vnanja podoba Jarnikove življenjske poti je zelo podobna poti marsikaterega slovenskega kmečkega fanta iz tistega časa, kjer so imeli pri hiši dovolj denarja za šole, pa so vendar gledali, da se je tudi pri šolanju čimprej postavil na svoje noge. Najhitreje se je to dalo, če so šli študentje iz gimnazije v semenišče in za duhovnika — pa tudi domači hiši je pozneje samski duhovnik laže pomagal kakor posvetni izobraženec, ki je prej ali slej ustanovil lastno družino.

Tako je šel tudi Jarnik leta 1795 v Celovec na gimnazijo, da bi študiral „za gospoda“. Ko jo je skončal kot odličnjak, je stopil v celovško bogoslovje, in bil posvečen leta 1806 — potem ko je leto dni na svoje stroške študiral bogoslovje tudi na graškem vseučilišču — za duhovnika. Nato je dvanajst let služboval kot kaplan v Čajničah (1806—1809), v Podkrnosu ob Glini (1809—1811) in pri različnih cerkvah v Celovcu (1811—1818). Marca 1818 je postal župnik v nemški župniji Šmihel na Gosposvetskem polju, spomladi 1827 pa se je preselil kot župnik v tedaj še jezikovno mešono župnijo Možberk nad Vrbskim jezerom, kjer je ostal do svoje smrti, 11. junija 1844.

Še ko je bil v šolah, so dosegli Jarnika vplivi različnih ljudi, ki so okrog leta 1800 budili slovenski narod in se trudili za napredek slovenske knjige — tako Korošca Gutsmanna in Kranjca Jurija Japlja, ki je prav tedaj več let služboval v Celovcu. Vplivale pa so nanj tudi Vodnikove pesmi in različne smeri, ki jih je ob svojih začetkih ubiralo slovansko jezikoslovje. Pod temi vplivi in ob dopisovanju z različnimi slovenskimi in slovanskimi kulturnimi delavci — prav tako ob sodelovanju s koroškimi nemškimi pisatelji in z njihovimi novimi revijami — je ubiral Jarnik pri svojem delu zelo različne poti: pisal je pesmi, zbiral redkejša slovenska besede in jih posredoval jezikoslovcem, zapisoval drugo ljudsko blago in opisoval ljudske uvere in šege, študiral zgodovino koroških Slovencev in slovenski jezik, poleg tega pa kot duhovnik in pisatelj skrbel tudi za praktično, versko in gospodarsko izobrazbo kmečkega ljudstva in še posebej mladine.

Pesnikovanju so bila posvečena največ njegova prva leta po koncu študija. Najbolj živahno je pesnil nekako med leti 1808 in 1811 — pozneje pa precej manj. Pesnit se je učil sam, največ pri Valentinu Vodniku, pa tudi pri nemških pesnikih svoje dobe. Po mnenju naših književnih zgodovinarjev je bila Jarnikova pesniška nadarjenost večja kakor Vodnikova in je njegova pesem „v ti dobi najpomembnejša po pesniški vrednosti in je uvedla slovensko poezijo nadalje v nove pokrajine, ki jih je že zavzela in še vedno osvajala sodobna nemška pesem“. Sodijo, da je Jarnik obvladal tudi kitico in jezik tako kakor nihče drug med Slovenci okrog leta 1810. Iskal je sicer svetovalca, ki bi mu pri njegovih pesniških začetkih pomagal naprej, ker se je zavedal, da bi mu dobra kritika pri tem le koristila. V Celovcu ga ni našel in prav tako ne v Štajercu Primicu, do katerega se je obrnil po nasvete (1811). Tako je počasi nehal s tem delom in se obrnil drugam. Le sem pa tja je objavil kako pesem v Carinthiji, ki so jo začeli tedaj izdajati v Celovcu in pri kateri je sodeloval tud kot nekak sourednik slovenskih prispevkov ali pa onih, ki so po svoji vsebini — čeprav pisani nemški — zadevali Slovence.

Prav začetek tega sodelovanja je navdihnil njegovo prvo pesem v Carinthiji z velikim upanjem, da bo ob nemški božici pesništva mogla živeti tudi slovenska kot njena sestra, ter je napovedoval boljše čase:

Zarja lepa se razliva
čez slovenski Korotan,
zbuja dremanje častljiva,
oznanjuje svetli dan.

Slava bode spet slovela,
ki Slovencem da ime,
po deželi se razvnela
pridobila češčenje!

Prejkone prav Jarnik je oskrbel v drugem letniku časopisa (1812) tudi prevod poglavja Herderjeve knjige „Ideje zgodovine človeštva“ o Slovanih, v katerem je posebej poudarjena slovanska miroljubnost. V opombah je Herderjevo pripombo, da so zato nad Slovani „hudo grešili različni narodi, največ pa Nemci“, še podčrtal: „In še danes greše mnogi Nemci nad tem narodom, čeprav ne več z mečem, pa vendarle s peresom in jezikom“. Podobno dopolnjuje z opozorili na sodoben položaj koroških Slovencev tudi druge Herderjeve trditve. V „Koroškem časopisu“ (Kärntnerische Zeitschrift, 1818—1835), pri katerem je prav tako pomagal uredništvu, je stalo v programu, da naj pomaga „kultiviranju slovenskega jezika“ s tem, da bo „kar najhitreje in najsmotrnejše razširila njegov izoblikovani dialekt“, seveda zato, da se obenem razširijo tudi „zakladi nemške kulture in znanosti“.

To sodelovanje je Jarnika obrnilo v zgodovinska proučevanja. V Carinthiski je objavil članek o kralju Samu in znamenito razpravo o germanizaciji na Koroškem (1826), v kateri je opisal tudi jezikovno mejo v svojem času, ko je tekla še severno od Celovca, Možberka do Karnskega gradu, Gospe Svete in do Otmanj; germanizacijo samo je sicer razlagal v preteklosti kot posledico mnogoterih vsakdanjih stikov Slovencev z Nemci, pa vendar je čutil ob zaključku potrebo zavriniti ljudi, ki so v Jarnikovem času že zahtevali, da je treba ponemčevanje koroških Slovencev pospešiti. Najobsežnejše zgodovinsko delo, razprava o pokristjanjevanju koroških Slovencev (1826), pa je ostala v rokopisu. Po vzorcu cerkvenega zgodovinarja Hanziča, prav tako koroškega Slovence iz 18. stoletja, se je pri tem delu oprl predvsem na najvažnejši vir za slovensko zgodovino v tem času, na spomenico salzburškega duhovnika (iz 9. stoletja) o „pokristjanjevanju Bavarcev in Karantancev.“ Hkrati pa se je v celovških letih trudil za ljudsko izobraževanje s pisanjem gospodarskih knjig (Sadjereja, 1817), pa tudi nekakšne čitanke (Zber lepih ukov za mladino, 1814) in seveda tudi različnih molitvenikov.

V poznejših letih pa je delal predvsem kot jezikoslovec. Izdal je v nemščini dva slovarja, pri katerih je uporabil tudi marsikatero dotlej neznano koroško besedo. Kot prvi je v „Kolu“, ki ga je izdajal Stanko Vraz, opisal tudi slovenska narečja na Koroškem (1842), vnovič pa izdal Gutsmannovo slovnico slovenskega jezika (1829). Prav jezikoslovno delo mu je prineslo široko priznanje ne le doma, marveč tudi pri tujih slavistih tistega časa.

Ustoličevanje koroških vojvod

Ob petstopenedeseti obletnici zadnje- ga ustoličenja

Ko se je dal 18. marca leta 1414 ustoličiti slovenskemu kmetu kot zadnji koroški vojvoda Ernest Železni, je imel obred naslednje poglobitve poteze: Pred ustoličevalca — najstarejšega moškega člana koseške družine »vojvodskega kmeta« iz Blažnje vasi vzhodno od Celovca — ki je sedel na knežnjem kamnu pri Krnskem gradu in držal z eno roko marogastega bika in z drugo kobilo enake barve, okrog njega pa so stali sodni prisedniki in ljudstvo, je prišel v kmečko obleko preoblečen vojvoda Ernest Železni. Kmet je moral dobiti od vojvodovih spremljevalcev pritrdilni odgovor na vprašanja, ali je vojvoda pravičen sodnik, ali skrbi za blagor dežele, ali je svobodnega stanu in ali spoštuje in brani pravo in krščansko vero, goriški grof pa mu je moral zagotoviti odkupnino za njegov sedež. Nato je kmet obenem s knežjim kamnom simbolično izročil novemu vojvodi oblast v deželi. Vojvoda je sicer dobil deželo od vladarja podelejno v fevd že pred tem dogodkom, a šele ko je ob knežjem kamnu s prisego potrdil plemiške pravice, je bil med malo pri Gospej Sveti blagoslovljen in je mogel popoldne na vojvodskem stolu na Gosposvetskem polju podeliti fevde svojim vazalom. Hkrati z njim je podelje-

val na drugem sedežu vojvodskega stola svoje palatinske fevde goriški grof kot koroški palatinski grof in je imel menda tudi pravico podeliti vojvodske fevde tistim prosilcem, katerim bi jih vojvoda odbil, ter tako hitro rešil spore te vrste. To so bile, kar mogoče skopo povedane, poglobitve črte tega obreda v zadnjem obdobju pred njegovim propadom.

Leta 1414 je predstavljal ta obred že dolga stoletja povsem svojevrstno obliko poklonitve v tedanji fevdalni Evropi, čeprav so se s kmečkim obredom dotlej prepletle in združile že številne docela jasne fevdalne sestavine. Humanist Enej Silvio Piccolomini, ki je umrl leta 1464 kot papež Pij II., ni uvedel opis tega obreda v svojem delu »O Evropi« brez vzroka z opozorilom, da gre za slovesnost, o kateri se ne sliši nikjer drugje.

Ta končna oblika obreda tik pred njegovim propadom pa je bila že rezultat več kakor sedemstoletnega razvoja in postopnega mešanja prvotnega obreda ob izročitvi oblasti karantanskemu knezu v svobodni Karantaniji z raznimi obrednimi sestavnimi deli, povzetimi po takšnih obredih v fevdalni Evropi. Vsekakor pa je bila tudi še ta, že močno s fevdalnimi sestavinami spremenjena oblika v dveh značilnih potezah neločljivo povezana s svojim izhodiščem: oblasti ni izročal novemu vojvodi plemič, marveč kosez — to je kmet; obredni jezik je bil za vse udeležence obreda pri knežjem kamnu slovenski in ne nemški, torej zopet jezik podložnega, tod domačega prebivalstva.

*

Prvotni karantanski obliki obreda mnogo bližji kakor zgoraj opisana oblika pa je opis ustoličevalnega obreda, ki se je ohranil v vrinku v dveh rokopisih (prvem iz srede XIV., drugem iz srede XV. stoletja) nemške pravne knjige iz konca XIII. stoletja, imenovane »Švabsko zrcalo«. Vendar pa je nastala predloga tega vrinka v resnici najbrže že v XI. stoletju (vsekakor pa pred sredo XII. stoletja). Tedaj je potekal nastop novega koroškega vojvode na še bolj nenavaden način.

Po smrti starega vojvode so izbrali in zaprisegli kosezi na zborih svojih koseških sodišč svoje zaupnike, to je »dobre ljudi«, ki jih pozna slovansko pravo tudi drugod. Zaupniki, zbrani na koseškem deželnem zboru, so najprej izvolili iz svoje srede »sodnika dežele«, nato pa so pod njegovim vodstvom kot zastopniki dežele razpravljali in sklepali o sprejemu novega vojvode, ki jim ga je predlo-

žil vladar nemške države. Če bi ga zavrnili, bi jim moral predložiti cesar drugega človeka, če pa je večina pritrdila, je to obveljalo kot »skupen«, to je kot soglasen sklep vsega zbora o primernosti kandidata.

Vse ljudstvo se je nato zbralo ob knežjem kamnu pri Krnskem gradu na robu Gosposvetskega polja, kjer so izročili novemu vojvodi s svoje strani oblast v deželi. Vojvodo so preoblekli v kmečko obleko (sive hlače, siv suknjič z rdečim pasom, rdečo torbo, siv plašč, siv klobuk s sivo vrvico in kmečke čevlje z rdečimi vezalkami), ga posadili na kobilu (ali po drugem pomenu izraza na nevjahanega konja) in ga peljali trikrat okrog knežjega kamna. Okrog stoječe ljudstvo je med tem pelo slovensko hvalnico: »Čest i hvala bogu vsemogočemu, iže stvoril nebo i zemljo, da dal jest nam i našej držele knez i gospod po našej volji«. S tem je vojvoda sprejel vse svoje pravice, kolikor mu jih je mogla izročiti dežela sama. Med temi pravicami je bil gotovo tudi — v tej obliki predaje oblasti kot postranski sestavni del — obred zasedbe knežjega kamna, sodnega stola, ki je bil simbol vojvodske oblasti. Prav ta obred se je pozneje razvil v osrednje dejanje izročanja oblasti na tem prostoru.

Kosezi so mogli izročiti vojvodi oblast le kot enemu iz svoje srede. Prav to je bilo simbolično izraženo v kmečki preobleki vojvode ob obredu. Celo glede razsojanja morebitnih pritožb zoper njega nekaj časa ni spadal pred plemiško ali vladarjevo sodišče, marveč jih je razsojal koseški »sodnik dežele«. Vojvoda namreč z obredom pri knežjem kamnu še ni dobil oblasti v deželi po takrat-

nem fevdalnem pravu. Še več. Celo k fevdalnemu obredu, s katerim mu je nato vladar podelil deželo v fevd, je moral priti v kmečkem oblačilu in je moral pokloniti za podelitev vojvodine svojemu fevdnemu gospodu, nemškemu vladarju, v dar jelena. Oboje — tuja obleka in dar za knežje oblasti — so le preostanek značilnih potez poklonitve napol samostojnega vazalnega kneza, kakršna je bila za slovenske kneze v veljavi v frankovski in nemški državi do okrog leta 1000. Vse to se je vidno razlikovalo od tedaj običajnega podeljevanja vojvodskih fevdov v slovesnem oblačilu in s podelitvijo prapora.

Šele s podelitvijo dežele v fevd po fevdalnem pravu pa se je vidno spremenil vojvodov položaj v deželi. Dokončno je mogel sleči kmečko oblačilo in vnovič si je pridobil vse pravice fevdalca. Pravde zoper njega je poslej reševalo za

vojvode običajno vladarjevo sodišče. Le »slovenski mož« ga je mogel tudi še poslej obtožiti pred »sodnikom dežele«. Toda prednost Slovencev, da bi si mogel najti razsodbo na hitrejši in lažji način kakor nemški plemič, in okrnitev splošne vojvodske pravice, da jim je mogel soditi samo kralj, sta postala zgolj navidezna. Poslej se je namreč smel vojvoda oprostiti vsake obtožbe pred »sodnikom dežele« že s formalnim odgovorom: »Ne vem, dragi prajatelj, kaj meniš; ne razumem tvojega jezika«.

Tudi ta oblika obreda ni bila več čisti predstavnik starega podeljevanja oblasti novemu knezu po plemenskem ali ljudskem zboru. Krog volivcev je že družbeno omejen. Nekdanje pravice ljudske skupščine je ohranil le bistveno ožji krog kosezov. Ljudska skupščina — vse ljudstvo — je nastopala le še kot občinstvo brez pravice do odločanja pri obredu ob knežjem kamnu. Razmerje med tema dvema družbenima telesoma živo spominja na razmerje med zborom velikašev in splošnim zborom vsega plemstva ali celo vse vojske v Frankovski v IX. stoletju. Seveda po oboje deli bistvena razlika, da v Karantaniji še v XI. stoletju niso bili nosilec nekdanjih pravic ljudskega zbora fevdalni plemiči, marveč kmečki kosezi. Prav dejstvo, da je ljudska skupščina izgubila nekdanje pravice, toda ne v korist fevdalnega frankovskega plemstva — to na tej stopnji z obredom celo nikakršnega stika ni imelo! — marveč kmečkih kosezov, kaže, da izvira iz časov pred uvedbo frankovskega plemstva v deželo, še izza svobodne Karantanije. Vendar se obred ni ohranil do XI. stoletja prav tak, kakršen je bil v

veljavi za karantanske neodvisnosti. Doba frankovske in nemške oblasti mu je po IX. stoletju že vtisnila nekatere nove, čeprav ne bistvene poteze.

V navedenem opisu je več sestavnih delov, ki so bili reoblikovani ali pa nanovo vnešeni šele po padcu Karantanije pod frankovsko oblast (okrog leta 745). Tako v času svobodne Karantanije frankovski kralj seveda ni imel nikakega opravka z obredom, še celo ne kot predlagatelj novega kneza. Sestava volilnega zbora se je vsekakor nekoliko razlikovala od poznejše: vanj so gotovo spadali tudi domači velikaši, ki jih je trda frankovska roka po sodelovanju v uporih pod vodstvom Ljudevita Posavskega (820) delno pokončala, delno pa se jim je posrečilo rešiti se med frankovske fevdalce. S tem pa so prevzeli tudi frankovsko plemiško pravo in se tako ločili od predstavnikov domačega prava ter njihovega nefevdalnega obreda. Bistveno manjši pomen je imel v časih karantanske svobode tudi načelnik volilnega zbora, saj je trajala njegova funkcija le kratek čas od smrti starega do ustoličenja novega kneza. S tem je namreč dobil novi knez tudi vrhovno sodno oblast v kneževini. Tudi kmečka obleka, ki je bila v opisanem obredu viden zunanji izraz začasnega sprejema tujca med koseze in omejenih pravic, ki mu jih je moglo podeliti ustoličenje le po domačem (ne še po fevdalnem) pravu, je postala smiselna šele po odstranitvi domaših knezov in njihovi zamenjavi s frankovskimi grofi.

Le v enem bistvenem pogledu se razlikuje ta podoba od mnenja nekaterih drugih naših raziskovalcev teh vprašanj v zadnjem času. Ta razlika je zvezana z vprašanjem izvora »sodnika dežele«

ter z obema kamnitima prestoloma, ki sta bila zvezana z ustoličevanjem koroških vojvod. Preprostejši izmed obeh prestolov je knežji kamen, ki je stal nekdanj v severovzhodnem delu nekdanjega utrjenega prostora okrog Krnskega gradu, na vojaškem zbornem mestu. Knežji kamen je spodnji del (jonskega) stebra iz rimske dobe, obrnjen s podnožjem navzgor (visok je 65 cm, premer navzgor obrnjenega podnožja stebra znaša 87 cm, stebra samega pa 62 cm). Ostanek stebra izvira vsekakor iz razvalin bližnjega nekdanjega rimskega mesta Virunum in ga je bilo mogoče uporabljati brez vsakršnih popravkov takoj, ko je bil postavljen na novem prostoru. Pozneje so v srednjem veku vklesali na sedežu kamnitega prestola koroški deželni grb, vendar so se ohranili od njega le slabo vidni obrisi. Do srede XIX. stoletja je ostal kamen na svojem starem prostoru, leta 1862 so ga prenesli v deželni dvorec v Celovcu, leta 1905 pa so ga izročili Koroškemu deželnemu muzeju, kjer je sedaj postavljen v vhodni veži na marmornem podstavku.

Bolj zahtevno je bil zgrajen vojvodski prestol, ki stoji še danes na svojem starem prostoru sredi Gosposvetkega polja, ob cesti, ki vodi iz Celovca v Šentvid ob Glini. Tudi vojvodski stol je sestavljen iz kamnitih plošč, vzeti iz razvalin mesta Virunum, vendar pa so morali te plošče pred novo uporabo vsaj nekoliko obdelati in uravnati njihovo velikost. Vojvodski stol sestavljata dva sedeža — vojvodski, nekoliko višji in lepše izdelan, je obrnjen proti vzhodu, drugi, na katerem je pozneje sedel palatinski grof, pa je bolj preprost in obrnjen proti zahodu. Na kamnitih ploščah je o-

hranjenih več antičnih starih latinskih napisov, ki se delno slabo razložijo in ki so jih v XIX. stoletju delno tudi pokvarili s »popravljanjem«. Na robu naslonjača vojvodskega stola je bilo zapisano sredi XIV. stoletja tudi ime vojvode Rudolfa (RUDOLPHUS DUX). Leta 1834 so stol popravili in ga ogradili z železno ograjo. Po mnenju umetnostnih zgodovinarjev je nastal vojvodski stol med leti 800 in 1000. Podobne stole najdemo — kot sodne in vladarske stole na prostem — tudi še drugod v južnoslovanskih deželah, zlasti v Bosni in Hercegovini. Še pomembnejše pa je sporočilo češkega kronista Kozme Praškega o ustoličenju kneza Břetislava v praških Hradčanih leta 1037: tudi tu je stal knežji stol na dvorišču gradu, med notranjim gradom in zunanjim obzidjem, kjer je bil prostor za ljudski zbor. Edinsvena posebnost koroškega vojvodskega stola, ki se nikjer več ne ponavlja, pa sta njegova dva sedeža — povsod drugod gre namreč samo za knežji stol.

Prirodna je misel, da je treba povezati drugi sedež s »sodnikom dežele«, ki je bil prav tako tudi karantaska posebnost in ki izvira gotovo že iz časa pred zamenjavo domačih knezov s frankovskimi grofi kot predstavniki tuje oblasti, torej iz časov pred 820. »Kajti ni si mogoče niti misliti, da bi dal šele nemški kralj kosezom pravico voliti sodnika, ki bi sodil njegovemu predstavniku« (Lj. Hauptmann). Iz tega je nastala misel, da je bil tudi vojvodski stol že staroslovenski sodni stol karantanskega kneza in simbol žele pri Karantancih obrski vpliv — Obri so namreč poznali (kakor druga konjerejska turkotartarska plemena) poleg kneza vselej tudi posebnega vrhovnega

sodnika. Vendar pa te misli kar ni mogoče združiti z dvema drugima dejstvoma: sodi stol karantanskega kneza in simbol njegove oblasti je bil knežji kamen; njegov značaj sodnega stola potrjuje še v zadnji obliki obreda vojvodski kmet, ki sedi na njem kot sodnik s sodnimi »prisodniki« ob strani. Poleg tega pa se je stara oblika obreda dokončala vsa ob knežjem kamnu, tako da je v njenem času mogoče povezovati vojvodski stol le z izvrševanjem vojvodske oblasti, ko se je novi vojvoda povrnil s cesarjevega dvora tudi kot fevdalni gospod dežele. Tudi to potrjuje zopet poznejša oblika, ob kateri se opravlja nefevdalni del obreda pri knežjem kamnu, izključno samo fevdalna poklonitev vazalov in podeljevanje fevdov pa na vojvodskem stolu. Tako se ne zdi mogoče, da bi šlo pri sodniku dežele le za preprosto posnemanje Obrov, marveč se je tudi on razvil očitno sčasoma v Karantaniji sami.

*

Tako nam preostane od sporočila o starejši obliki obreda sporočilo o zelo preprosti in prav nič nenavadni obliki postavljanja novega kneza v svobodni Karantaniji pred letom 745: Po smrti vsakega kneza je imel zbor velikašev in kosezov kot »politično ljudstvo« pravico izbrati iz vrst knežje dinastije novega kneza in mu izročiti nato ob prisotnosti ljudstva oblast s simboličnim umeščenjem na knežji kamen na dvorišču Krnskega gradu. Skoraj prav tako opisuje Kozma Praški nastop češkega kneza Břetislava: Njegov stric Jaromir mu je izročil oblast s posaditvijo na knežji kamniti prestol na dvorišču Hradčanov in si zagotovil za to posebej soglasje »onih, ki so

mu bili znani kot bolj močni po orožju, bolj zvesti in hrabri v boju, bolj vidni po svojem bogastvu»; ljudstvo so odvrnili od prevelikega pritiska h knežjem prestolu s tem, da so mu vrgli »desettisoč ali več novcev«, nato pa so mu sporočili postavitev novega kneza in ljudstvo je le trikrat zaklicalo »Krlšu« ter tako počastilo novega vladarja.

Ko je okrog leta 745 padla Karantanija pod frankovsko vrhovno nadoblast, so kneza Karantanci sicer še sami izvolili, pred podelitvijo oblasti pa je moral izvolitev potrditi še frankovski kralj. Zlasti v prvem času se je to neizogibno moralo zavleči, kajti oba prva kneza po prehodu pod frankovsko oblast sta se morala najprej šele vrniti z Bavarskega, kjer sta živela kot talca. Tako poroča spomenica salzburškega duhovnika »O pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev«: »Ko pa je umrl Borut, so Bavarci na zapoved Frankov Gorazda, ki je že postal kristjan, poslali nazaj k istim Slovanom, ki so prosili zanj; in ti so ga napravili za kneza. Toda ta je nato v tretjem letu umrl. Spet pa jim je bil z dovoljenjem Pipina kralja, na prošnjo samega [karantanskega] ljudskega zbora (populi) vrnjen Hotimir... In ko ga je sprejel, mu je isti ljudski zbor (populi) dal knežjo oblast«. Zaradi podaljšanja medvladja, ki se je zavleklo, odkar je moral izvolitev novega kneza potrditi tudi frankovski kralj, se je pomen načelnika volilnega zbora v tem obdobju vsekakor močno povečal. Prav v tem položaju najlažje iščemo začetke »sodnika dežele« kot stalnega koroškega organa poleg kneza.

Končno se je vsaj po letu 788, ko je bila Karantanija podrejena frankovskemu kralju brez posredništva bavarskega voj-

vode, uveljavila potreba, da se novi knez pokloni frankovskemu kralju. Tudi to je še oblika, ki ni bila izjema v slovanskih kneževinah vzdolž vzhodne frankovske meje, ko so bile le ohlapno podrejene frankovski vrhovni oblasti. Prav obratno — te oblike so bile tedaj kar pravilo. Ponavljajo se v začetku IX. stoletja v dolgi vrsti primerov od Hrvatov ob Jadranu preko Karantancev, Obrov v Zgornji Panoniji do plemen Polabskih Slovanov.

Koroški ustoličevalni obred je postal edinstvena izjema v evropskem fevdalnem svetu šele s tem, da volitev kneza v Karantaniji ni propadla obenem z domačimi knezi, ko je bila Karantanija spremenjena iz slovanske ohlapno podrejene kneževine v frankovsko grofijo, marveč da se je povezala po leta 820 z nastopom frankovskega grofa in od konca IX. stoletja naprej z nastopom karantanskega (oziroma koroškega) vojvode. Pa tudi ta prehod ni minil brez značilnih novih sprememb v obredu. Poglavar nemške države je dobil ob tej spremembi karantanskega položaja še več pravic: novega grofa je imenoval on, pravice volilnega zbora pa so bile omejene le še na pritrditev k predloženemu kandidatu, kar je bilo poslej navadno pač precej formalno dejanje. Volilni zbor so sestavljali poslej le še kosezi, ker so velikaši iz njega izpadli. V zvezi s prihodom tujca za grofa je bilo uvedeno, predvsem kot vidni izraz po fevdalnem redu omejenih pravic volilnega zbora pri podejevanju oblasti »s strani dežele«, simbolično vojvodovo (grofovo) preoblačenje v koseško obleko od domačega ustoličenja do sprejema dežele v fevd s strani vladarja frankovske (pozneje nemške) države. S temi spremem-

bami je najlažje povezati tudi dokončno ustalitev »sodnika dežele«. Vidno je izražal novo sožitje predfevdalnega stanovskega vojaškega sloja kosezov z izoblikovano fevdalno družbo, v kateri so bili kosezi nenavaden, družbeno tuj sestavni del. Sodnik dežele je ohranil pravice, kakršne so se izoblikovale, ko je zamenjaval karantanskega kneza v obdobjih medvladja, vendar pa je bila njihova praktična uporaba v sporih z novim kraljevskim predstavnikom časovno omejena le do podelitve dežele v fevd. Šele ta nenavadni položaj zelo prirodno pojasnjuje tudi potrebo po novem sodnem stolu z

dvema sedežema, potem ko je bil v vseh pogledih dokončan prevzem oblasti po novem grofu. Povsem jasno je, da je potreboval nov stol koseški »sodnik dežele«, saj je izročil novemu knezu (grofu) oblast dežele prav s sedežem na knežjem kamnu. Nov sedež pa je bil primernejši tudi za kneza (grofa) po podelitvi dežele v fevd, kajti knežji kamen je bil simbol le tiste oblasti, ki mu jo je podelila v imenu dežele koseška ljudska skupščina. To se zdi najlažja razjasnitev postanka vojvodskega stola prav v času, v katerega postavljajo njegov postanek umetnostni zgodovinarji.

DR. JOSIP ŠAŠEL

Spomini

(Nadaljevanje) 1

Slovenji Plajberk

Ime vasi ni domače. Prebivalci nazivajo sebe Plajparžane, rajši pa Rutarjane.

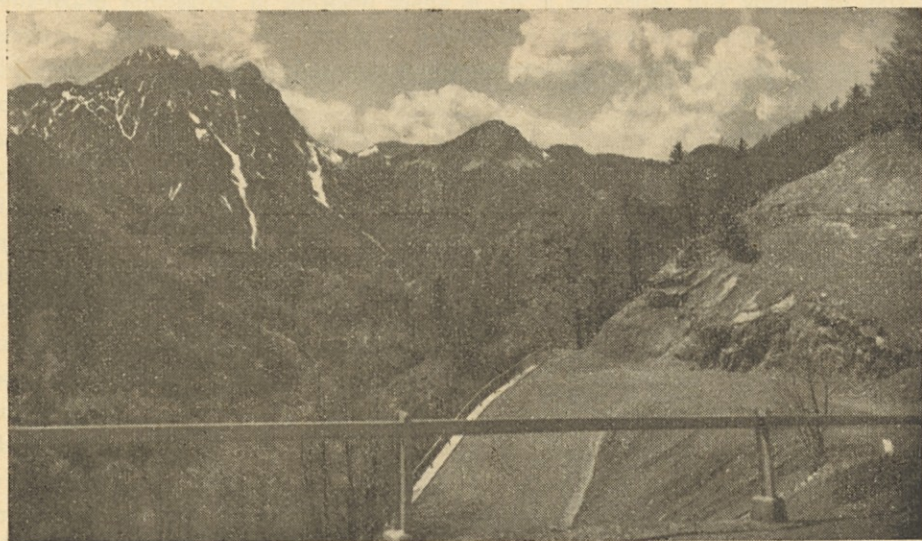
Spominjam se, kako sem se začudil, ko sem prvič slišal ime Plajparh. Menda sem bil kar 6 let star, ko me je oče vzel s seboj na nek »jarmak« v Celovec. S tem mi je izpolnil davno gorečo željo. Ko je vezal voličke in pripravljaj lojstrski voziček me je učil: »Cəlovə, to je vėlqu mest, šiša pr šišo na ubix stranih, na cestə pa ldi da se voxqə zhəbiš pa vən q na nájdaš. Qə bə se zhúbu, morəš rečə da sə šošəlnov s Plajparxa. Je pa še ən nimšč Plajparx tudi thörə pr Blacə (Blaq — Beljak) zato mórəš rečə, da sə v Svovenjam Plajparzə domə, al qar bə te hortěj na Blaq pusvalə« Tudi pozneje sem imel vtis, da smatrajo domačini imena Plajparh in Plajparžani nekako za tuje, bolj v smislu pripadnosti k politični občini, ter da pri teh imenih redko kdo misli tudi na Brojane, ki so vedno tvorili nekako skupino zase.

Na jug zapirajo ta svet najvišji vrhovi Karavank, Visoki stol in Visoka Vrtača, katere navpična severna stena dela videz, da ni prehoda tja čez. Pa vendar je, tam čez Vatelco ob njenem zapadnem boku, težaven sicer pa nenevaren po njenih peščenih prodeh gore, zato pa tembolj zaslužen za »čerfat«³ tja k sv. Petru na Behnjah (Bəgunjah), pa dalje ali k Mariji Pomagaj na Brezje, ali pa na Bled k cerkvi sredi jezera. Zlasti Bled, viden s Stola kakor na dlani, je živo zbujal njih fantazijo, da so nanj navezali pravljico o postanku - prav v smislu pravljič o koroških jezerih - kakor

je menda niti Gorenjci niso zamislili. Objavil sem to koroško pravljico najprej v »Narodnem blagu iz Roža«, potem pa v Planinskem vestniku.⁴ Preko vseh mej in pregraj, preko fizičnih zakonov so Rutarjani povezali svoje miniaturno Podensko jizarce po podzemeljski žili z Blejskim jezerom^{4a} podzavestno izražajoč s tem krvno povezanost z jugom. Karavanke še nikdar niso bile narodnostna meja.

Od kedaj ime Bleiberg? Prvič se pojavlja v listinah leta 1364,⁵ tedaj pa je naselitev že dosti napredovala, kajti Plajberžani obenem s Selani so se že potegovali za svoje pokopališče ter za maše ob nedeljah in praznikih,⁶ imeli so že svojo cerkvico sv. Erharda. Prvotna naselitev onih dolov in dolcev se zgublja v nezapisano davnino, kakor v Brodeh, ne bo pa tako zgodnja, kakor tam. Verjetno pa so tudi tu prvi začetki povezani s prelazom ljubelske poti, saj tradicija kaže na Póšnikarja kot prvo hišo v občini, ki nosi tudi po vseh starih popisih številko 1. Če so se za časa naselitve Slovencev zatekli kaki staroselci v Brodi, je možno, da so v stiski našli pot preko Kozjega hrbta v Poden in še kam dalje. Kdo to ve? Hermann, Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten (1335—1518) navaja v I. zvezku na strani 539, da se je glasom neke listine iz leta 1170 že v okolici Pliberka kopala svinčena ruda (Kos. V. št. 522) ter dostavlja: »Nicht viel jünger ist der Bau auf Blei im sogenannten windischen Bleiberge«. Tudi Gruden piše v svoji »Zgodovini slovenskega naroda« na strani 419, da so v Slovenjem Plajberku že v 12. stoletju kopali svinec, ne da bi za to trditev navedel vira; on dostavlja, da so posebno mnogo svinca rabili pri cerkvenih stavbah za napravo oken, pokrivanje streh in kot primes pri izgotavljanju raznih barv. Nadaljnja navedba Grudna, da je Plajberk prišel 1006 pod oblast bamberskih škofov, se more nanašati le na nemški Bleiberg za Dobračem, tam je bila svinčena ruda znana že v najstarejši dobi, kakor pričajo izkopanine na Bregu pri Rožeku.⁷

Po listinah je ugotovljeno, da so svinec v naših Rutah sledili vitezi iz Humperka in menihi iz Vetrinja. Od kedaj? Grad Humperk je bil sezidan leta 1122,⁸ Vetrinjski samostan pa ustanovljen leta 1142,⁹ torej sta mogla fevdalni gosposki nekako istočasno konkurirati tudi pri svincu. Pri tem pa je bil Vetrinj na slabšem, ni mu namreč bilo lahko prodreti preko Drave — meje med Solnogradom in Oglejem, še bolj težko pa v fevd roparskih vitezov na Humperku, saj je ravno tedaj bila doba tega roparstva na višku. In vendar so načrtno in vztrajno silili preko teh mej: najpozneje 1224¹⁰ so si priborili »breme« vzdrževanja humperškega mostu čez Dravo, da imajo svoboden prehod ubogi in bogati, tujci in domačini, ne da bi se od katerega kaj zahtevalo — torej brez mute, zastonj. Edino gora Žahtar (Söchter — Borovski vrh) oziroma njen les se je za vzdrževanje mostu določil. Toda že kmalu nato, leta 1239, so menihi napravili izdaten korak na Ljubelj,¹¹ da zopet nekako nesebično vzdržujejo pota in mostove, pridobijo si le pravico napraviti tam na Ljubelju novine. Končno si leta 1253 pridobijo pozicijo v Sopotnici — ob vojvodski muti, pridobijo si pa tudi skoraj ves svet med to sotesko in Ljubeljem, ves Kozji hrbet, podnožje Vrtače z Jizavcem in vzhodni del Podna. Ni sicer znano, da bi se v tem svetu kedaj sledil svinec, vendar pa so najdišča te rude na stežaj roke oddaljena, po vsem južnem pobočju Žingarce in v Novi gori (južna plat Grlovca ob Oselci). Ali ni bil svinec

— tako važna ruda za cerkvene stavbe — tista gonilna sila, ki je gnala Vetrinjske menihe v ta svet? Roparski vitezi se za to rudo morda niso posebno zanimali pa tudi če so se zanimali, pridobivanje ni bilo tako strogo organizirano, da bi se ne moglo dobiti kaj pod roko... Saj so še v mojih mladih letih stari ljudje pripovedovali, da so kaki rudarji na svojo pest stikali za to rudo in jo tudi v svojih pečeh — Nemci so jih nazivali »slovenske peči« — topili. Tako peč sem kot pastir še sam videl na spodnjem robu Kovačičevega polja, na pobočju Žingarce pa sem moral kot pastir zlasti paziti, da kaka ovca ni padla v jame, ki so nastale vsled podiranja onih starih rovov — včasih so se tla naravnost pod nogami ugreznila.

Verjetno je torej, da se je sinec kopal v Žingarci že koncem 12. stoletja, vsekakor pa začetkom 13. stoletja, če ne že davno poprej. V zvezi s tem pa se je poselil neplodni, peščeni in kameniti svet ob južnem vznožju Žingarce — Pustota, Raškoba, Gornji Konec. Sporočilo pravi, da je bil Poden prej poseljen, kakor ti kraji.¹² Tudi jaz se spominjam, da se je za Pošnikarjevo hišo kot najstarejša vedno imenovala Lužekarjeva (Vužekarjeva — nemško Laussegger). Singer še omenja¹² tradicijo, da so rudarji sprva častili sv. Barbaro tudi kot cerkveno patroninjo, ter da so šele nemški rudarji pozneje vpeljali češčenje sv. Jerharta (St. Erhard). V moji mladosti je še precej rudarjev hodilo v jame ter se jaz iz te dobe spominjam da so god sv. Barbare 4. decembra vedno slavnostno obhajali v uniformah in z godbo so prikorakali k slavnostni maši, nato je sledila veselica v gostilni itd. Sv. Barbara je še sedaj dosti priljubljena svetnica, sv. Jerhart kot cerkveni patron pa pride do veljave edino še na svoj god 8. januarja, ko je »cergovna udrajtíva« za večno luč in za sedeže v stolih, ki jih uglednejše hiše najamejo in plačujejo, o sv. Jerhartu tudi

pravijo, da »ndíle vān žanè«, to je da je konec božičnih in novoletnih praznikov. Drugače pa ta svetnik ni posebno »obrajtan«, v skoraj 600 letih — kot cerkveni patron se omenja prvič leta 1364¹³ se ni mogel prav udomačiti. Dosti kmečkih hiš nosi domače — stalno, vulgarno ime po katerem svetniku kot na primer: Jakóp, Olip, Márk, Nějček, Lovrê, Mótej, Primžek, Falej, Fólta, Tómaž, Nac, Bošt, Boštà, Pavel, Matiček, Mihalič, Vrbanček, Uštinc iz »August«, ime »pri Jerhatu« pa je ostalo edino na borni leseni Lovrentovi kajži. V moji mladosti je en sam faran nosil krstno ime Jérhart, nikdo ni hotel dati krstiti svoje otroke na tega svetnika; ko je potem še oni nosilec tega imena umrl, je pretirano pobožni, naravnost asketičen župnik Andrej Einspieler tudi p. d. Preglejev iz Sveč, kakor njegov bolj znameniti stric istega imena — prišel v nemalo skrb, da v njegovi fari ni bilo duše, ki bi cerkvenega patrona tudi kot osebnega pokrovitelja častila. Nevzdržno. In farani še niso prinesli kakega novorojenčka z željo, da se krsti na sv. Jerharta. Kajti od nekdaj je obstojal običaj, da so »kotri« — compater, iz tega kotrej in boter in menda tudi gotej — sporočili željo starišev, na katero ime se naj otrok krsti in duhovnik je to upošteval. Edino pri nezakonskih otrocih je imel župnik pravico določiti ime krstnega patrona ter so se župniki nekaterih far ob Dravi in na Gurah — če se je le preveč nezakonskih otrok rodilo — one pravice posluževali in dajali takim otrokom nezaslišana imena neznanih svetnikov — to pa kot neko zastrašujoče sredstvo proti nezakonskim rojstvom.

V Plajberški fari pa tega še ni bilo treba, nezakonska rojstva niso prekoračila znosne meje in župnik je tudi pri takih krstih upošteval željo botrov. Izjemo je napravil pok. Einspieler v onem času, ko ni bilo živega Jerharta v njegovi fari ter je v najboljšem in ne v zastrašujočem namenu krstil nekega nezakonskega otroka na tega svetnika proti volji matere. To je bila tedaj velika senzacija v fari — par let pred prvo svetovno vojno.

Po tolikih stoletjih se torej niti cerkveni patron niti ime Bleiberg v ljudstvu nista mogla usidрати. Na zemljevidih se ime Windisch-Bleiberg — Slovenji Plajberk pritakne navadno skupini hiš okoli cerkve. Pa to ne odgovarja domačemu nazivu, nezaslišano bi bilo, če bi kdo n. pr. v Podnu ali pa pri Strugarjevih rekel: »Pojdem v Plajberk«. To ime se razume samo kot neko abstraktno ime politične občine, ne označuje pa konkretne skupine hiš kakor navadno druga občinska imena. Zlasti hiše okoli cerkve so se po spominu starih domačinov poimenovala včasih s skupnim imenom Rezija. Nekateri še pomnijo zafrkljivo pesem:

Htier voče v Rezijo ves jěta
mora matvo sǎbo něsta,
da smětje spruta pomadě
da se med núje (noge) qna zapladě.

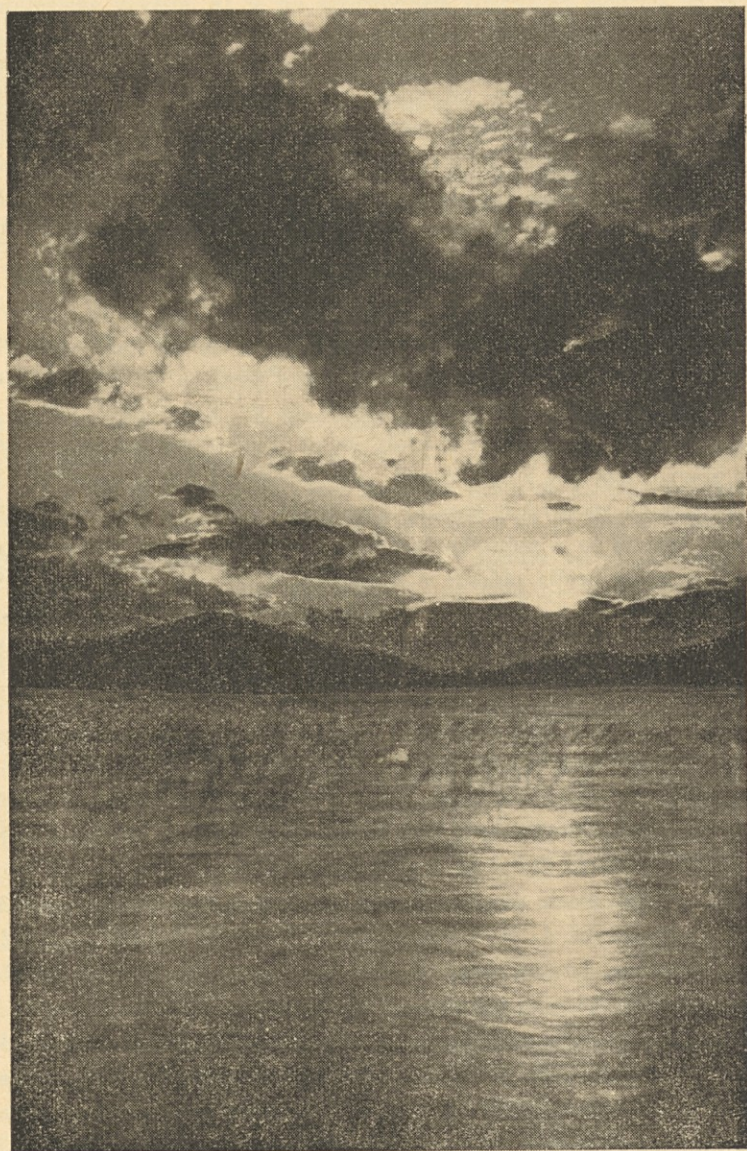

Ime Rezija je danes pozabljeno, pred kakimi 80 leti je moralo biti običajno. Danes navadno govorijo: »grem k cerkli — k Ciglarju, to je v občinsko pisarno, — k Folti, to je v gostilno ali trgovino, včasih tudi v Mesto, v Ráškobo. Zlasti ime Ráškoba je še najbolj priljubljeno ter se tolmači po nekaterih kot razkobala — korača, po formaciji terena, ker se po pobočju Žingarce doli vleče grapa, na vsaki strani iste pa sta malo nad cerkvijo dve polici — ravnici, na eni teh se nahaja kmetija Najék, na drugi pa Ravnik. Ker se tako pri cerkvi tudi več potov križa, se imenuje kraj tudi Razpotje, samo ne Plajberk, čeprav se je ravno tu nahajal sedež uprave sedaj opuščenega svinčenega rudnika.

Domnevam, da je moral potres leta 1348 povzročiti tukaj strahovito razdejanje, ki se je ostro urezalo ljudstvu v spomin. Vsi še pomnijo, da se je Žingarca tedaj tako stresla, da se je kakor Dobraču — odvalila cela plast, ki je popolnoma zasula stari Podljubelj.¹⁴ Verjetno je bilo tedaj razdejano tudi rudarstvo v Žingarci, porušili so se rovi in jame, pa tudi cerkev, če je že stala. Treba je bilo začeti znova. Prav verjetno je, da se domačini niso več upali v rove in da so se v to svrho pritegnili nemški rudarji, te pa so mogli privabiti Vetrinjski cistercijanci s svojimi razpredenimi vezmi, ker so bili posebno zainteresirani na pridobivanju svinca. Ti nemški rudarji so mogli vzpeljati svojega svetnika Jerharta, mogli so izpodriniti tudi prejšnje ime kraja n. pr.: Svinčenca, kakor piše Singer in vpeljati ime Bleiberg.

Dotok Nemcev pa ni mogel biti posebno velik, vsaj odločilen ni bil — novo ime in novi svetnik, vse to je ostalo v zraku, ko so se oni sami zgleda kmalu asimilirali staroselskim domačinom. V narečju niso zapustili več sledov, kakor je na splošnem germanizmov v koroških govorih. Tudi v krajevnem imenoslovju se imena iz nemščine najdejo bolj na stranskih, manj pomembnih mestih. Lahko jih je naštet: Razen imen Poden, ki je moglo biti pretvorjeno iz Podól — kar je tu običajen geografski naziv kakor tudi Pológ, so tam še imena Féldre in Bárenta: prvo je mala raven v Vrtaljšu in pred Méhko dolino, Bárenta pa strma grapa istotam proti Kačjakgori. Zlasti nad imenom Bárenta so si že neki pisci belili glave. Tolmačili so ga celo iz italijanščine: barattare, samo ne iz: Bärental, kar jaz domnevam. Več nemških imen v Podnu ni, ob Žingarci pa samo še na skrajnem koncu Gornjega konca: Lerše — iz Lärche — macesen, hiša Leršnjak — pod Psinskim vrhom pa: Žáuten — schwandten, schwenden — (izarebljen, izkrčen) travnik tam blizu, nadalje Prant na Visokem robu, nedaleč proč pa Požgar in Posmojena Frata. Malo od Pranta doli je na istem Robu seča — senožet, kjer se samo enkrat na leto seče — kosi, z imenom Iskroba. To ime je težko obrazložiti. Je to visokogorski travnik, ki pripada od nekdanj Vrbánčkovi kmetiji onstran Roba. Zato jaz tudi pri tem imenu domnevam, da so Vrbánčkovi nazivali ta travnik »sečo izza Roba«, ta »izza Roba« pa se je sčasoma, mogoče v kakih nemških ustih, skvaril v Iskroba.

Zgleda torej, da so novodošli Nemci našli prostora samo še v stranskih dolih, ki so jih šele krčili, tako ob Vrtaljšu — tam so tudi nemško zveneča hišna imena: Žvercar, Žnidar, Not — in pod Psinskim vrhom, kjer so hišna imena Leršnjak, Pisol, Fišter.

Med nemškimi hišnimi imeni v Raškobi — Mežnar, Cinglar — bode v oči pristni Šmolcpaver, kajža stoječa v bregu pod Najékom. Domačini pomnijo, da je bila postavljena šele v dobi francoskih homatij in je tedaj dobila ime po smešnem dogodku z njenim lastnikom pri celovški mitnici, kakor sem to že zabeležil v Narodnem blagu iz Roža (str. 34, št. 55).

Ostala hišna imena segajo daleč nazaj in so po veliki večini slovenska. Razen že prej omenjenih hišnih imen, tvorjenih iz krstnih imen, imamo: pri Strugarjih, Štornik, Zec, katera hiša ne obstoji več, Jalovnik (Avóvnik), Križnik, Malavec, v Gornjem kotu so: Sašel, Šanta, katera hiša ne obstoji več, Spodnji in Zvrhnji Vrenjšnjak, Kovačič, Rožan, Dušnjak, ob cerkvi v Pustoti so: Kovač, Pavc, Breznikar, Najek, Ravnik in drugi že zgoraj omenjeni. V Podnu so: Frčnik, Smólnik, Repic, Mežan, Možic, Prhavec, Vgriz, Šošeljč, Rjavc, Lužekar, Bukovnik, Pošnikar in drugi ki so zgoraj omenjeni.

Na posebno starost nekih imen kaže običaj, da se ne reče n. pr.: pri Bukovniku, temveč: v Bukóvju, ne pri Póšnikarju, temveč: na Pošini, ne pri Breznikarju, marveč: na Brezi, ne pri Starinjaku, temveč: na Starini, ne pri Vranšnjaku, temveč: na Vranjici, ne pri Leršnjaku, temveč: v Leršah, ne na Vgrizovem, temveč: v Stradajnah. Je to tisti pojav, znan pri hišnih imenih tudi v Zgornji Savinjski dolini, kakor pri koroških takozvanih stanovskih imenih: Borovljane, Glinjane, Trnjane, Svěčane, Máčane itd., pri katerih se v mestniku, pri čem se ne misli toliko na prebivalce, temveč na kraj, pojavlja krajša oblika: v Borovljah, v Glinjah, v Trnjah, v Svěčah, v Mačah itd. Pri Korošcih pa je čut za to sklanjatev, kakor v starslovenščini pri podobnih stanovniških imenih, še živo razvit, drugod pa je pri Slovencih že izumrl n. pr.: Goričane pri Ljubljani, v Goričanah. Na Koroškem imamo dvojje Goričan, vedno pa se reče: v Goričah.

Rute so torej precej gosto poseljene, nekaj pa so bile še gosteje. Tako pomnijo, da je bila nekaj kmetija Vršnik na Vršiču južno Psinskega vrha, posestnik pa je moral ob dramatičnih okoliščinah od tam zbežati,¹⁵ istotako se kmetija na Márkeli ob Kladi ni vzdržala, menda tudi radi previsoke lege.¹⁵

Hermann v Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten (1335—1518) I. zvezek. str. 540 poroča, da je vojvoda štajerski Bernhard Ptujski kot dedič izumrlih humperških gospodov daroval leta 1418 Vetrinjskemu samostanu »den Zehent im Neugeräute in Loibl und seinen ausgemarkten Anteil an den Bleigruben in Windisch Bleiberg«. Singer¹⁶ precizira k temu, da so se darovani rudosledi nahajali »am Halbinq«. To je negloboka zareza v dolgem hrbtu Žingarce, domačini imenujejo to sedlo Halbinq. Kje je oni »Neugeräute in Loibl«, ne vem, verjetno na vzhodni strani ceste, ker je bila zapadna stran itak že vsa vetrinjska.

Iz prednjega je razvidno, da je bilo pridobivanje svinca že bolje urejeno in odmerjeno, »ausgemarkt«. Tudi naselitev je bila verjetno v glavnem končana. Mogoče se je v naslednji turški dobi le še nekoliko bolj zgostila. Ta doba je v tem delu Rut zapustila mnogo globlje spomine kakor v Brodeh.

Strašni so morali biti oni »turški časi«, ves slovenski Korotan jih ima v krvavem spominu, najbolj pa Rož. Tu je narod spletel celo epopejo okoli Miklove Zale, od Turkov upljenjene neveste, ki je po sedemletnem suženjstvu ubežala in se po dolgi, nevarni poti zasledovana od »peslajnerjev« srečno vrnila zopet na svoj dom, v narodje ženina. Od tega narodnega eposa so ohranjene samo še posamezne vrstice, pretresljiva zgodba sama pa se je toliko živo izoblikovala v pripovedovanju ljudstva, da se lahko reče: lik te trpinke se je povzdignil v simbol trpljenja in domovinske ljubezni koroških Slovencev. Ko je svojčas Mohorjeva družba izdala Sketovo zgodovinsko povest o Miklovi Zali, je to takoj postala najpriljubljenejša knjiga v našem Korotanu. Po zimskih večerih, ko se je vsa družina zbrala v hiši, moški da so popravljali in izgotavljali leseno orodje, ženske pa da so predle, šivale in štikale, se je vedno odločil najboljši bralec, da je pri luči špane — treske čital povest na glas, poslušalci pa so se tako vživeli v dejanje, da so pri ganljivih mestih curkoma točili solze. Take prizore sem v mladosti — na derah nad toplo krušno pečjo sam doživel.

Devetkrat so vdrli Turki na Koroško, prvič leta 1473 črez Jezerski vrh in Železno Kaplo, potem še dvakrat po isti poti — leta 1480 in 1484. Najpomembnejši pa so bili njih vdori črez Predel in Trbiž ter skozi Vrata ob Ziljici. Poskušali so vdreti tudi čez Ljubelj, zlasti leta 1476, pa hrabri Rutarjani so jih pri Sopotnici zavrnil. ¹⁷ O teh vpadih posebno obširno poroča Hermann, ¹⁸ istotam pa pripoveduje naš Majar Ziljski v pripovedkah in pesmih Slovencev iz te dobe — koroška pesem o kralju Matjažu je tam objavljena v slovenščini. ¹⁸

Napeto dramatična, globoko tragična ej bila ta doba nebrzdanega divjanja, besnega nasilja, tako že prvi vdor let 1473: Koroški poturica Miha Zwitter ¹⁹ privede Turke črez Jezerski vrh — ogromen plen nagrabi krdelce Turkov v nezaščiteni deželi, kakor v zasmeh gonijo uklenjene neskončne vrste kristijanov v sužnost prav pod obzidjem Celovca, kamor so se zatekli vitezi in gledajo ter poslušajo obupne klice na pomoč, ki jih pa ne ganejo, pač pa ganejo kmečke in podeželske gledalce, da se v naglici oborožijo in tvegajo izpad, pa četico nevajeno orožja Turki posekajo. Vsa uprava in deželna zaščita je privedena k absurdu — vsa tragika kmeta-trpina razgaljena. ²⁰

Kaj čuda, da so se ti kmetje »spuntali« — in sklenili »punt« to je zvezo, da se sami oborožijo in se znebijo pomehkužene gospode kakor bučelice trotov. Pa zopet se strese še hujša beda na njih glave — njihovo vojsko, s katero se gospoda ni upala sprijeti, razbije novi vdor Turkov leta 1478 pri Vratih ob Ziljici. ²¹

Začne se prava nesreča, tragedija privedena do viška.

Turška poplava je tedaj leta 1478 dosegla višek, kakor hudournik so se Turki razlili po vsej Koroški, posebno po Rožu. Miklova Zala je tedaj nastopila svojo križevo pot, godili so se »čudeži« — podgorjanska cerkev ni hotela goreti, leseni kip Marije v Št. Janžu je pod udarom turške — krvave — sablje začel krvaveti, ²² pri Svečah se je zemlja vdiral pod kopiti turških konj in je zato Turek sam dal kraju

ime: »to je svet kraj«, ki se je prej imenoval Vrbice. Tudi v Rute so tedaj Turki prodrli, tudi tu se je dogodil »čudež«: kristjani so zbežali na Sveto peč in obupno klicali sv. Linarta v Brodeh — ne sv. Jeharta — na pomoč, ko so Turki že prodirali proti njim po Mehki dolini — pa se je začela zemlja vdirati pod njimi — kopita turških kamel so tam že nedavno našli. »Ta večji Turek« se je v epičnih besedah začudil:

Qaj je to za na svéta pějč (Kaj je to za ena...)

qaj je to za na méhqa dolina

da mi naprēj qna moramo?

Na svéto pějč mi nqól qna prídamo!

Qristjansqa qri za prehnatə qni,

jo jes qnisəm prehnov,

pa jo nšir (— nihče) na bó!

Tako sem slišal dobesedno pripovedovati mnoge stare ljudi,²³ znak da je tudi o tem morala obstojati epska pesnitev, zlasti ko je tudi o čudežu v Št. Janžu ohranjen verz: »Les je les, pa je le božja gnada vmes«.²⁴

O Turkih v Podnu se spominjamo take podrobnosti, kakor je zabeleženo v Nedelji 1926 na str. 90, da je pri Vrbančku neki Turek otroka pred materjo nabodel na sulico, ali — kar sem slišal od matere — da je Boštatinja — kar poleg Vrbančka ležala na porodu, pa ji Turki prav nič niso naredili in tudi hišo niso zažgali.

Uničujoče je bil prizadet zlasti Rož. Domači zgodovinar Unrest poroča,²⁵ da je v celem Rožu do Mohlič ostala samo »ena kajža«, ena kašča in ena paštuba«. Te nazorne besede so gotovo vzete iz kake slovenske epske pesnitve. Tri prestrašujoči dogodki so prizadeli vsakega posameznika in morali tako učinkovati na domišljijo naroda, da so verjetno zbrisali iz njegovega spomina starejšo ustno tradicijo. Za me je nedvomno, da so že poprej obstojale epske pesnitve, ki so se prepojile z novo vsebino iz turške dobe — zlasti motiv uplenjene Miklove Zale. Ta motiv je priljubljen tudi v pesnitvah Ukrajincev. Ta motiv se je mogel z ono tradicijo takoj obdelati epsko. Duševni pretres turške dobe je porušil stare predstave, nadomestiti so jih morale nove.

D O B A R E F O R M A C I J E

Reformacija — luteranstvo se koroških Slovencev ni dosti dotikala, čeprav je bil pri tem silno aktiven Ivan Ungnad iz starega koroškega plemstva,²⁶ čeprav so koroški stanovi za tisk Dalmatinove biblije prispevali izredno visoko svoto 900 goldinarjev in se jih je na Koroško poslalo 300 izvodov²⁷ in čeprav se je izdrževal v Celovcu slovenski predikant in je bil na to mesto poklican celo mladi Trubar²⁸ in čeprav se je zlasti v Rožu pridružil novi veri neposredni zemljiški gospod Bartolomej

von Dietrichstein, ki je moral zaradi tega bežati.²⁹ Edino med Ziljani je bilo protestantsko gibanje nekoliko živahnejše — v hribih na Sovčah nad Podkloštrom so še danes slovenski protestantje.³⁰ Rožani in Podjuncani si očitno od turškega duševnega pretresa še niso opomogli. V Velikovcu pa je bil tedaj predikant Jurij Wieser,³¹ vendar pa je ime Wieser na Koroškem pogosto.

O P O M B E :

1. Tudi v Koroškem koledarju za leto 1965 nadaljujem z objavo spominov doktorja Josipa Šašla, ki sem jih začel objavljati v Koroškem koledarju za leto 1963, kjer sem napisal tudi uvodno besedo. To poglavje obravnava rojstni kraj in občino Šašla Slovenji Plajberk in druge naseljene dole ležeče v gorskem svetu za Zingarco in Psinskim vrhom. Kako je nastalo ime Slovenji Plajberk nam je doktor Šašel pojasnil že v zadevnem članku, ki ga je bil objavil v Koledarju Slovenske Koroške za leto 1961. V svojih spominih pa je v poglavju „Slovenji Plajberk“ zajel poleg geografskih in zgodovinskih podatkov, svoja osebna doživetja in svojo razlago krajevnih imen. Obširnejše je obravnaval zanimivo poglavje o turški dobi, krajše pa dobo reformacije. Glede slovenskih protestantov sem od Šašla iznešene podatke dopolnil s pripombo spodaj pod št. 30. Radi lažjega pregleda v poglavju „Slovenji Plajberk“ navedenih imen pa je Šašel priložil k svojim spominom lastnoročne načrte tega ozemlja, ki jih pa v njegovi zapuščini ni bilo najti in sicer: Načrt: Osrednje Karavanke, ki ga je izdelal že pred prvo svetovno vojno, poznejši načrt s popravo nekaterih imen; Spodnji Rož in tretji načrt brez napisane, izdelan pred drugo svetovno vojno. Upajmo, da ti načrti niso za vedno izgubljeni.
2. jarmak — semenj
3. čerfat — romanje
4. in 4a Jos. Šašel: Narodno blago iz Roža, str. 31 in 33, Planinski vestnik 1941
5. Štefan Singer I. str. 136
6. Štefan Singer I. str. 30
7. Jaksch, Geschichte Kärnten do l. 1335, I. zvezek str. 7 in 8
8. Singer, I. str. 265, pri Kosu tega dejstva Šašel ni mogel najti
9. Kos, IV. št. 177
10. Kos, V. št. 330, 341
11. Kos, V. št. 718
12. Singer, I. str. 135, Nedelja, 1927, str. 155
13. Singer, I. str. 136
14. Šašel, Narodno blago iz Roža str. 32 št. 47
15. Šašel, Narodno blago iz Roža str. 11, št. 11 in str. 30 št. 37
16. Singer, I. str. 136
17. Nedelja, 1926, str. 96 in Singer, I. str. 286
18. Hermann, Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten (1335—1518), I. zvezek, str. 184 in dalje na straneh 254—278
19. Hermann, str. 184, Gruden str. 340
20. Hermann, str. 186, Gruden str. 341
21. Gruden, str. 348, Hermann str. 199 in sl.
22. Singer, I. str. 288
23. Šašel, Narodno blago, str. 31 in 32
24. Singer, str. 288
25. Šašel, str. 32
26. Gruden, str. 620, Hermann II. Band, Heft 2, str. 301
27. Gruden, str. 635, 636
28. Hermann, str. 181
29. Singer, I. str. 265
30. Pretežni del slovenskih protestantov je v vasi Zagoriče nad Podkloštrom, manjši del pa v Sovčah. Ti protestanti tvorijo svojo podružnico, ki spada k protestantski fari v Bleibergu za Dobračem in imajo v Zagoričah svojo cerkev. V prejšnjih stoletjih so pastirji v Bleibergu obvladali vedno tudi slovenski jezik in v Zagoričah opravljali bogoslužje ter pridige v slovenščini. (Glej Oskar Sakrausky: Agoritschach Geschichte einer protestantischen Gemeinde im gemischtsprachigen Südkärnten, Celovec, 1960 — Felaher)
31. Gruden, str. 712, Hermann str. 190.

Profesorja Antona Kovačiča - ni več

V letu 1964. se je od nas za vedno poslovilo večje število znamenitih koroških mož in žena, ki so s koroškim ljudstvom prehodili s trnjem posuto življenjsko pot. Med temi so bili pisatelj Franc Ksaver Meško, profesorja Rudolf Užnik in Anton Kovačič in mnogi drugi. S temi vrsticami ne izpolnjujemo samo pietetno dolžnost do njih, da se jih spomnimo, ampak dokumentiramo tudi, da je Koroška dala veliko število znamenitih mož, ki so se nesebično žrtvovali v boju za osnovne pravice koroških Slovencev in izprijčali, da slovenska Koroška v kulturnem pogledu ni bila niti ni mrtva.

Profesorja Antona Kovačiča ni več.

Dne 31. avgusta 1964. so se številni prijatelji in znanci, koroški rojaki na Žalah v Ljubljani poslovili od koroškega pedagoga profesorja Antona Kovačiča. Kakor je bil tihega in mirnega značaja, tako je tiho, skoro neopazeno odšel od nas.

Anton Kovačič se je rodil 10. junija 1876. v Melvičah, občina Brdo v Ziljski dolini, kjer je bil njegov oče učitelj od leta 1866. do leta 1877. Njegovi starši so stanovali v Tomeletovi kajži, ki je bila že pred prvo svetovno vojno podrti. Oče je bil vzoren, napreden, ljudski vzgojitelj, ki je poučeval svoje učence tudi v sadjarstvu in kmetijstvu, tako da ga prebivalstvo v občini Brdo skozi več desetletij ni pozabilo. Njegova mati je izvirala od p.d. Drejca v Melvičah in je slovela vsled svoje

brhkosti in lepote po svej Ziljski dolini. Leta 1877. je bil njegov oče premeščen na šolo v Žabnico, kjer je ostal 5 let, nato pa leta 1882. na slovensko šolo v Št. Jakobu v Rožu, kjer je deloval do svoje upokojitve leta 1902.

V letu 1887. do 1890. je Anton Kovačič dokončal 3. razrede meščanske šole v Celovcu, kjer se je šolal v letih 1891 do 1895. V juniju 1895 je položil zrelostni izpit, leta 1897 pa usposobljenostni učiteljski izpit. Njegova prva služba je bila na ljudski šoli v Hodiščah, kjer pa je poučeval le kakšne 4 mesece.

Z dekretom deželnega šolskega sveta v Celovcu z dne 17. 11. 1895 pa je bil premeščen za provizoričnega učitelja na šolo v Sele, kjer je bila šola šele ustanovljena.

O svojem službovanju v Selah je pokojnik na moje prigovarjanje naslednje zabeležil:

„Zelo sem bil presenečen in iznenađen, ko sem dobil dekret o premesitvi v Sele. Na novo službeno mesto sem se podal kar peš. S tesnimi občutki sem korakal po soleski, ki vodi med visokimi gorami, kjer je komaj prostora za potok in cesto iz Borovelj do Bajtiša. Od tam je peljala takrat le strma in kamnita kolovozna pot navzgor. Dobro so morali biti zgrajeni in okovani kmečki vozovi, da se niso že na prvi vožnji polomili. Bil sem prvi učitelj, ki

je prišel v Sele. Prebivalci so bili z malimi izjemami analfabeti. Šolskega poslopja ni bilo. Plesno dvorano v gostilni pri Mažaju so opremili in spremenili v šolsko sobo. V Selah sem bil 4½ leta. V tem času so postavili novo šolsko poslopje za 2 razreda. S preprostim slovenskim ljudstvom sem se dobro razumel, ne pa z župnikom, ki je bil sicer na Koroškem rojen, služboval je pa dolgo časa na Hrvaškem in koroških razmer ni poznal. Najbolj mi je zamerjal, da je šola dvojezična — ne pa samo slovenska, kakor da bi bila jezikovna ureditev šole od mene odvisna, ne pa od deželnega šolskega sveta. Sicer pa je bila moja selska šola kar dobra. Vpeljal sem učence v razumevanje slovenskega knjižnega jezika tudi s pogostim pripovedovanjem in čitanjem pravljic in povesti in s posojevanjem slovenskih knjig. V tisti dobi je bila selska šola najbrž edina dvojezična šola, kjer so od tretjega šolskega leta dalje vsi učenci obiskovali slovenski pouk. Vsi prebivalci občine Sele so bili izključno Slovenci, tako tudi vsi šoloobvezni otroci. Ko je na šolo bil imenovan še drug učitelj, ki za pouk slovenščine ni bil usposobljen, sem te tri ure slovenskega pouka prevzel jaz. Dokler sem bil jaz v Selah, so učenci samo slovensko pozdravljali v mojem razredu, in peli smo slovenske pesmi. Tako pridnih, pazljivih in ubogljivih učencev, kakor so bili v Selah, nisem v mojem nadaljnjem službovanju nikjer več imel. Dvojezična šola v Selah je bila približno taka, kakor so jo na Koroškem konec leta 1945 vpeljali za slo-

vensko ozemlje. Za tako ureditev šol se koroški Slovenci še sedaj borijo”.

Na pobudo sedanjega šolskega upravitelja v Selah Velika so nameravali prebivalci Sel spomladi 1965 povabiti profesorja Antona Kovačiča v Sele in ga posebej počastiti z ozirom na njegovo svoječasno učiteljevanje v Selah prde 65 leti. Njegova smrt je žal to lepo zamisel preprečila.

Z dekretom deželnega šolskega sveta z dne 28. septembra 1900 je bil Anton Kovačič premeščen na ljudsko šolo v Velikovec, kjer so rabili učitelja, ki bi poučeval slovenščino kot neobvezen predmet na meščanski šoli. Med službovanjem v Velikovcu je Kovačič položil leta 1902 usposobljenostni izpit za meščanske šole iz 1. skupine predmetov (zgodovine, zemljepisa in nemščine) in dodatni izpit iz slovenščine za meščanske šole.

Nato ga je Ministrstvo za pouk na Dunaju leta 1903 imenovalo za začasnega, leta 1908 pa za stalnega vadniškega učitelja na učiteljišču v Celovcu, kjer je služboval do 18. januarja 1918. Poučeval je v tretjem, zadnja leta pa v četrtem razredu vadbice. Med njegovimi učenci je bil sedanji starosta koroških učiteljev — šolski ravnatelj Franc Aichholzer, ki se je tudi udeležil njegovega pogreba. Vse podatke o pouku slovenščine v kurzih za Slovence in Nemce na učiteljišču, je pokojni zbral v spisu „Pouk slovenščine na državnem učiteljišču v Celovcu do leta 1919”, ki ga je priobčil v Koledarju Slovenske Koroške za leto 1960.

Dne 18. januarja 1919 je bil razrešen službe na učiteljišču v Celovcu. O tem

je pisal tedanji ravnatelj učiteljsišča dr. Graber v Festschrift der Bundes-Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalt" Celovec, 1925 naslednje „Haupt-lehrer Anton Kovačič verweigerte die Abgabe des Gelöbnisses auf die deutschösterreichische Republik und wurde ungeachtet seines Ansuchens um weitere Belassung an der Anstalt am 18. Jänner 1919 vom Dienste entthoben.“

To Graberjevo poročilo je popolnoma napačno. Profesor Kovačič mi je za-devo naslednje pojasnil: V božičnih počitnicah leta 1918 je sklical ravnatelj učiteljsišča Schrautzer konferenco učiteljskega zbora in prebral Odredbo Državnega sveta na Dunaju, da smejo predstojniki državnih ustanov, šol, itd. obdržati v službi le osebe nemške narodnosti, vse druge pa le začasno tako dolgo, da jih nadomestijo z Nemci. Nato je ravnatelj vprašal, če vsi navzoči priznajo, da so nemške narodnosti. Kovačič je odgovoril, da je slovenske narodnosti. Ravnatelj je nato rekel: „Torej vas ne smem zapriseči.“ Vse druge je takoj zaprisegel. Kovačič je uvidel, da je njegovega službovanja na učiteljsišču konec in je zaprosil v smislu prebranega odloka, naj ga deželni šolski svet začasno obdrži v službi do odločitve, komu bo pripadlo sporno ozemlje na Koroškem.

Temu se ni ugodilo. Dr. Graber je postavil v izveštvju celovškega učiteljsišča za leto 1925 mene v slabo luč, ko je trdil, da sem odklonil zaprisego, a kljub temu prosil, naj me še nadalje obdržijo v službi. Izmed udeležencev na omenjeni konferenci živita še pro-

fesorja Dietrich in Kainradl. Tudi doktor Graber je bil navzoč pri tej konferenci. Med službovanjem v Celovcu je bil Kovačič z dekretom deželnega šolskega sveta z dne 5. marca 1918 po pooblastilu ministra za uk na Dunaju imenovan za profesorja.

Poleg profesorja Kovačiča sta bila tedaj odstavljena še doktor Franc Kotnik, profesor na gimnaziji v Celovcu in Gregor Herzele, profesor na gimnaziji v Beljaku. Dne 11. marca 1919 je bil nato Kovačič od višjega šolskega sveta v Ljubljani nameščen kot profesor na učiteljsišču v Mariboru, kjer je služboval do konca šolskega leta 1918-1919. Na iniciativo doktorja Franca Kotnika so odprli v septembru 1919 prvi letnik učiteljsišča in 1. in 2. razred gimnazije v Velikovcu. Dne 4. novembra je bil Kovačič imenovan za profesorja na učiteljsišču v Velikovcu, poučeval pa je tudi v gimnazijskih razredih. Tako je prišel drugič v Velikovec. Po plebiscitu se je Kovačič vrnil v Maribor in bil od višjega šolskega sveta dne 22. novembra 1920 imenovan za profesorja na učiteljsišču v Mariboru, kjer je služil do 14. oktobra 1931, ko je po 36-letnem službovanju stopil v pokoj.

Tako v Celovcu kakor tudi v Mariboru je bil član izpitne komisije za osnovne in meščanske šole.

Dne 25. julija 1941 je bil s soprogo Franjo in hčerko Nado od gestapa v Mariboru aretiran in v Meljski vojašnici zaprt, njegovo trisobno kompletno opremljeno stanovanje s prvovrstnim dragocenim klavirjem pa od nacifašistov popolnoma izropano. Iz

Maribora je bil z družino in še 120 Slovenci odpeljan na Hrvaško najprej v taborišče v Slavonski Požegi, nato pa interniran v Mali Vranovini blizu Topuskega, kjer so morali vsi člani družine pri kmetu Filipu Čelapu opravljati poljska dela, da so dobivali pičlo hrano. On sam je 65 let star in bolehen moral krave pasti in v kmetovem mlinu koruzo mleti. Iz Male Vranovine je moral v internacijo v Topusko in od tam v Kustošijo pri Zagrebu. On in vsi člani njegove družine so preživeli hude čase posebno zaradi njegove bolezni, ko je moral v bolnico v Glino, in zaradi bolezni njegove soproge. Po končani vojni se je Kovačič 9. junija 1945 zopet vrnil v Maribor v izropano in prazno stanovanje. V novembru 1952 se je Kovačič s soprogo preselil iz Maribora v Ljubljano k svoji hčerki Nadi poročeni s sodnikom Vrhovnega sodišča Slovenije doktorjem Vilkom Androjna, kjer je 31. avgusta 1964 umrl.

Anton Kovačič se je že med svojim službovanjem, posebno pa še po svoji upokojitvi živo zanimal za razprave, ki se bavijo z ustoličenjem koroških vojvod. Z glavnimi deli je bila Študijska knjižnica v Mariboru dobro založena. Pregledal in eksceptiral je mnogo razprav, ki se s to stvarjo pečajo. Primerjal je te zelo različne razlage, se temeljito poglobil v predmet in napisal razpravo „Ustoličenje koroških vojvod. Pregled in pretres najvažnejših razlag“.

Priobčil je posamezne dele te razprave v koroški reviji „Svoboda“ in to:

„Knežji kamen“, Svoboda, Celovec 1949 štev. 10—12

„Vojvodski prestol“, Svoboda, Celovec, 1950, štev. 4/5

„Najstarejša oblika umeščanja koroških vojvod“, Svoboda, Celovec, štev. 11/12-1950

„Ogenj in voda v obredu umeščanja koroških vojvod“, Svoboda, Celovec, 1951 štev. 5—10

S temi spisi je Kovačič hotel prispevati k razjasnitvi zamotanega in težavnega zgodovinskega vprašanja. Z njim je izzval polemiko z univerzitetnim profesorjem doktorjem Bogom Grafenauerjem. V celoti pa Kovačičeva razprava „Ustoličenje koroških vojvod...“ ni bila objavljena. Razen tega je napisal Pregled vojaških akcij na Koroškem v letih 1918-19“ in Kroniko Kluba koroških Slovencev — pododbora v Mariboru za dobo od leta 1934 do novembra 1952. Udeleževal se je tudi v društvih, obravnaval manjšinska vprašanja in bil odbornik pododbora kluba Koroških Slovencev v Mariboru in od 1952 do svoje smrti član Osrednjega odbora Kluba koroških Slovencev v Ljubljani. Profesorja Antona Kovačiča ni več. S temi skromnimi podatki o njegovem življenju in delovanju pa hočem ne samo počastiti spomin na njega, ampak prispevati k politični in kulturni zgodovini koroških Slovencev.

Ob otvoritvi Podjunske železnice dne 10. 10. 1964 so v Dobu pri Pliberku slavnostno sprejeli državnega prezidenta. Namestnik župana mesta Pliberk Mirko Kumer, p. d. Črčej iz Blata je pozdravil predsednika republike in svoj pozdrav končal z vzkliki, ki jih je ponovilo tudi prisotno občinstvo: Veliki državnik dr. Adolf Schärff naj živi! Vsem državljanom enako pravična domovina Avstrija naj živi! Naj živita mir in bratstvo med narodi!

Zvezni predsednik se je za prisrčni sprejem zahvalil s slovenskimi besedami: Hvala lepa!

Leto 1965 leto važnih obletnic

Letošnje leto je za našo državo, zlasti pa za nas koroške Slovence leto važnih obletnic, ki jih ne smemo prezreti.

Predvsem se bomo spominjali konca druge svetovne vojne pred dvajsetimi leti, ko so zmagoviti svobodoljubni narodi dne 8. maja 1945 pritisnili nacifašistično Nemčijo h kapitulaciji.

Čeprav je bila že leta 1942 na Jalti med aliiranimi silami sklenjena vzpostavitev republike Avstrije, je vendar po kapitulaciji Nemčije naša država morala še celih deset let čakati na popolno svobodo in neodvisnost, ki ju je dosegla šele s podpisom Državne pogodbe dne 15. maja 1955.

Obe obletnici bomo koroški Slovenci praznovali z vsemi ostalimi avstrijskimi državljani in pri tem lahko pokazali tudi na svoj doprinos v borbi proti nacizmu, pa tudi na svoj doprinos k vsestranski obnovi skupne domovine.

Koroški Slovenci pa se bomo v tem letu spomnili še drugih dogodkov, ki so bistveno posegli v naše narodno življenje in naš narodni razvoj.

Sem spada v prvi vrsti srečna vrnitev naših izseljencev pred dvajsetimi leti iz tujine na izropane in opustošene domove, sem spada osvoboditev številnih naših žrtev iz koncentracijskih taborišč smrti, sem spada zmagoslavni prihod naših partizanov iz svobodnih gozdov v osvobojene naše vasi, ko je spet oživela naša slovenska beseda in spet zadonela naša slovenska pesem!

In spominjali se bomo ustanovitve Zveze slovenskih organizacij na Koroškem pred desetimi leti, ki je kot naslednica našega borbenega antifašističnega gibanja prevzela skrb za uresničitev in dosledno izvedbo priporjenih pravic v korist našega ljudstva.

Prvi vidni dokument tega prizadevanja je »Osnutek za zahteve Zveze slovenskih organizacij na Koroškem na osnovi člena 7 državne pogodbe«, ki je tvoril osnovo za »Skupno Spomenico koroških Slovencev« z dne 11. 10. 1955 mimo katere ne more niti ne bo mogel nihče, ki sta mu pri srcu življenje naroda in nadaljnji razvoj našega ljudstva na Koroškem.

Ko bomo praznovali te obletnice, bo treba polagati tudi račun, v koliko smo vredni žrtev, ki jih je naš narod dal za svoj obstoj, in v koliko smo uresničili in dosegli cilje, ki smo si jih vsi koroški Slovenci zastavili v skupni spomenici.

Leto pred nami nam ne bo samo o priliki proslav teh obletnic temveč še vsebolj ob številnih potrebnih odločbah in preizkušnjah, ki nas čakajo, dalo možnosti dovolj za odgovor na stavljeni vprašanja.

-ci.

V Trstu so dne 5. decembra 1964 otvorili novi Kulturni dom v Ulici Petronio. Pred 44 leti so italijanski fašisti zažgali nekdanji Narodni dom v Trstu. Novi Kulturni dom je bil zgrajen s pomočjo italijanske vlade in s prispevki vsega slovenskega naroda. Načrt je izdelal slovenski arhitekt prof. Edo Mihevc.

Iz literarne zapuščine rebrškega Ožbeja

Obsežna so dela, ki jih je kot svojo literarno zapuščino zapustil doktor Ožbolt Ilaunig, ki je izviral iz Podkrajja pri Reberci in je 8. februarja 1945. umrl kot sodni predstojnik okrajnega sodišča v Sent Lenartu pri Mariboru. S svojimi povestmi in črticami ter šaljivimi podlistki „Tine in Barigeljc“ objavljenimi v „Miru“ si je pridobil velike zasluge za narodno prebujenje koroških Slovencev posebno v dobi pred prvo svetovno vojno. Bil pa je tudi neumorni sotrudnik „Koroškega Slovenca“ v dobi med obema svetovnima vojnama.

V literarni zapuščini sem našel dve obsežni v pozlačene trde platnice vezani zbirki rokopisov z naslovom: „Sončni dnevi“, spisal doktor Ožbolt Ilaunig. V I. zvezku, obsegajočem 228 strani rokopisa, je 12 Ilaunigovih črtic, od katerih jih nekaj še ni bilo objavljenih, v drugem 241 strani velikem zvezku pa so poleg „Pojasnila“ šaljiva pisma, ki sta si jih v podlistkih „Mira“ pisala doktor Barigeljc (doktor Ilaunig) in Tine (doktor Franc Kolnik), ter še dve pismi: „Barigeljc piše samotarju“ in „Kaj je Barigeljc doživel v laško-turški vojski leta 1912“, nadalje še dve daljši črtici.

V koledarjih Slovenske Koroške oz. Koroškem koledarju za leto 1963. je bilo že objavljenih nekaj črtic med drugim: „Železnica pod Reberco“ in „Kako so na Reberci zaklad kopali“. V naslednjem priročjem iz zbornika „Sončni dnevi“ še neobjavljen Ilaunigov „Uvod“ in dve črtici, ki se nanašata na ljudski pravljici, ki sta bili pred prvo svetovno vojno med slovenskim prebivalstvom na Koroškem še v svežem spominu.

Ob tej priložnosti naj bo še posebno omenjeno, da je avtor črtice „Kako so na Reberci zaklad kopali“ v lanskem koledarju dr. Ožbolt Ilaunig, katere navedba je tam pomotoma izostala.

DR. JULIJ FELAHER

Dr. Ožbolt Ilaunig:

Uvod

Če boš mogoče čital, dragi bralec moje spise, vedi, da so le poskusi a nikakor bog ve kakšen literarni umotvor. Pisal sem te članke že kot gimnazijec, deloma kot bogoslovec in visokošolec, največ pa kot avskultant pri sodiščih v Celovcu in Št. Vidu ob Glini in zadnjega kot sodnik pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah.

Mogoče ti marsikaj ne bo ugajalo, pisal sem tač tako, kakor mi je ravno prišlo pod pero, zato ne zameri in me ne sodi slabo. Eno je gotovo, da so bili trenutki, v katerih sem pisal te vrstice, srečni, in so iste odmev veselega srca, pri čemur me je vodil namen videti tudi druge vesele in srečne.

Pisal sem pa te vrstice posebno za koroško slovensko ljudstvo, med katerim sem zrastel in katero sem ljubil

do zadnjega vzdihljaja, ki sem ga le vsled krute usode moral zapustiti. In če me mogoče davno več ne bo in če bom daleč od moje ljubljene Reberce spal mirno spanje, naj bodo te vrstice koroškim Slovincem, katerih usoda mi je bila vedno pri srcu, skromen spomin, ki ga jim je zapustil vedno veseli po Koroškem splošno znani

Reberški Ožbolt

Zaklad na hrbtu Rozalije v Podjuni

V Podjuni je blizu Globasnice hrib Sv. Heme ali Rozalije. Na tem hribu je majhna cerkvena in nedaleč od cerkve je votlina, v kateri leži kip Sv. Rozalije. V votlini je zvon in ljudje so te vere,

da kakor daleč seže glas zvona, tako daleč nima tudi hudi duh oblasti do človeka, ko umira. Iz votline izvira bistar studenec, ki ima po mnenju ljudstva zdravilno moč.

Znan je ta hrib posebno v ljudski govorici. Tukaj ležijo zakopani neizmerno veliki zakladi. O tem vam naj povem dve pravljici.

I.

Nek mož iz bližnje vasi je hodil drvarit na tisti hrib. Neki ponedeljek, ko je odšel na delo, zboli mu žena. Sredi tedna mora domov. Ko stopa čez hrib ravno mimo cerkve, je zvonilo večernico, on vidi pred seboj brleti modro luč. Sprva ga spreleti strah, a vendar se ohrabri, stopi bliže in tu vidi tri sode starih srebrnikov. In zdi se mu, kakor bi slišal glas, ki mu pravi: Vzemi iz vsakega soda eno prgišče, in to ponavljaj vsak večer, dokler boš videl brleti modro luč.

Mož stori, kar mu je bilo rečeno. Prišel je odslej vsak dan in jemal srebrnike iz soda.

Bilo pa je neko soboto in v bližnji vasi bi imel biti prihodnji dan semenj. Ker je mož mislil se podati z družino tja, hotel je danes vzeti srebrnike tudi za nedeljo. Vzel je torej najprej za ta dan, ko pa hoče storiti to tudi za prihodnji, nastane strašen vihar, sliši se močan pok in sod napolnjen s srebrniki je izginil za vselej.

II.

Nekdaj je pasel ondi mlad pastir. Po svoji pastirski navadi je žvižgal in prepeval, da se je veselo razlegalo

okrog. V tem zadoni zveneči zvon, pastir hoče gnati svojo čredo domov. Kar zagleda pred seboj lepo devo, ki mu reče: Bi me hotel rešiti, zdihujem v sužnosti in ni rešitelja!

In fant spregovori ves prestrašen:

In kaj moram storiti?

Nato pravi deva:

Ko bo jutri odzvonilo večernico, čakaj me tukaj. Prikazala se bodem v podobi kače in te poljubljala, a ti se ne umakni, če ostaneš stanovit, me rešiš in ti postaneš jako srečen.

Silno težko je čakal deček prihodnjega večera. Končno se naredi mrak in zopet zadoni večerni zvon. V tem se prikaže kača, ki leze k fantu in ga poljubljuje najprej po podplatih, kolennih, prsih, a ko ga hoče poljubiti na usta, tedaj se zgrozi fantu in se umakne. A v tem hipu se prikaže deva in mu reče z žalostnim glasom:

Zakaj nisi bil stanovit, le trenutek bi še potrpel in rešena bi bila, ti pa bi bil dobil v plačilo velik zaklad. A tako moram čakati še dolgo, dolgo let, na rešitelja.

In zakrije si obraz in zgine.

Kolikokrat je čakal žalosten pastirček pri cerkvi, ko je zvonilo večernico, upajoč, da se mu le prikaže ona lepa deva, a ni je videl nikdar več.

Zakleta deklica

V starodavnem času je stal med St. štefanom in Šmohorjem v Ziljski dolini mogočen grad. Bil je last lepe grofice, ki je pa bila vsled svoje lepote in svo-

jega bogastva tudi jako ponosna. Vsi mladi gospodje iz Ziljske doline so jo hodili snubit, a nobeden ji ni ugajal, nobenemu ni hotela dati roke. Sorodniki so ji svetovali, da naj se omoži, ker čas hitro mine in z njim tudi mladost in lepota in da naj ne izbira toliko, kajti star pregovor pravi: katera veliko izbira, nazadnje še pobira.

A vse zastonj, mlada grofica si je delala iz vseh norce in postajala je dan na dan prevzetnejša. „Kaj vendar misliš“ pravi njena teta „kakšen pa mora biti, ki bode našel milost v tvojih očeh?“

Mlada grofica odgovori v svoji ošabnosti:

„Res mi nobeden še ni ugajal, toda, če pride tak kakšnega si želim, mu dam roko in s tem tudi vse premoženje“.

„Oh, da bi le prišel“, vzdihnila je teta, „toda povej mi, kak bi moral biti, da bi ti bil po volji?“

„Moj okus ni slab“, pravi ošabna deklica, „lep mora biti, kakor kri in mleko njegove lice, imeti mora črne lase in žareče oči, zeleno obleko in zelen klobuk in prijezditi mora na belem konju. Če pride tak, hočem se še jutri zaročiti z njim.“

In glej, takoj drugi dan prijezdil je lep in mlad gospod na belem konju, oblečen v zeleno obleko in zelen klobuk je pokrival njegove lase, ki so bili črni kakor oglje.

Ko je prijezdil pred grad, se je sprehajala grofica ravno po vrtu. Ko je zagledala mladega gospoda, se je malo začudila, a ker jo ta prijazno po-

zdravi, ni mogla drugače kakor mu odzdraviti in ga peljati v grad. In lep gost ji pripoveduje, da je že toliko slišal o njeni lepoti in drugih lepih lastnostih, da je moral priti in se prepričati o vsem tem. Povedal je tudi, da je bogat posestnik velikanske grajščine Starhant.

„Da, draga gospica“ pravi nazadnje, „dolgo sem že mislil se oženiti, toda nisem mogel najti ženke, kakršno si želi moje srce, danes pa se mi je posrečilo, ko sem zagledal vas, zato sem prepričan, da me morete le vi osrečiti.“

In prosil jo je, da naj ga usliši in mu poda roko. In uslišan je bil, nesrečnica mu je podala roko in od tistega trenutka je bila tudi v njegovi oblasti. Še tisti dan je naznanila vsem svojim prijateljicam in znancem, da bo drugi dan njena zaroka in da naj pridejo v njen grad.

Grofica se je na dan njene zaroke kar lesketala od samih diamantov in zlata. Vodila je svojega zaročenca po vseh sobah in mu razkazovala svoje bogastvo, tudi skrinjo zlatega in srebrnega denarja mu je pokazala.

Ko so se vsi gostje zbrali, predstavila jim je svojega zaročenca, nakar so slavnostno praznovali zaroko.

Med kosilom pade teti, ki je sedela zraven grofice in njenega zaročenca, nož pod mizo. Žena se hitro pripogne in pobere nož, toda groza jo spreleti, ko vidi, da ima ženin konjsko nogo. Hitro je napravila križ in hotela še grofici povedati, da naj stori isto-tako, a ženin je bil še hitrejši. Zgrabil je svojo zaročenko in jo odnesel skozi

okno, seboj pa je vzel tudi tisto skrinjo z zlatom in srebrom.

Gostje so bili vsi kakor okameneli od strahu. Žveplen smrad se je razširil po celem gradu in gostje so morali gledati, da so odnesli zdrave pete, kajti drugače bi vsi poginili. Od tedaj se ni upala nobena živa duša v bližino grada, ki je postal kmalu razvalina.

Od tistega časa pa, ko je zapustila grofica svoj grad in se preselila s svojim ženinom v skalnati vrh blizu Blaške planine,* Starhant imenovan, je hudo strašilo tam okoli, posebno ob svetih večerih se je slišal tam jok in stok, da nazadnje tudi živina ni več hotela ostati na planini. To je trajalo mnogo, mnogo let, a zaklete deklince še ni videl nihče.

Bil je lepega poletja dan, ko je pasel mlad pastirček blizu Starhanta svoje ovce. Bil je dober fantič, ki je kaj rad prepeval narodne pesmi. Ko tako prepeva in si žvižga prav po pastirsko, zagleda naenkrat pred seboj mlado, lepo gospo. Fantič se začudi, a gospa se mu tako sladko nasmehlja, da se je prav nič ni bal. Povabila ga je, da naj gre z njo kvartat, a fantič pravi, da ne zna in da kart še sploh nikdar ni imel v rokah. Gospa je rekla, da ga bo že naučila, položila je karte na tla in učila pastirja kvartat. Tisti dan je pastirčku pretekel tako hitro, da ni vedel kedaj. Ker je bilo že proti ve-

čer, se je gospa poslovila in obljubila da drugi dan zopet pride, a samo, da o tem nikomur nič ne pove, ker drugače ne more več priti.

Od tistega časa je gospa prihajala vsak dan. Naučila je fantiča kvartati in igrala sta vsak dan, a vedno je bil pastir na zgubi. Pri tej priložnosti omeni nekoč fantič, da bi moral že veliko zgubiti, če bi igrala za denar, na kar pravi gospa, da ne igrata za denar, ampak za nekaj drugega, zakaj, to mu bode že povedala. Tako je minulo že več tednov, fantiču pa se je zdelo, kakor da bi pretekla šele ena ura.

Nekega lepega dne, ko sta zopet sedela skupaj, je začela pripovedovati gospa fantu, da ona ni bila vedno v tem pustem skalovju, marveč je živela srečno doli v lepi Ziljski dolini, dokler se ni strašansko pregrešila v svoji prevezetnosti, od tistega časa je zakleta in mora prebivati v sivem skalovju. Povedala mu je, da je naslednji dan za njo dan rešitve, in da jo more rešiti le on sam in da dobi zato skrinjo zlata in srebra, ki jo je njen ženin — zlodej — vzel s seboj. Bati se mu ni treba, ker zanj ni nobene nevarnosti. Fantič ji obljubi, da hoče storiti vse, kar mu velewa. Naredila mu je kolobar, v katerega mora stopiti prihodnji dan in tako dolgo ostati tam, dokler ni vsega konec, povedala mu je tudi, da se bo spremenila vsa planina v ravno polje in ona se bo pripeljala v podobi

Popravek: V „Koroškem koledarju“ za leto 1962 in 1963 je slika z napačnim napisom „Brdo v Zilj-

ski dolini“; v resnici predstavlja slika „Melviče v Ziljski dolini“, kar s tem popravljamo.

kače v kočiji in držala ključ v gobcu, za katerega mora on prijeti in v tem trenutku bo tudi rešena, on pa jako bogat.

Ko prižene fantič drugo jutro svoje ovce, spremenila se je cela planina v ravno polje, sredi katerega se je vila bela cesta. Fant stopi takoj v kolobar in čaka, kaj se bo zgodilo. Kmalu sliši drdranje kočije in čez nekaj časa že zagleda črno kočijo in šest črnih konj, katerim je švigal iz gobca in oči žareč plamen. Fant se ustraši in srce mu trepeče, a bil je še volje, rešiti ubogo devico, toda ko vidi v kočiji gro-

zovito pošast, obleti ga groza in ni se upal vzeti ključa. V tem je kočija odrdrala, slišal se je strašen jok in stok, potem pa se mu je storila tema pred očmi in ko je zopet prišel k zavesti, bilo je vse tako kakor poprej, planina in skalovje.

-
- Blaška planina je planina posestnikov iz Blač v Ziljski dolini in se imenuje „Dolinčice“, — planina meji na vzhodu na Bistriško planino, na zahodu pa na Goriško planino pripadajočo posestnikom vasi Goriče ki se imenuje tudi „Starhant“, čeprav se slednjo ime nanaša prvenstveno na veliko skalovje.

Med Jepo in Dobračem

Ta dva koroška gorana se v marsičem odlikujeta in podarjata slikovitost pokrajine. Tam kjer se Karavanke od ziljskega kolena k rožanskemu rahlo prelomijo, je stopila Jeka kakor kočnjak v ospredje, se v gornjem ovršju do same skale odlučila in kaže svoje kamenito razorano lice, ki ima obliko odsekane piramide, proti severnemu beljaškemu podolju. Dobroč pa, kot ogeljni kamen Ziljskih Alp, stopa v ospredje na južno stran k reki Zili s svojim 15 kilometrov širokim skalnim udorom.

Tu se steka Zila k Dravi in si podajajo roke Zilani in Rožani dve naši izraziti koroški narečji, ki se stapljata v beljaški okolici, da ne veš, kje naj bi Ziljani nehali in kje Rožani začeli, saj ima vsaka vas po hišnem imenu kakega Zlana ali Rožana, to pomeni priseljenca, kakor ima skoro vsaka koroška vas kakega Nemca, Hrvata ali Kranjca.

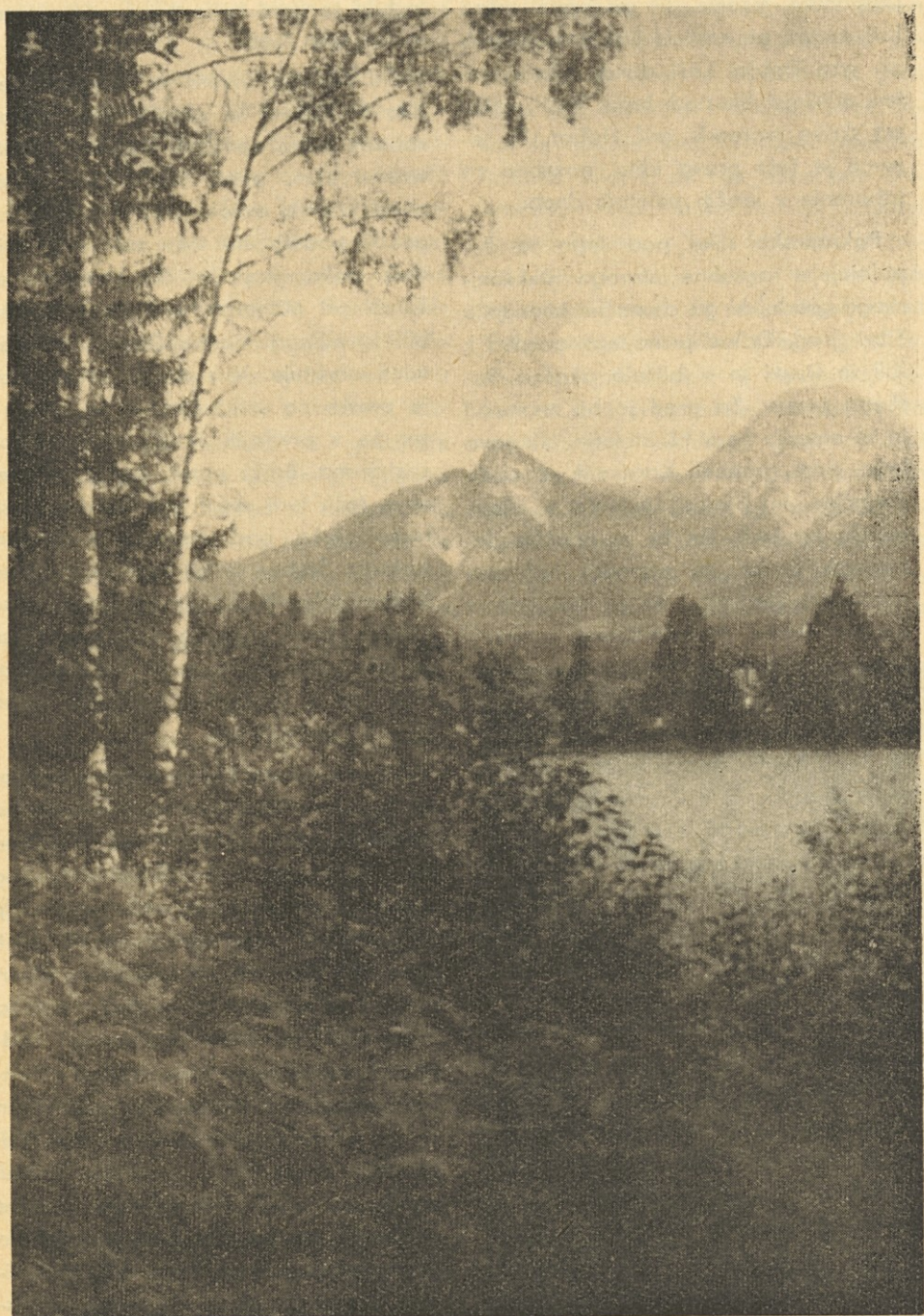
Ta pokrajina leži sicer v senci najbolj zapadnih Karavank, ki se tu znižujejo in spuščajo v blagih oblikah srednjegorja h Karnijcem na jugu gornega toka Zile. Toda proti severu se obzorje močno razširi, tja preko Osojščice k Nizkim Turam in preko nizkih predgorij Jeka in preko Gur daleč do tja, kjer se je postavil v obzorje čakati Obir, že tam pod Celovcem. To je razgled že iz doline; še bolj imeniten pa je razgled iz vseh okoliških vrhov, po-

sebnost z Jeka ali Dobrača ki nudita širok razgled na vse strani.

Ta odlična pokrajinska slikovitost in lega na razpotju prometnih dolin med Zilo in Dravo, je bila že od predzgodovinskih časov vaba za naselitev. K temu je pomagalo tudi rudno bogastvo podgorja Jeka in Dobrača, pa tudi Karavank. O poselitvi so povsod sledovi. Ugotovljeni obrisi taborišč pod Jeko, najdbe keramičnih izdelkov s Šenkocjana nad Maloščami kažejo celo v mlajšo kameno dobo do 4500 let pred nami in se uvrščajo med najstarejše znane najdbe na Koroškem.

Povest nam še ni odkrila, kdo so bili tisti, ki so prvi kopali vinčeno rudo v Dobraču; stare bajke, ki so izumrle, so znale povedati tudi o zlatu. Prišli so Kelti, ki so pustili sledi v rudokopnih jamah, v svojih grobiščih, ki so še danes ohranjena na Gračanici in Napoleonovem travniku pod Dobračem ter v imenih krajev kakor „Biljakon“, sedaj Beljak, v imenih gora in rek kakor so Karavanke, Zilja in brčkone tudi ime Jeka.

V podnožju Jeka se zrcali, z goro v ozadju, Baško jezero, ki ga obdaja krog in krog venec manjših in večjih letovišč. Tudi nekaj odprte obale je še, kjer poleti kampirajo največ skromnejši Beljačani. Malokomu je še v spominu, da je bilo svojčas jezero srenjska last in so Bačani na svojih čolnih lovili ribe tako, da so jih z železnimi rogovilami nabadali. Svoje lastninske pravice so menda prodali za prazen nič in danes so tujci na svoji vodi. Le pozimi, ko jezero samuje pod ledeno odejo, še tu pa tam streljajo s „štoki“ na goloba.

V bližini je drugo majhno jezerce, Dobjansko jezerce, ki ga opazi samo tisti, ki gre po cesti iz Loč v Šentjakob ob vasi Dobje. Leži dokaj višje v zeleni kotlinici tik pod Jepo. Proti dolini ga skriva morenski grič Hribar. To jezerce je šele prava idila, posebno za taborenje v vročih poletnih dneh.

Pokrajinsko sliko pod Jepo še dopolnjujejo razvaline starega Bekšanjskega gradu, ki ga domačini imenujejo Stari grad. Odtod je najlepši pogled k Zili in Dravi in v bližnjo okolico Baškega jezera. Ta grad je bil znamenit in se omenja že v 12. stoletju. Njegova lega pod grebeni Karavank z obilo divjačine in pestro življenje v njem, morda pa tudi, da bi se naučila deželne jezika, je napotila habsburškega vladarja, da je dal sem v oskrbo otroka Maksimilijana, poznejšega cesarja, in vojvodinjo Kunigundo. Pozneje je dobil grad še novo slavnostno dvorano, s petimi poznogotskimi okni. Ta je še danes doberšen del ohranjena. Za tiste čase je bil ta grad najbolj znamenita zgradba v alpskih deželah. Ko so se poznejši fevdalni gospodarji preselili v dolino, je bil zgajen novi bekšanjski grad, dobri dve uri oddaljen sredi doline na robu tik nad vasjo Vodiča vas. Okoličani ga še sedaj imenujejo Grad. Sezidan je bil koncem 16. stoletja. Ta je bil do danes vzdrževan in obljuden, zato je dobro ohranjen. Ima dvojna lepa vrata z rozetami in spodaj obokano ogromno vežo, v kateri so še do nedavna stale kočije vlastelinov.

Dve stari stoletni lipi stojita pred pročeljem, pod njima pa ob studencu kamenito korito z letnico. Tu so

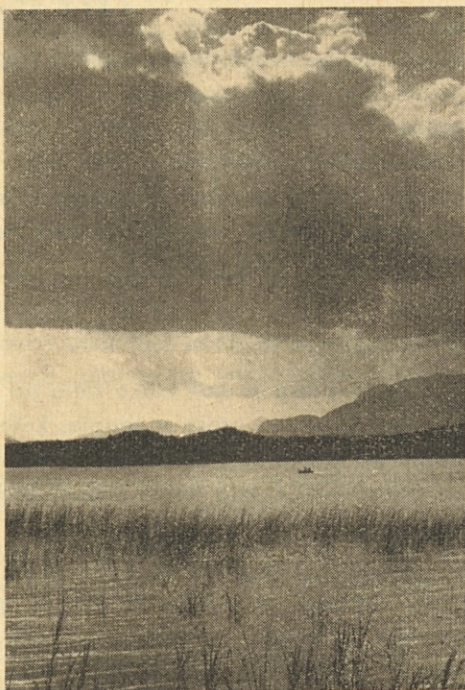
valpti upravljali nad podložniki, kar je bilo še pred kako generacijo v spominu starih ljudi.

Od Baškega jezera na razvodju med Zilo in Rožem se spušča dolina proti zahodu rahlo navzdol. Najprej zamočvirjena blata okoli samih Bač. Iz teh zbira jezerski odtok vodo v svojo strugo. V nadaljnjem toku pa se prebije skozi ozko grapo z Zili, s katero se združi pri Mlinarah. Ime pove, da so bili tu mlinarji doma. Danes samo še eden obratuje. Vsa druga vodna moč je prešla na industrijo, ki je bila sicer že v prejšnjih časih poleg mlinov zastopana. Baški potok, kakor se imenuje, teče tudi skozi vas Šteben, ki se tesno stiska pod zajetnim cerkvenim stolpom. Šteben je bil svojčas znan po Drabosnjakovih pasijonskih igrah, ki so uživale daleč naokrog velik sloves, saj so bile vloge igralcev že nekako vkoreninjene v družinskih tradicijah in so se tudi podedovale.

Glavna, sedaj delno nanovo speljana in asfaltirana cesta, tako imenovana Rožanska cesta se drži sredine doline. Pelje skozi Loče k Maloščam skozi Log in potem po odprtem svetu med polji in manjšimi naselbinami nizdol proti Brnci. Ta del ima na vse strani odprt pogled in popotnik se prosto razgleda v Gornjo Zilo, široko odprto med zadnjimi Karavankami in skalnatimi kulisami Dobrača z Gorjansko planino in ostrim vrhom Ojsternika v ozadju. Tudi Malošče imajo svojo tradicijo, največ morda v veseli lahkostnosti večine vaščanov, čeprav jim tudi ni manjkalo staroverskih korenin, ki bi bili radi videli, da bi jim sinovi še vedno v „rasu“ (samotkanem suknu) hodili.

Pod Karavankami se tu svet hitro sprevrže. Dočim ima dolina še pravi nižinski značaj, se nekaj desetnih metrov više k podnožju lesovitih Karavank spremeni v pravo planinsko obelježje z nizkim brinjem, planinskim cvetjem in planinsko pašo na apnenčastih tleh. Ta svet prekinjajo le stranske morene nekdanjega ledenika, gričevnata brda manj ali bolj raztegnjena. Tu so stranske vasice Pogorjani, Goriče, Teharče in Šentjakob ob hudournikih kakor Suha, Bistrica, ter visoko na vrhu zelenega brda Žužalče s krasnim razgledom preko doline in gozdnate Dobrave čez mesto Beljak in njegovo okolico, pa na Dobrač in njegov vrh, ne da bi se bilo treba povzpeti na še višje Rute. Te vasi ležijo tako ob strani, da se jim že na zunaj pozna njihova odmaknjenost od prometa, saj stanujejo v njih le kmetiči in delavci. Šentjakob — vas nosi po starih kartah še ime gornje Loče, od tega sedanje ime njihove planine v Karavankah Vojšča (Loščica), — ima imenitno gotsko cerkev, ki se je svoje čase kosala na ugledu z marijaziljsko pri Beljaku. Stoji na samem zunaj vasi in poudarja svoj lik v zelenju polja s steno Dobrača v ozadju. V bližini Žužalč na isti višinski točki, toda sam zase stoji veliki vlastelinski dvorec „Stiegerhof“. Domačini ga kratko imenujejo „Na hofu“. To je precej stara vlastelinska stavba z velikim posestvom iz 16. stoletja. Notranjost je bila še do prejšnjega stoletja originalno opremljena in bogato okrašena izza časa graditve. Tu je bila tudi tako imenovana „Napoleonova soba“, kjer je prebival na svojem pohodu proti Avstrijcem. Po-

sestvo je menjalo gospodarje, razprodani so bili najprej gozdovi, potem oprema in starine in po zadnjem gospodarju so ostali le še zidovi in gola notranjost nekdanje imenitne stavbe. Sedaj se nahaja tam kmetijsko posestvo in šola. Zila, ki se vije tesno pod Dobračem, skozi Dobravo in napravi dvojno koleno v toku k Dravi, je pustila onstran svoje struge le ozek pas za državno cesto in malo naselje pod Vetrovom, z razvalino strega gradiča. Ime vasi pa nikakor ni slovensko, kakor bi se morda zdelo, temveč izvira iz Veterone, keltskega predrimskega naselja, ki je stalo na tem mestu in že tedaj kakor danes ob mostišču državne ceste — ob mostišču nekdanje rimske ceste. Vas ima tesno za hrbtom navpično steno jugozapadnega ogla

Gračanice. Ime le-te kaže na davno poselitev, ki jo dokazujejo stare najdbe in izkopanine. Gračanica je nizko predgorje in popolnoma ločena od gmote Dobrača. Skozi to preseko pelje izpod Vetrova rimska cesta proti Toplicam in dalje proti Šmartnu nad samim mestom Beljakom. Rimska cesta se da jako dobro zasledovati posebno v svojem srednjem delu ko pelje v ostrih vijugah in strmcih čez talno skalovje. Kolesnice so globoko v skalo izdoblene in gotovo ni bilo prijetno prevažati z vpregami tovor po njih. Pot do Toplic je prijetna in kratkočasna, saj nudi obilo spremenbe in sence. Pa je ne moti noben ropot. Traja kako urico hoda.

Izhod pri Toplicah je poljuben; ali

k samim topliškim kopališčem ali pa se more spustiti v skrito sotesko pod Celčnikov vrh. V tej debri se zbira druga žila termalne vode, ki nima s kopališčem nobene zveze. Ob deževnih dobah bruha žila močnejše in na mnogih točkah. V toplem poletju ponavadi zamre. Kadar so vrelci izdatni in ozračje znosno, posedajo kopalci in turisti in uživajo kot zastonjkarji kopel. Hvalijo, da so ti vrelci bolj izdatni kot sami kopališki, ter imajo večjo zdravilno moč. Morda k temu prepričanju pomaga tudi dejstvo, da so te kopeli zastonj. Lani, ko je bilo celo poletje dosti dežja, se je bilo moč kopati v teh vrelcih še do oktobra meseca.

Ivan Miki

Strešanje

V mojih otroških letih je bil v Podjuni v navadi še poseben način mlačenja prosa. Ker je sedaj tehnika na kmetiji izpodrinila ta primitivni način mlačenja prosa in bo prej ali slej zapadel popolni pozabi, mislim, da je na mestu, da to nekdanje delo popišemo v naši letni knjigi. Namenoma sem se poslužil starih izrazov, kot so bili pač pri strešanju običajni. V kolikor je potrebno pojasnilo posameznih besed, sem to napravil na koncu članka.

„Ti Miha, ali boš šov tudi na strešanje k Habnarju“ „Tu pa ne smem zamuditi — vsaj je bovsak leto tak lušno.“ Bojo ja Micej, Lenej, Neža pa Nana pa njihove vse tri dečle tudi tam.

Žetev prosa je kot vsako delo na kmetiji trudapolno delo. Le ženske s srpi so žele in vezale proso v snopje, katere so zlagali možje v kupice. Da je odpadlo pri tem precej za vrabce je razumljivo, saj je baje proso najboljša hrana za ptice. — Če kdo slabo vrača, pravijo v Podjuni, da bo vrnil kot „vrabel proso pavru“.

Ko je bilo proso dosti suho, se je naložilo na lejterski voz. Da se je manj zrnov zgubilo na pečeni in luknati poti do skednja, se je na podn (dno) položila plahuta iz domačega prta. Prvi snopi so se postavili pokonci skupaj, ostali pa vedno na okol, tako da so na zunaj gledale le slamnate riti. Ko je bil voz poln — navadno je bilo prosa le en voz, — se je ta povezal z

žrdjo. Spridaj je bova ketna utvežena na obi lejtri. Žrd je približno štiri metre dolg les, spredaj zarizan, da se tam s podveznico zveže. Na skednju se pa snopi tak naravnajo, da so glave — to so valji — skupaj in sicer v velikem krincu, kot na letališču.

Joža, ki je za kravarja, je prav lepo opucal vole, ker le-ti imajo prvi delo pri mlačenju prosa. Še preden se stori večer, je gospodar pripeljal vole na skedenj, tik za njim so šli Mojca in Joža z žehtarjem. Naloga volov je bila, da z nogami zmuljejo zrne iz slame. Da pri tem včasih izpraznijo mhir ali zadnico je čisto po živalsko. Dekla in hlapec morata biti na mestu, da vjameta hcanje ali pa krape — kravjake v žehtarje. Gotovo neprijetno — a potrebno delo. Ko so voli po eni uri hoje napravili svoje delo, se snopi obrnejo, potem se ponovi hoja z voli in šele potem se more začeti strešanje.

Ko prinese stara teta petrolejko na skedenj, je tam zbranih že dosti sosedov, predvsem mladih, ker strešanje se smatra bolj za veselico kot za delo. Gospodinja je pravočasno skrila med snopje slamnico češplov. Kdor je našel to gnezdo — kvokvo imenovano — se je smatral kot junak. Ne velja, da bi kdo iskal kvokvo, temveč snop za snopom se jemlje in nosi na lejtro, kjer se vrši strešanje. Proso se iztrese iz slame. Ako se ne loči prostovoljno, se pač pomaga z vdarcem po lejtri.

Medtem ko se mora seveda proso še enkrat preločiti, to je presoditi, da je potem zrelo za vetrnik (veterni mlin), kjer se končno očisti, je slama stvar zabave. Mlajši se radi skrivajo v slami, ker ta slama ni bodeča, starejše pa navzoči nabulajo, to je natlačijo jim slame za hlače in srajco. Kdor se ni znal ubraniti, je potem tarča norčevanja ostalih po končanem strešanju, kateremu končno sledi večerja z veliko skledo kave in za slavje so še krape zraven.

Franci Rutar

Uživajmo več mleka

Naše telo potrebuje hrano, v kateri mora dobiti vse snovi, s pomočjo katerih bosta rasla se razvijala, obnavljala in ohranila zdravje ter odpornost nasproti boleznim.

Prav mleko je takšna popolna hrana za otroke v prvih mesecih življenja in nad vse važno dopolnilo odraslim. Najvažnejše hranilne snovi v mleku so beljakovine. V mleku so prisotne predvsem v dveh oblikah, kot kazein ali po domače sirina, in albumin ali mlečni beljak. V vsakdanjem življenju poznamo kazein kot čvrsto snov pri kisanju mleka, albumin pa kot belo snov, ki se izloči pri huhanju kot tanka kozica in vsedlina.

Beljakovine služijo za rast, vzdrževanje in obnavljanje telesnih tkiv. So najvažnejše gradivo predvsem za gradivo mišic, telesnih organov in krvi, a prav tako

pri tvorjenju kosti, las in nohtov. To gradivo vsebujejo v beljakovinah predvsem tako imenovane aminokislinske kisline, ki jih naš organizem ne more delati sam.

Mleko je za doraščajoči organizem neprecenljive vrednosti in sicer za razvoj mišic, kosti in zobovja, a je tudi najbolj ekonomičen vir živalskih beljakovin, ki vsebujejo v najugodnejšem razmerju vse druge sestavine.

Razen tega je mleko važen vir rudninskih snovi predvsem kalcija, ki je poleg fosforja najvažnejša sestavina zob in kosti. Pomanjkanje fosforja v prehrani povzroča razna obolenja, vendar splošna ljudska hrana, kot so mleko, jajca, kruh, krompir in drugo, vsebujejo več fosforja kot kalcija. Zato fosforja običajno ne primanjkuje. Že $\frac{1}{2}$ l mleka daje otroku potrebno količino fosforja. Tudi magnezij, natrij, kalij, cink in klor so v malenkostnih količinah v mleku. Le na železu, ki je tudi zelo važna rudninska snov, glavna sestavina hemoglobina in telesnih tkiv, je mleko bolj revno. Zato pa dodajmo dojenčkom in ljudem, ki se morajo hraniti izrecno le z mlekom, sadne in zelenjavne sokove.

Tudi vitamini, to so organske sestavine, ki so nujno potrebne v pravilni prehrani za pravilno rast, urejevanje kemijskih procesov v telesu in za vzdrževanje telesnega zdravja so v mleku skoro vsi vsebovani. Še posebno bogato je na vitaminu A, ki je za normalno rast neobhodno potreben. Seveda je tega vitamina poleti več, pozimi pa manj v mleku.

Mlečne tolšče je v litru mleka 34 do 35 g. Pojavlja se v mleku v obliki zelo majhnih kapljic, obdanih z beljakovinami. Maščoba mleka je zelo kvalitetna, ki se topi že pri telesni toploti. Je najboljše prebavljiva od vseh masti in v njej se nahaja vitamin A. V zvezi z mastmi so še druge snovi, kot je na primer lecitin, zelo važna snov za izgradnjo živčevja. Mlečni sladkor je ogljikov hidrat »laktaza«, ki tvori v mleku čvrste snovi; liter mleka vsebuje 45 do 50 g sladkorja. On daje skupno z maščobo telesu pri izgorevanju energijo. V prehrani dojenčkov ima posebno prednost, ker vpliva rahlo odvajalno. Topi se počasneje kot drugi sladkorji, zato ostane dalj časa v črevesju, kjer pospešuje rast in naseljevanje mikrobov. Ti prevrejo mlečni sladkor v mlečno kislino in s tem kislo stanje v črevesju. Poveča se izkoriščanje kalcija v črevesju ter prepreči raztajanje škodljivih strupenih tvorbo iz beljakovin. Mlečna kislina daje mleku kiselkast okus in povzroči skisanje mleka.

Mleko ni le za otroke nepogrešljivo, marveč tudi za odrasle, še posebno v starostni dobi. Skoro vsi otroci radi pijejo mleko. Če ne marajo kuhanega mleka ali ga ne prenašajo dobro, jim dajmo skisano, stisnimo malo limone v mleko, navedimo jih na Joghurt in druge mlečne izdelke.

Naše telo zelo dobro prebavi in izkoristi mleko. Mleko tvori v črevesju le malo preostankov. Zaradi izredne hranljive vrednosti in prebavljivosti je izredna hrana za novorojence, rekonvalescente in bolnike s prebavnimi motnjami. V otrokovem želodčku nastane iz mleka sirina, ki je sestavljena iz številnih, zelo majhnih lahko prebavljivih delcev. Mleko ima privlačen sladkast vonj in okus. Seveda je treba z mlekom pravilno ravnati, kajti pot od proizvajalca do potrošnika je dolga

in mleko je izpostavljeno raznim spremembam. Če se tedaj ne ukrene vse potrebno, se bosta vonj in okus spremenila in potrošnik bo dobil odpor proti mleku.

Stalna uporaba mleka v prehrani zagotovi človeku mnoga važna hranila. Zato smatramo mleko tudi kot zaščitno hrano. Liter mleka daje 660 kalorij, ki so potrebne za opravljanje telesnih funkcij in dela. Privoščimo našim otrokom in sebi več mleka, saj so mleko in mlečni izdelki še vedno cenejši kot druga beljakovinska živila.

Kokot Ančka

Š u l e r K r i s t i n a

V internaciji

Meni košček modrega neba se smeje ...
in na bližnjem vrtu kos mi požvižgava,
topel vetrič z mojimi lasmi se poigrava,
boža lica mi, vedri mi čelo mračno. —

Od nekod pomladni dih prihaja,
veje mi nasproti iz predrage domovine,
vzbuja v meni lepe vse spomine,
doživetja, ki v prostosti dušo so obogatila.

V duhu gledam tebe, draga mati,
trudno ko zvečer glavo povešaš —
sladek vonj vijolic ti pogrešaš,
šopke cvetja, ki prinašala sem jih spomladi.

Tebi sem pisala, te bodrila:
še na mizi drobno cvetje bo dehtelo,
iz oči bo mojih, tvojih spet žarelo —
bodi močna v dnevih te ločitve bridke.

V duhu vidim te — ob pismu jokaš,
moja misel v tvojo misel se prelije:
„Kmalu se povrnem k tebi dobra moja mati”.
v solznih biserih ti upanje zasije.

VSEBINA

Stran

1. Koledarski del	1 — 29
2. Oton Župančič, Vprašanja	30
3. Določila člena 7 Državne pogodbe	32
4. Spomenica koroških Slovencev	33
5. Ob tridesetletnici Slovenske kmečke zveze (bl)	43
6. Kristina Šuler, Sestri izgnanki	54
✓ 7. Janko Ogris, Spomini iz temnih dni	55
8. Kristina Šuler, Izseljenci	62
✓ 9. Pri Šejnu v Beli (Gašper)	64
10. Kristina Šuler, Talcem	67
11. H. V., Nekaj iz zgodovine selskega petja	68
12. V. P., Petje	72
13. Dr. Julij Felacher, Gregor Somer, slovenski šolnik in narodnoprosvetni delavec	73
14. Kristina Šuler, Lučka na grobu	77
15. Dr. Fr. Mišič, Ob 60. obletnici mature na gimnaziji v Celovcu	77
16. Ivan Grafenauer, Urban Jarnik	78
17. Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod	81
18. Dr. Josip Šašel, Spomini (nadaljevanje 1)	87
19. Dr. Julij Felacher, Profesorja Antona Kovačiča — ni več	98
20. Leto 1965 leto važnih obletnic (-ci)	103
21. Dr. Ožbolt Ilaunig, Iz literarne zapuščine rebrškega Ožbeja	105
22. Ivan Mikl, Med Jepo in Dobračem	110
23. Franci Rutar, Strešanje	114
24. Ančka Kokot, Uživajmo več mleka	115
25. Kristina Šuler, V internaciji	117

Koroški koledar 1964 zaradi tehničnih težkoč ni izšel.
Zanj namenjeni članki so deloma objavljeni v letošnjem koledarju.

VAŽNE BELEŽKE

Študijska knjižnica

DZ 05
KOROŠKI
1965

059(436.5=163.6)

1043852

KOROŠKA OSREDNJA KNJIZNICA
RANJE

COBISS

1

9

6

5